МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

ШАПРАН НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК [811.111’1:811.112.2:811.161.2]:008

СЕМАНТИКО-КОГНІТИВНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ *ЗАЗДРІСТЬ* У ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

(на матеріалі англійської, німецької та української мов)

10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація

на здобуття наукового ступеня

кандидата філологічних наук

Науковий керівник: доктор
філологічних наук, професор
Тищенко Олег
Володимирович

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП....4
РОЗДІЛ 1 ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ *ЗАЗДРІСТЬ* В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ....10

1.1. Генеза концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в етико-філософських і психоемоційних вимірах....10
1.2. Національно-культурний зміст фразеологічних одиниць в аспекті когнітивного підходу....20
1.3. Національно-культурний стереотип як значущий концепт, що є обов'язковим елементом картини світу....27
Висновки до розділу 1....37

РОЗДІЛ 2 ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТА *ЗАЗДРІСТЬ* ТА МЕТОДИКА ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ....40

2.1. Концептуальна та мовна картини світу....40
2.2. Концепт як складне ментально-когнітивне явище....49
2.3. Структурні особливості та засоби вербалізації концепту *ЗАЗДРІСТЬ*54
2.4. Методика дослідження концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах....64
Висновки до розділу 2....70

РОЗДІЛ 3 АСОЦІАТИВНО-ОБРАЗНА ТА ЦІННІСНА СКЛАДОВІ КОНЦЕПТОСФЕРИ *ЗАЗДРОСТІ*, *РЕВНИВОСТІ* ТА *ЖАДІБНОСТІ* В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ....72

3.1. Лінгвокультурні особливості організації номінативних полів концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах....72
3.2. Мотивувальне підґрунтя кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з концептами *РЕВНИВІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ* в англійській, німецькій та українській лінгвокультурах....79

3.3. Образні ознаки як основа для визначення актуальних кореляцій концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах: фразеологічна об'єктивація.....92
3.4. Ціннісні й антиціннісні ознаки концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах.....105
3.4.1. Етико-релігійні ознаки.....107
3.4.2. Соціально-етичні ознаки. Заздрість як риса менталітету зіставлюваних мовних соціумів.....113
3.4.3. Психоемоційні ознаки.....143
3.4.3.1 Задрість – емоція, почуття, риса характеру.....143
3.4.3.2 Психофізіологічні вияви заздрості.....150
3.4.3.3 Заздрість як психічна хвороба.....155
Висновки до розділу 3.....161

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКІВ.....196
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....199

ВСТУП

Проблеми взаємодії мови і культури, впливу культурних, соціальних та психічних чинників на мовні процеси викликають останнім часом посилений інтерес у мовознавців, адже такі дослідження відкривають додаткові можливості для наукового проникнення в сферу мовної свідомості, співвідношень мови і особистості, особистості й народної культури. У сучасному мовознавстві прослідковується тенденція до вивчення мовних явищ через екстралінгвальні фактори у тісному взаємозв'язку із ментально-структурною моделлю суспільства. [10; 17; 20; 33; 65; 71; 87; 112; 144; 169; 175].

Емоційні переживання входять у психоемоційну сферу людини і є важливим компонентом її когнітивної діяльності, поведінки, спілкування із зовнішнім світом та іншими людьми. Емоційна сфера людини була предметом глибокого та детального аналізу представниками різних наук, в першу чергу психологів [11; 77; 95; 136; 189] і філософів [3; 7; 8; 62], а також лінгвістів [18; 38; 86; 142; 143; 155; 178; 199].

У наш час посилюється вплив на життя людей соціально-економічних процесів, які спричиняють збільшення нерівності у суспільстві, що може активізувати заздрісне ставлення як до окремої людини, так і до груп людей; відповідно, на часі є дослідження природи механізмів заздрості [12; 24; 56; 73; 77; 92; 95; 133].

Увагу мовознавців привертало семантичне представлення уявлення про заздрість в природній мові (С. Г. Воркачов), мовна репрезентація концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській (Н. В. Григоренко) та російській (Д. А. Кузнєцова) мовах, концептуалізація заздрості у християнській культурній парадигмі (О. Ясіновська). Зіставне дослідження концепту *ЗАЗДРІСТЬ* здійснювалось на матеріалі російської, польської та чеської мов (Є. Є. Стефанський); а також в межах англійської та російської лінгвокультур (І. В. Несветайлова). Проте концепт *ЗАЗДРІСТЬ* ще не був об'єктом висвітлення у таких різноструктурних мовах, як англійська, німецька та українська.

Актуальність теми дисертації зумовлена спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на дослідження мови як засобу відображення національної ментальності, культури, світобачення, зокрема на розгляд лінгвоаксіологічних категорій в аспекті їх концептуально-семантичної й структурної організації (у плані первинної та вторинної номінацій) у різноструктурних мовах; необхідністю встановлення як універсальних закономірностей, так і національно-специфічних розбіжностей у вербалізації та семантичному наповненні тих ціннісних понять, до яких належить емоційний концепт *ЗАЗДРІСТЬ*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Рівненського державного гуманітарного університету в межах наукової теми «Зіставно-

типологічне та лінгвокультурологічне дослідження мовних одиниць у різноструктурних мовах» (тема затверджена вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 25 листопада 2014 р.) та комплексної теми Національного університету «Острозька академія», затвердженої Міністерством освіти і науки України «Лексична, фразеологічна і фреймова семантика» (державний реєстраційний номер 010911007880).

Мета дисертації – здійснити аналіз семантико-когнітивної структури концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах з огляду на його номінативну, фразеологічну й паремійну репрезентацію.

Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких **завдань**:

- уточнити співвідношення понять концептуальної та мовної картин світу у сучасній лінгвістиці;
- визначити ключові слова, що позначають концепт *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій і українській мовах та встановити складники лексико-семантичних полів, які об'єктивують аналізований концепт у відповідних мовних картинах світу;
- виявити динаміку розвитку концептів на основі вивчення етимології ключових слів та їх синонімів;
- встановити в межах виокремлених номінативних полів концептуальні метафори, які маніфестують особливості концептуалізації та категоризації навколишнього світу представниками відповідних лінгвокультур;
- встановити асоціативні зв'язки концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з урахуванням його кореляцій з суміжними концептосферами (*ЖАДІБНІСТЬ*, *РЕВНИВІСТЬ*) в англомовній, німецькомовній та україномовній картинах світу;
- з'ясувати специфіку формування образно-перцептивного й ціннісного складників концепту *ЗАЗДРІСТЬ* на основі їх об'єктивації у відповідних мовах.

Об'єктом дослідження є онтологічні, психо-емоційні та структурно-семантичні засади організації концептополя *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовних картинах світу.

Предмет дослідження – номінативні засоби вербалізації концептосфери *ЗАЗДРОСТІ* в англійській, німецькій та українській мовах.

Матеріалом дисертації слугували словники англійської, німецької та української мов (тлумачні, фразеологічні, перекладні, етимологічні,

етнолінгвістичні, енциклопедичні). Фактичний матеріал дисертації становлять лексичні та фразеологічні одиниці англійської, німецької та української мов загальною кількістю 883 одиниці, зокрема, 262 одиниці в англійській мові, 278 – в німецькій та 343 – в українській.

Методи дослідження. Етимологічний аналіз уможливив встановлення первісної семантичної ознаки концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах і виявлення динаміки розвитку аналізованого концепту в трьох мовах. Компонентний аналіз сприяв з'ясуванню семної характеристики мовних одиниць, що вживаються на позначення заздрості в англійській, німецькій та українській мовах. Описовий метод використаний з метою інвентаризації корпусу фразеологічних одиниць. Методика польового аналізу дала змогу системно представити лексичні та фразеологічні одиниці спільного семантичного простору концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з урахуванням ядерних і периферійних зон у його структурі. Зіставний метод забезпечив встановлення подібностей і відмінностей на рівні мовних засобів вираження аналізованого концепту в трьох мовах. Окремі прийоми концептуального аналізу дали змогу висвітлити основні когнітивно-семантичні шари аналізованої концептосфери та належність фразеологічних та паремійних одиниць до відповідних когнітивно-метафоричних моделей з огляду на логіко-семантичні домени, архетипні і стереотипні смисли, семантичні опозиції різних типів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше здійснено комплексне дослідження семантико-когнітивної структури концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах; установлено набір семантичних ознак аналізованого концепту у відповідних мовах з урахуванням складових його структури (понятійної, асоціативно-образної та ціннісної); виявлено концептуальні метафори, що маніфестують особливості концептуалізації навколишнього світу представниками аналізованих лінгвокультур; з'ясовано аксіологічну маркованість концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англомовній, німецькомовній та україномовній картинах світу та його асоціативні зв'язки з суміжними концептосферами (ЖАДІБНІСТЬ, РЕВНИВІСТЬ), дістала

подальшого розвитку ідея когнітивного опису номінативних одиниць на позначення емоцій за концептосферами, з нежорсткими і перехідними межами концептуальних структур («взаємоперехідності і холістичності концептів», за Ю.С.Степановим, Л.О. Новиковим).

Теоретичне значення роботи полягає в подальшому розвитку основних положень лінгвістичної концептології і лінгвокультурології щодо аксіологічно маркованих концептів. Висновки стосовно структурних і семантичних властивостей одиниць номінації концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах є внеском у теорію концептуальної і лексичної семантики. Запропонована методика дослідження концепту *ЗАЗДРІСТЬ* може використовуватися для аналізу інших емоційних концептів у складі фразеологінчого та паремійого фонду різносруктурних мов.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що матеріали роботи можуть бути використані у курсах із лексикології англійської, німецької та української мов; «Загального мовознавства», «Теорії та практики перекладу» і «Лінгвокраїнознавства», спецкурсів і спецсемінарів із «Зіставного мовознавства», «Міжкультурної комунікації», а також в лексикографічній практиці при укладанні ідеографічних словників різних мов.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження та результати аналізу мовних фактів було обговорено на засіданнях кафедри загального та порівняльного мовознавства Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2010-2015) та висвітлено у доповідях на: Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, квітень 2009 р.), XV Міжнародній конференції TESOL (Рівне, 15-17 квітня 2010 р.), IV Міжнародній науковій конференції «Пріоритети германського та романського мовознавства» (Луцьк, червень 2010 р.), Міжнародній науковій конференції “Tradycyjna kultura ludowa w rosyjskim, ukraińskim i polskim językowym obrazie świata” (Люблін, Католицький Люблінський університет Іоанна Павла II 2010, Polska), Викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька

академія» (Острог, 27-28 березня 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, квітень 2012 р.), ІІІ Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (Острог, листопад 2013), Викладацько-студентській конференції «Дні науки» Національного університету «Острозька академія» (Острог, квітень 2013 р.), IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (Острог, 6-7 листопада 2014 р.), Міжвузівській науково-практичній конференції «Мова. Культура. Комунікація: нові парадигми дослідження», Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 2014.

Публікації. Проблематику, теоретичні та практичні результати дисертаційної роботи викладено у семи одноосібних статтях (1,8 друк. аркушів) й одній статті у співавторстві (0,3 друк. аркушів), 6 із яких опубліковано у фахових виданнях, визначених ДАК України та 2 – в закордонних виданнях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (341 найменування). Загальний обсяг дисертації – 199 сторінок, основний зміст викладено на 167 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ, ФІЛОСОФСЬКІ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ *ЗАЗДРІСТЬ* В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

1.1. Генеза концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в етико-філософських і психоемоційних вимірах

Емоційні концепти взагалі та концепт *ЗАЗДРІСТЬ* зокрема – це результат складного ментально-емоційного освоєння людиною мовної та позамовної дійсності. Універсальність досліджуваного концепту не викликає жодних сумнівів, адже протягом усієї історії, на всіх стадіях культурного розвитку, у більшості мов і в спільнотах, які дуже відрізняються одна від одної, люди усвідомлювали наявність фундаментальної проблеми їх існування та дали їй спеціальні назви: заздрість і почуття того, хто є її об'єктом [200, с. 13–14]. Попри універсальність цієї емоції, науковці не приділяли її вивченню належної уваги. Так, найвідоміший дослідник заздрості, який, власне, визначив їй основоположне місце в теорії соціальної поведінки ще півстоліття тому [281], Гельмут Шек писав: «Враховуючи ключову роль, яку заздрість відіграє в житті людини, та те, що не потрібно було ніяких спеціальних концептуальних зусиль, щоб її виявити, справді дивно, як мало присвячено їй літератури. Це стаття Френсіса Бекона, невеличка книга француза Ежена Рега, написана в кінці 1920-х рр., і приблизно тогож часу російський роман «Зависть»; окрім цього, можна згадати роман практично забутого французького письменника XIX ст. Ежена Сю, декілька афоризмів Ніцше та одне дослідження Макса Шелера, яке, до того ж, належить більшою мірою до конкретного випадку ресентименту, а не до заздрості як такої» [200, с. 13–14]. Очевидно, саме морально-етична сутність заздрості, увесь той негатив, що пов'язаний з нею (смертний гріх, емоція, яка пожирає людину зсередини тощо)

відштовшує дослідників від усебічного її вивчення. Хоча жодним чином не можна недооцінювати тієї ролі, яку відіграє заздрість при розбудові людського суспільства в цілому та кожної лінгвокультури зокрема, оскільки в той час, коли в усіх людських культурах, в усіх казках і пареміях відчуття заздрості засуджується, а заздрісну людину завжди закликають соромитися, існування заздрості, або віра в її усюдисущість, перманентно викликає достатньо латентного страху перед думкою інших людей, щоб забезпечити еволюцію системи соціального контролю та підтримки балансу [200, с. 13–14].

Деякі сучасні психологічні школи практично викреслили слово *заздрість* зі свого словника, наче б то вона просто не існувала й не існує як первинне джерело мотивації. Це пов'язано передусім з тим, що в сучасних філософів, мислителів, поетів і письменників домінує думка, згідно з якою заздрість є низькістю (підлістю) людської природи, яка примушує людину горювати, тужити, ненавидіти, виявляти неспокій або незадоволення душі від того, що хтось інший володіє тим, чим хотілося б володіти самому. Більш того, заздрість є пристрастю боязкою та сором'язливою, у якій ніхто не наважується зізнатися [99, с. 32]. Саме «сором'язливість» цієї вади примушує людей лицемірити, оскільки з раннього віку люди звикають приховувати від самих себе своє непомірне самолюбство [111, с. 78]. Цей факт, власне, і пояснює єдність людської думки щодо заздрості, бо в усі часи та в усіх культурах виокремлено такі її характеристики: руйнівний характер, загальний осуд і засудження, зловредність, універсальність і потайність [11, с. 11–12].

Отже, заздрість є універсальною емоцією, тому майже в усіх мовах, починаючи з мов найбільш примітивних народностей до індоєвропейських мов, арабської, китайської та японської, існує термін на позначення заздрості або заздрісної людини. Прислів'я найрізноманітніших культур висловлюються про заздрість у сотнях різних форм. На неї звертали увагу філософи й автори афоризмів. Заздрість часто відіграє суттєву роль у художній літературі, бо кожен з нас зіштовхувався із заздрістю у своєму житті. До того ж, ця емоція є великим

регулятором усіх особистісних стосунків, адже страх викликати її стримує та модифікує численні дії [200, с. 13–14].

Утім, при всьому негативі своєї сутності, заздрість може сприйматися і певною мірою позитивно: усвідомлюючи руйнівну силу цієї вади, особистості зі значним позитивним зарядом характера прагнуть трансформувати енергію цієї емоції в позитивне русло. У такий спосіб у германських і слов'янських мовах з'явилися поняття «чорна» та «біла» заздрість [121; 138 с. 234; 221] (деякі дослідники російського менталітету помилково стверджують, що «чорна» заздрість властива лише російській лінгвокультурі [143, с. 79]), які протиставляються за шкалою оцінки: «добре» – «погано» [121]:

Біла заздрість постукала тихо,
Посміхнулась до мене привітно:
– Не ношу я у пазусі лихо
Так, як носить сестра моя рідна.

Є.Є. Стефанський у цьому зв'язку зазначає: «Відчуття заздрості виникає від невідповідності між бажанням досягти успіху, яким користується Інший, і неможливості це зробити. Відповідно, заздрість існує у свідомості людини до того часу, поки вона відчуває свою нерівність з Іншим. Легко побачити, що існують два способи зрівняти свій статус зі статусом Іншого: а) самому досягти такого ж успіху (і тоді мова йде про так звану «білу заздрість»); б) знищити успіх Іншого («чорна заздрість»)» [177, с. 14]. Проте заздрість ґрунтується на обмані, а точніше на самообмані, і саме брехня створює тут ілюзію позитиву, тобто «білої заздрості» не може бути у принципі. Усе, власне, залежить від того, які емоції (чуття) додатково активуються у суб'єкта заздрості щодо об'єкта заздрості: шкала негативних емоцій може бути більшою / меншою, відповідно, заздрість – «чорнішою» / «білішою», оскільки заздрості подобається» одягати на себе брудні подоби, прикриваючи ними свої різні вади: брехню, наклепи, обман, підступність» [3, с. 77]. Тут слід наголосити, що заздрість є невротичним станом, а не дією, тому людина може заздрити все своє життя, не здійснюючи при цьому жодних агресивних кроків щодо об'єкта заздрості. Однак якщо цей стан призводить до ревокації емоцій, наприклад, гніву, ненависті, презирства або роздратування та відповідної їм агресивної поведінкової реакції, то в цьому

випадку можна говорити про помсту [195, с. 19], а помста – це вже реальна агресивна дія.

Псевдопозитивний бік заздрості був помічений ще давньогрецькими філософами, зокрема Гесіодом, який уперше поділив заздрість на «благу» та «порочну» [171, с. 114]. Услід за ним Арістотель тлумачить заздрість як стимулювальний чинник діяльності та соціальної активності, зазначаючи, що під впливом ревного бажання зрівнятися, людина прагне до досягнення достатку, пошани тощо. При цьому Арістотель зауважує, що таке ставлення до інших властиве хорошим людям, бо заздрість порочна, тому зустрічається в людей низьких, прагнення яких спрямоване на те, щоб одноосібно користуватися добробутом, пошаною тощо, а інколи навіть щоб усунути, нашкодити або зруйнувати предмет заздрості [7, с. 94].

Виправдання заздрості можна знайти і в більш сучасних філософських поглядах [48, с. 20]. Так, Р. Декарт стверджував таке: коли доля обдаровує кого-небудь благами, яких він насправді негідний, і коли заздрість пробуджується в нас тільки тому, що, люблячи справедливість, ми сердимося, що її не було дотримано при розподілі цих благ, то цю заздрість можна пробачити. Натомість Б. Рассел висловив думку, що коли заздрості не можна уникнути, то її слід використати як стимул для власних зусиль, замість того, щоб заважати іншим. Суголосною є і позиція Г. Гегеля та Ф. Енгельса, які вважали, що негативні пристрасті людини, зокрема й заздрість, є найважливішими елементами прогресу та важілями історичного розвитку.

У межах етико-філософського підґрунтя концепту *ЗАЗДРІСТЬ* слід згадати і морально-релігійні погляди на цю проблему. Так,у релігії заздрість зазнає безжалісної та викривальної критики, а також повністю заперечується діалектика її існування [171, с. 17]. Християнство не визнає існування духу змагання як позитивної якості заздрості, тому будь-яке прагнення до змагання вважається аморальним. Це пов’язано передусім з тим, що пристрасть до змагання породжує заздрість, чвари, злослів’я, підступні підозри. Найяскравішим прикладом тут слугує факт, на який указує Фома Аквінський у «Трактаті про ангелів»: головною причиною падіння демонів став гріх гордості, услід за яким іде гріх заздрості.

Ангели прагнуть бути схожими на Бога, але вони роблять це за допомогою звичайних знань, натомість у Люцифері саме гордість і заздрість викликали непоборне бажання домінувати над усім та бути в усьому як Бог [193, с. 177]. Більш того, заздрість входить до десяти смертних гріхів (Мойсей), хоча католики називають переважно сім таких гріхів. В англійців, зокрема, перелік семи смертних гріхів пов'язаний з католицькою сповіддю, яка введена 1215 року IV Лютеранським собором. Номенклатура й порядок цих гріхів установилися після офіціалізації «Суми богослів'я» Фоми Аквінського: SUPERBIA – «гордість», INVIDIA – «заздрість», IRA – «гнів», ACEDIA – «лінь», AVARITIA –«сріблолюбство (жадібність)», GULA – «обжерливість», LUXURIA – «хтивість» [50, с. 138–139].

Як бачимо, серед смертних гріхів заздрість – друга. Утім, за іншими списками заздрість може знаходитись і на десятій (останній) позиції, що абсолютно не впливає на сприйняття заздрості як одного з найважчих гріхів, оскільки решта дев'ять спрямовані проти якої-небудь однієї чесноти, натомість заздрість спрямована проти кожної, бо діапазон її об'єктів необмежений. Людина, яка заздрить, розуміючи неможливість зрівнятися із суперником, домагається переваги над ним, концентрує свої переживання на власних недоліках, що провокує у неї пригнічений стан та примушу відчувати приниження, безпорадність і безнадію. Однак для усунення свого приниження ця людина не удосконалює себе, а прагне принизити суперника, вдаючись до злісних наклепів, пліток, викривлення його успіхів, применшення або навіть ігнорування його чеснот [11, с. 23].

З огляду на це можна стверджувати, що заздрість є чи не найважчим смертним гріхом у християнстві. Підтверджує це й аналіз матеріалу різних мов, зокрема російської та французької, де встановлено, що найтісніший зв'язок концепт СМЕРТНИЙ ГРІХ виявляє з концептами *ЗАЗДРІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ* [166, с. 50]. Але попри універсальний негатив морально-релігійного сприйняття заздрості у межах європейського мовного простору можна знайти й лінгвокультурні контрасти. Це стосується насамперед англійців, дослідження

моральних (принциповість, щирість, чесність тощо) та особистісних (привабливість, охайність, товариськість тощо) якостей яких шляхом установлення паралелі між порушеннями цих якостей і смертними гріхами виявило, що найпоширенішим гріхом англійці вважають гнів і зовсім не знаходять у себе обжерливості (це не дивно з огляду на якість традиційної англійської кухні) та заздрості (ця якість або не розпізнається, або вважається не гріхом, а прагненням до справедливості) [71, с. 114].

Показово, що етико-філософський аспект концепту *ЗАЗДРІСТЬ* тісно пов'язаний з психоемоційним, оскільки в основі цих аспектів знаходиться людина як соціальний феномен. Це означає, що головною психологічною причиною виникнення емоції «заздрість» є соціальна роль і соціальний статус індивіда, адже останні можуть провокувати протиріччя в системі відношень особистості (особистість і спільнота, особистість і група, взаємодія Я ↔ Ти). Коротко розглянемо думки відомих психологів щодо аналізованої проблеми:

1) австрійський психолог А. Адлер зазначав, зокрема, що пусковим механізмом заздрості може слугувати внутрішньо особистісне протиріччя між відчуттям власної «неповноцінності» та прагненням до зверхності. Схема цього механізму має такий вигляд: низька самооцінка індивіда → комплекс неповноцінності → незадоволення життям, яке впливає на поведінку, стосунки та спілкування з іншими людьми → порівняння себе з іншими → оцінка чужих успіхів → незадоволене марнославство, жага мати більше, ніж в інших або навіть усе, тобто – заздрість. У такий спосіб заздрість формується як одна з рис характера. Ця риса може виявлятися в індивіда більшою чи меншою мірою, але дуже мало хто з людей не відчував заздрості хоч би час від часу, оскільки людство ще не досягло того ступеня психологічної зрілості, коли заздрості не буде зовсім [207, с.182–190];

2) У. Джемс указав свого часу на протиріччя між завищеним рівнем домагання особистості та неможливістю його задоволення в певному соціально-психологічному контексті. Це стало базою для опрацювання цим психологом критерію самооцінки, в основі якого лежить поняття «рівень домагання»: подібні домагання є реально необґрунтованими і носять завищений характер, відповідно,

така людина приречена на соціальний не успіх, а емоцією, яку вона при цьому переживає, є заздрість [60, с. 91];

3) К.Г. Юнг визначає заздрість як архетипне явище, пов'язане з усіма протиріччями колективного несвідомого. У цьому сенсі заздрість являє собою джерело негативних цінностей – передусім прагнення до влади та агресії, які вважаються апріорними феноменами [248, с. 29–36];

4) заздрість у Е. Фромма – це ненависть до життя, яка є відображенням протиріч у взаєминах людини із соціумом. Аналізуючи заздрість крізь призму такого поняття, як «спрямованість особистості», Е. Фромм стверджував, що деструктивність, жадібність, заздрість і нарцисизм мають спільні корені та пов'язані з однією принциповою спрямованістю особистості – синдромом ненависті до життя. Ненависть до життя є результатом залежності людей від чогось, що їх оточує, та страху втратити все, що мають. А це є, як правило, головною причиною агресивності, підозрілості, відлюдності, жаги мати ще більше, щоб відчувати себе в цілковитій безпеці. При цьому всю цю жадібність, а відтак і ненависть, агресію до інших, викликає саме заздрість [226, с. 123 129, 318–331];

5) відомий американський психоаналітик німецького походження К. Горнай причинами актуалізації заздрості називає пошук влади, престижу, володіння ким-небудь або чим-небудь. Відповідно, заздрість є головним чинником формування неврозів. На думку К. Горнай, презирство й заздрість лежать в основі ворожості до людей. При цьому заздрість здорової людини та невротика відрізняється тим, що здорова людина сама хотіла б мати, а невротик жалкує про те, що мають інші. Невротик постійно порівнює себе з іншими, а прагнення до влади, престижу володіння ким-небудь або чим-небудь породжує ненависть, відчуття власної неповноцінності, яке на емоційному рівні відображається гострою заздрістю [241, с. 37–52, 94–109];

6) у концепції О.Г. Асмолова виникнення в індивіда заздрості тісно пов'язане з поняттями «смислова настанова» та «особистісний смисл». Так, на основі смислових настанов здійснюється вибір особистістю своїх вчинків. Смислова настанова актуалізується мотивом і виявляється у формі відношення

суб'єкта до мети дії, яка викликана мотивом. Зміст цього відношення реалізується через особистісний смисл, що виражається у пристрасному відношенні суб'єкта до інших, до подій навколишнього світу, до їх значення для особистості. Особистісний смисл подій минулого впливає на сприйняття та формує настанови, які відображають відношення до подій сьогочасних. Відповідно, заздрісне відношення до успіхів інших зумовлюється особистісним смислом досягнень «іншого» у минулому та переконаності індивіда у неможливості володіти самому тим, що має «інший» [14, с. 217];

7) відомий російський психолог В.М. М'ясищев виявив, що для суб'єкта заздрості характерна патогенна система відношень: його перетворювальна активність спрямована на руйнацію особистості об'єкта заздрості шляхом переформатування системи відношень, які склалися щодо неї з боку інших (від позитивних до негативних), нівеляціїїї успіхів або досягнень, приниження (при цьому суб'єкт заздрості, як правило, не усвідомлює самої заздрості, витісняє, маскує її, не виражає прямо) [124, с. 29¬¬42].

Як бачимо, фундаментальним протиріччям у системі відношень, настанов, які стимулюють заздрість, є протиріччя між очікуваними відношеннями та відношеннями з боку інших; протиріччя між очікуваними відношеннями й відношенням до самого себе; протиріччя між відношенням до самого себе та іншого. Отже, аналіз думок відомих психологів щодо емоції «заздрість» слушно, на нашу думку, доповнити словами не менш відомого соціолога Г. Шека, що «заздрість – це енергія, яка знаходиться в центрі життя людини як істоти соціальної; вона виникає, як тільки два індивіда починають порівнювати один одного. Це прагнення заздрісно порівнювати себе з іншими можна знайти і в деяких тварин, але в людини воно набуло спеціального значення. Людина – заздрісна істота, і вона була б нездатна побудувати соціальні системи, до яких сьогодні належимо всі ми, якби би не соціальні заборони, що активуються всередині об'єкта її заздрості. Проте заздрісна людина може перестаратися та викликати або дати поштовх заборонам, які будуть стримувати можливості групи адаптуватися до нових зовнішніх проблем. Заздрість може також спонукати

людину до руйнацій. Майже вся література, яка досі лише фрагментарно займалася заздрістю (художня література, публіцистика,філософія, теологія, психологія), постійно звертала увагу на її деструктивний, репресивний, безплідний і болісний характер» [200, с. 13–14].

Проаналізовані вище морально-етичні, психологічні та соціальні причини виникнення емоції «заздрість» є тими підвалинами, на яких розбудовується концепт *ЗАЗДРІСТЬ* у тій чи іншій лінгвокультурі. Показово, що дослідження емоційних концептів уважається найважливішим інструментом вивчення емоційної картини світу [178, с. 14]. І оскільки кожна емоція матеріалізується за допомогою мови або, іншими словами, «втілюється» у форми мови (згадаймо п’ять фаз у розвитку емоцій, які виокремив Ю.Д. Апресян, де саме п’ята фаза є зовнішнім виявом емоції – кінесика, мовні засоби тощо [6, с. 368–369]), то епістемологічно адекватним при вивченні того чи іншого емоційного концепту вважається встановлення специфіки його об’єктивації на основі мовних одиниць. Австралійська дослідниця польського походження А. Вежбицька зазначає у цьому зв’язку, що людська інтерпретація власних емоцій залежить від лексичної» сітки координат», яку надає їм рідна мова: емоції не можуть бути ідентифіковані без допомоги слів, слова ж, у свою чергу, належать певній культурі,тому вони виражають культуроспецифічну точку зору. Якщо ж існують уроджені й універсальні когнітивні сценарії, що відіграють особливу роль в емоційному житті всіх людей, то такі сценарії необхідно ідентифікувати за допомогою лексичних універсалій [35, с. 41]. Тут мова більшою мірою йде, на нашу думку, не про лексичні, або фразеологічні, одиниці, які змістово збігаються у зіставлюваних мовах, бо вони завжди виявляють культуроспецифічні конотації, а про сему, яка має універсальний характер, тобто дослідження номінативного поля концепту *ЗАЗДРІСТЬ* у різних мовах необхідно розпочинати з найбільш нейтральних лексем, стрижнем яких виступає сема «заздрість». Так, в англійській мові – це лексема *envy*, у німецькій – *Neid*, в українській – *заздріс*ть. Порівняймо їхні дефініції:

англ. *envy* – «1) відчуття антагонізму суб'єкта заздрості стосовно того, хто володіє чим-небудь таким, що приносить йому радість, насолоду, задоволення, однак сам суб'єкт при цьому такими благами не володіє; 2) жадібність до речей, які приносять задоволення іншому; 3) невинна жага до поділу майна іншого; 4) щось, що викликає таку жагу» [NWD, с. 316];

нім. *Neid* – «незадоволення, яке відчуває хто-небудь, коли він не може собі дозволити або не має те, що має інший; недоброзичливість» [DKW, с. 665];

укр. *заздрість* – «1) почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого; 2) пристрасне бажання мати що-небудь, досягти того, що є в іншого» [СУМ, т. 3, с. 126].

Як бачимо, навіть на рівні поняттєвого складника концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в трьох мовах простежуємо культуроспецифічні контрасти. Ці контрасти, власне, і є предметом вивчення зіставно-лінгвокультурологічних розвідок, які мають розкрити спільне й відмінне при формуванні емоційних картин світу зіставлюваних лінгвокультур.

Таким чином, проведений у нашому дослідженні аналіз дає змогу стверджувати, що етико-філософська точка зору визначається подвійним відношенням до заздрості: 1) осуд (заздрість є низькийі порочний вияв людської природи); 2) виправдовувальна позиція (змагальна) (заздрість примушує прагнути до нових цілей і досягнень). Проте головною властивістю заздрості є її агресивний і руйнівний вплив на особистість. Ця властивість коливається у діапазоні: легке недоброзичливе ставленням до іншого– прагнення до фізичного знищення цього іншого. Заздрість при цьому має універсальний характер, але її вираження часто є латентним, оскільки вона не завжди усвідомлюється суб'єктом як відношення до інших людей. Заздрісне відношення до іншого переживається як сукупність станів (досади, відчаю, суму, безсилля, злості, гніву) та тісно пов'язане з такими відношеннями, як ревність, жадібність, ненависть, ворожість, презирство. Заздрісне відношення актуалізує вербальну агресію (брехню, наклеп), підсилює порив до лицемірства, помсти, знищення іншого психологічно й фізично. Причинами, які актуалізують заздрість, є, з одного боку, приниження, низька самооцінка, самозречення, самозневага, втрата власного Я, а з іншого боку,

– неадекватні, завищені претензії: любов до слави, честолюбство, любов до влади, користолюбство.

1.2. Національно-культурний зміст фразеологічних одиниць в аспекті когнітивного підходу

В сучасній лінгвістиці лінгвокультурологічна парадигма тісно пов'язана з когнітивно-інтерпретаційною парадигмою дослідження, в аспекті якої фразеологічна одиниця розуміється як мікротекст, що структурується в процесі інтерпретації носієм мови усіх типів семантичної інформації фразеологізмів у семантичному просторі культурного знання, що належить суб'єкту мовного спілкування. У межах зазначеної парадигми виокремлюються такі типи когнітивних процедур, що співпадають з макрокомпонентами значення ФО: денотативна обробка, що оперує знаннями про властивості позначуваного; оцінна – інтерпретація позначуваного з позицій ціннісної картини світу; мотиваційна – операції з уявними гештальт-структурами; емотивна – емоційно-оцінна реакція на образну гештальт-структуру як відбиток емоцій, що були пережиті; стилістична – операції соціального маркування умов мовлення. Розкриття національно-культурного змісту ФО, що здійснюється з позицій когнітивного підходу займає належне місце у сучасному мовознавстві.

Основною одиницею когнітивного відображення ментальності й культури в мові є концепт, який асоціативно знаходить своє відображення у ФО, саме у розкритті національно-культурного змісту фразеологізмів. В основі когнітивної картини світу лежить концептуалізація людиною себе і світу в ході когнітивної діяльності. У відповідності з уявленнями когнітивної лінгвістики в основі метафори знаходиться не значення слів і не об'єктивно існуючі категорії, а сформовані у свідомості людини концепти. Концепти різних типів (образи, уявлення, поняття) та їхні об'єднання (картинки, гештальти, схеми, діаграми, пропозиції, фрейми) народжуються в ході сприйняття світу, вони утворюються в

актах пізнання, відображають і узагальнюють людський досвід і осмислену дійсність [175, с. 37].

Когнітивна лінгвістика пропонує особливий, когнітивний підхід до виявлення національно-культурної конотації фразеологізмів. Продовжуючи ідеї В. фон Гумбольдта та Л. Вайсгербера про мову як діяльність, когнітивна лінгвістика звертається до номінативного аспекту вивчення мовних одиниць, у тому числі і фразеологічних. Ономасіологічний підхід дозволяє описати закономірності лінгвокреативного мислення носіїв мови, які й спричиняють виникнення національної специфіки фразеології. Асоціативно-образне уявлення етносу експлікується у внутрішній формі фразеологічної одиниці. Фразеологія відображає переважно емпіричний, історичний і культурний досвід мовного колективу, що пов'язаний з його культурними традиціями [229, с. 302]. Відображення такого досвіду здійснюється через образні уявлення, які лежать в основі внутрішньої форми фразеологізмів. Опис внутрішньої форми стійких зворотів дозволяє, таким чином, висвітлити побутові й етнографічні стереотипи та еталони, що відбивають народне бачення світу. У когнітивній лінгвістиці внутрішня форма виступає як квазістереотип або еталон певної ситуації, асоціюючись з лексичними або фразеологічними пресупозиціями [243, с. 44]. Розуміння когнітивного процесу фразеотворення як асоціювання носія мови з певним фреймом та перенесення дескриптивно-оцінного змісту такого фрейму на подібну за тими чи іншими ознаками ситуацію в світі розширює границі фразеомоделювання, показуючи мову в дії [91]. Когнітивний підхід до значення уможливлює виявлення комплексу концептуальних перетворень, які лежать в основі формування актуального значення ідіом. Такі перетворення відбуваються на основі метафоризації та метонімізації. Так, когнітивний аналіз уможливив виявлення основних концептуальних схем метафоричного перенесення при об'єктивації концептів.

Можна сказати, що у питанні організації різних структурних рівнів мови (тобто фонологічного, синтаксичного і семантичного) було досягнуто певного консенсусу, чого не можна стверджувати про проблему когнітивної репрезентації

мовної структури чи знання [283, с. 85]. Універсалістська точка зору в когнітології проголошує, що когнітивна та мовна репрезентації існують незалежно одна від одної, а також що різні системи репрезентації (тобто когнітивна та мовна) певним чином пов'язані між собою, що уможливлює переміщення від однієї системи до іншої [225; 244]. Представники теорії лінгвістичної відносності дотримуються точки зору, що концептуалізація не є природженою, а швидше постає через використання окремих мовних виразів у специфічних ситуаціях [229; 255; 256]. Ст. Левінсон [256] вважає, що концептуальна та семантична (тобто мовна) репрезентації не особливо різняться як репрезентаційні системи. Ці дослідники також вважають, що наш досвід у конкретному світі чи середовищі відіграє ключову роль у способі, яким ми виражаємо себе за допомогою мови.

Американський лінгвіст Р. Джекендофф, розглядаючи питання просторової репрезентації, зазначає, що вона (просторова репрезентація) повинна вирішувати проблему сталості об'єкта, кодуючи знання про простір невидимих частин об'єкта (наприклад, порожнина), ступені змінної відносності стосовно об'єктів, зовнішній вигляд яких може змінитися, видозміни форми, має враховувати просторові схеми, вона також має бути незалежною від просторової модальності, має враховувати тактильні відчуття та пропріоцептивне сприйняття.

Дослідник стверджує, що просторова репрезентація – геометрична і що вона кодує топологічні схеми (тобто схеми формату 2D) [212, с. 28]. Просторова репрезентація взаємодіє із концептуальною схемою за допомогою трьох критеріїв: економії (інформація не кодується двічі), взаємодії (співмірність репрезентацій), граматичного впливу (семантичні відмінності, які включають синтаксичні відмінності, що мають кодуватися у концептуальній структурі, а не в просторовій репрезентації).

Звертаючись до питання відмінностей між просторовою репрезентацією та концептуальною структурою, Р. Джекендофф наголошує на гіпотезі просторової репрезентації, відповідно до якої більша частина важливої інформації про простір кодується не у концептуальній структурі, а в просторовій репрезентації.

М. Бірвіш у своїй статті «Скільки простору в мові?» («How Much Space Gets into Language?») намагається дати відповідь на питання, які складники природної

мови акумулюють знання про простір та яким чином цей процес відбувається [212, с. 31].

Дослідник вважає, що базові структури простору вибудовують загальну схему концептуального знання. Ми не можемо погодитися з таким трактуванням мови та мовних структур, оскільки воно нагадує нам гіпотезу лінгвістичної відносності Сепіра-Ворфа, за якою структура мови визначає мислення та спосіб пізнання реальності людиною.

Щодо дослідження просторової мови нам потрібно з'ясувати, яким чином мова відноситься до нашого знання про простір та концептуалізацію. Просторове знання містить наше знання про певне локальне середовище (наприклад, місто, село), про об'єкти, а також про різні просторові відносини, які встановлюються між ними [291]. Середовище, яке ми сприймаємо, має певні властивості, такі як наявність природних та штучних орієнтирів. Для уможливлення хорошої орієнтації у навколишньому середовищі людина має дізнатися, яким чином орієнтири пов'язані між собою. Просторове знання про певне середовище називається когнітивною картою [219, с. 24]. Окрім того, що ми потребуємо специфічного знання про місцеве середовище, в якому ми живемо, ми також маємо бути спроможними адаптовуватися до нового середовища та орієнтуватися в ньому, а тому маємо припустити, що людина структурує простір згідно з певними принципами чи когнітивними процесами. Таким чином, людський мозок повинен вирішувати, яка із численної просторової інформації, що ми сприймаємо через органи чуття, є важливою, а яка – ні. Отже, люди сприймають деякі типи ментальних структур простору, обираючи певні просторові властивості. Ці обрані просторові властивості формують частину наших просторових концептуалізацій та нелінгвістичного знання про простір. Відповідно до абсолютно різних просторових систем, що ми знаходимо серед мов та велике міжлінгвістичне варіювання того, як люди категоризують об'єкти, частини об'єктів та просторові відношення між об'єктами [213 ; 297; 298] виникає запитання, наскільки мова впливає на виникнення нелінгвістичних просторових концептуалізацій, а відповідно і на наше просторове пізнання. Існують емпіричні докази

міжлінгвістичних досліджень з вивчення першої мови, які показують, що діти сприйнятливі до мовно-специфічних систем лексикалізації від самого початку процесу вивчення першої мови [213].

Проте все-таки ще можна багато дискутувати щодо питання, наскільки мовне варіювання справді впливає на наше просторове пізнання. Представники теорії лінгвістичної відносності вважають, що лінгвістичне варіювання базується на досвіді, та що різні способи реферування до простору (або використання просторової мови) справляють значний вплив на наше просторове розуміння світу, а також відповідно на наше просторове пізнання [серед них 213 ; 255]. Інші дослідники, як, наприклад, Петерсон та його колеги [272, с. 571] гадають, що досвід впливає на спосіб, яким ми реферуємо до простору, але водночас він (досвід) не змінює докорінно наші просторові уявлення, так само як і процеси сприйняття та пізнання, а тому просторове пізнання, по суті, незалежне від мови.

Для мовознавства у відношенні до простору у 80-х, а особливо у 90-х роках відкрилася нова галузь дослідження – «лінгвістика простору» (Raumlimguistik) Г. Фатера [291]. З одного боку, продовжуються дослідження локативних прийменників та прислівників, локальних прикметників, дієслів місцеположення, а з іншого – дієслів руху. При цьому простір та переміщення у ньому розглядається із виключно лінгвістичних позицій, без урахування особливостей культури носіїв тієї чи іншої мови.

Когнітивна картина світу є результатом когніції, пізнання дійсності і виступає у вигляді сукупності впорядкованих знань – концептосфери. Власна культура кожного народу визначає когнітивну матрицю для розуміння світу, картину світу [144, с. 5]. Когнітивна картина світу – це визначені культурою поняття і стереотипи про світ, які сприймає і розуміє наша свідомість. Когнітивна картина світу у свідомості носія мови є системною і впливає на сприйняття особистістю навколишньої дійсності, оскільки вона:

1. Пропонує класифікацію елементів дійсності.
2. Пропонує прийоми аналізу дійсності.
3. Пояснює причини явищ і подій, прогнозує їхній розвиток, передбачає наслідки таких подій.

4. Впорядковує чуттєвий і раціональний досвід особистості для його збереження в свідомості, пам'яті [144, с. 5].

Отже, національна когнітивна картина світу є загальною, стійкою, оскільки повторюється в картинах світу окремих представників народу. Логічно припустити, що національна картина світу є, з одного боку, абстракцією, а з іншого – когнітивно-психологічною реальністю, яка виявляє себе в мисленнєвій, пізнавальній діяльності народу, в його поведінці – фізичній і вербальній. Національна картина світу виявляється в одноманітності поведінки народу в типових ситуаціях, у загальних уявленнях народу про дійсність, у висловлюваннях і загальних думках, у судженнях про дійсність тощо.

Розкриття національно-культурного змісту ФО у нашому дослідженні здійснюється з позицій когнітивного підходу виявленням особливостей національного членування мовної картини світу та особливостей менталітету як лінгвокреативного мислення.

У межах зазначеного підходу опис значення ФО передбачає побудову концептуального образу або концептуального уявлення відповідної мовної сутності-прототипу; метафоричне перенесення повстає як понятійний алгоритм процесу переосмислення концептів, що виявляється на мовному рівні, який ґрунтується на регулярних правилах перетворення базової когнітивної структури. Такі перетворення відбуваються на основі метафоризації та метонімізації. Так, когнітивний аналіз уможливив виявлення основних концептуальних схем метафоричного перенесення при об'єктивації концептів, а саме ФО на прикладах англійської, німецької та української мов.

Стосовно фразеологічних одиниць як знаків вторинної номінації, характерною рисою яких є образно-ситуативна мотивованість, безпосередньо пов'язана із світобаченням народу-носія мови, засобом втілення культурно-національної специфіки є образна основа, а способом указати на цю специфіку є інтерпретація образної основи у знаковому культурно-національному просторі певної мовної спільноти. Цю думку поділяє А.В. Маслова, яка вважає, що культурна конотація фразеологізмів визначається цінностями певної культури і

виникає як результат інтерпретації асоціативно-образної основи ФО через співвіднесення її з культурно-національними стереотипами [112, с. 55].

Як етнокультурний стереотип конотація пов'язує дві одиниці. Такий культурний компонент задає: 1) внутрішню форму слова, його образну структуру; 2) стереотипність використання об'єкта (коза – символ дурості, цікавості тощо); 3) традиції літературної обробки лексеми (конотації таємничості, містичності, вічності у значенні слів могила, відьма, місяць); 4) історичні, політичні, релігійні контексти лексеми; 5) етимологічну пам'ять слова (прикметник *правий* має стереотипну конотацію "хороший, чесний, надійний"). Конотації мови генетично пов'язані з етнокультурними стереотипами [5, с. 209].

Таким чином, план вираження фразеологічних одиниць, а також закріплені за ним культурні конотації самі стають знанням, тобто джерелом когнітивного освоєння. У системі характерних для мови образів, еталонів, стереотипів, міфологем, символів опредмечується світобачення народу, що усвідомлюється в контексті культурних традицій. Саме така співвіднесеність зумовлює те, що мова не тільки відображає дійсність у формі наївної картини світу та виражає відношення до її фрагментів з позицій ціннісної картини світу, але і відтворює із покоління в покоління культурно-національні традиції етносу. Фразеологічний склад мови відіграє особливу роль у такій трансляції культурно-національного самоусвідомлення народу, оскільки в образному змісті одиниць втілюється культурно-національне розуміння світу.

Уявлення про мовну концептуалізацію світу, специфічну для кожної окремої мови, походить від ідей В. Гумбольдта, який вважав, що національно-культурне «привласнення» світу відбувається під впливом рідної мови, оскільки людина може думати про світ лише в одиницях своєї мови. Згодом ця ідея знайшла розвиток у гіпотезі лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, згідно якій мова нав'язує певне бачення світу, а відтак, спосіб пізнання оточуючої дійсності залежить від того, якою мовою розмовляє людина.

Зауважимо, що вибірка одиниць нашого фактичного матеріалу здійснювалася відповідно до широкого тлумачення обсягу фразеології, тобто під фразеологічними одиницями ми розуміємо не лише ідіоматику – центр

фразеології, а й інші (периферійні) типи ФО, зокрема ті, що мають структуру речення, – прислів'я, приказки тощо. Стосовно периферійних ФО, то тут ми солідарні з думкою професора німецького університету в Ерлангені Ф. Зайлера [285, с. 53], який майже століття тому на основі семантичних, структурних і функціональних ознак визначив належність до фразеології таких типів ФО:

1) прислів'їв (Sprichwörter);
2) афоризмів, сентенцій (Aphorismen, Sentenzen);
3) приказок (sprichwörtlicheRedensarten);
4) парних словосполучень (sprichwörtlicheFormeln);
5) крилатих слів (geflügelteWorte).

1.3. Національно-культурний стереотип як значущий концепт, що є обов'язковим елементом картини світу

Кожний етнос має свої власні уявлення про навколишній світ, про представників іншої культури. Особистість сприймає і відтворює світ у формі прийнятних у своїй етнокультурі норм, розуміння яких відбувається у процесі комунікації з іншими носіями національної мови. Належність до конкретної культури визначається саме наявністю базового стереотипного ядра знань, повторюваного в процесі соціалізації особистості в конкретному суспільстві. Виховання, освіта, громадська думка, засоби масової інформації – ось ті канали, через які індивід засвоює суспільні норми і цінності, долучається до елементів своєї культури і формує уявлення про інші етноси.

У кожному суспільстві виникають стереотипні уявлення – як щодо самих себе, щодо поведінки та традицій у межах свого культурного простору, так і відносно представників іншого мовного та культурного простору [112, с. 64]. В онтогенезі стереотип може присвоюватися індивідом без урахування історичного контексту і незалежно від реального досвіду особистісного спілкування з представниками того чи іншого етносу. Дослідження показують, що в ранньому дитинстві дитина ще вільна від будь-яких стереотипних уявлень, але вже в молодшому шкільному віці стереотипи починають активно засвоюватися і

використовуватися дітьми, значно випереджаючи формування власних уявлень про етнічні групи.

Схильність людини до стереотипів пов'язана з природним прагненням узагальнити, категоризувати свій життєвий досвід і, як наслідок, сформувати певне ставлення до явищ дійсності. Сформовані уявлення включають не тільки безпосередній досвід людини, а й помилкові враження, набуті в процесі виховання та ретрансляції етнічної культури. Стереотип являє собою певний первинний фіксатор образу групи, що обумовлює відому йому схематичність, далеку від повноцінного уявлення. Як наслідок – з'являються схеми, які зможуть допомогти людині в межах мінімального часового відрізку зареєструвати найбільш незвичні, екзотичні і яскраві риси (за принципом «економії зусиль»), разом з тим породжуючи ірраціональне знання про інших.

Проблема дослідження схематизовано-типізованого знання, яке визначається як стереотипне, залишається актуальною в результаті фокусування сучасної лінгвістики на антропофакторі, який визначає характер знання, його вербалізацію і форму мовної реалізації. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилений інтерес лінгвістів до відповідної проблеми, що обумовлює теоретико-методологічні засади дослідження.

Наукове осмислення поняття «стереотип» бере свій початок від робіт американського психолога У. Ліппмана, який запозичив термін «стереотип» із сфери книгодрукування і вперше використав його з позиції соціальної психології (1922 р.), аналізуючи вплив наявних знань про предмет на його сприйняття та оцінку при безпосередньому контакті. У. Ліппман порівняв процес виникнення стереотипів з виготовленням типографських друкарських форм, матриць, які дозволяють здійснювати масове тиражування без необхідності щоразу заново робити набір. У цьому сенсі спочатку змінна структура стає незмінною. Таке метафоричне перенесення зі світу техніки у сферу людського сприйняття і мислення дозволило У. Ліппману яскраво і образно уявити закономірності стереотипного мислення.

Учений зробив спробу визначити місце і роль стереотипів у системі суспільної думки, запропонувавши нове розуміння відповідного поняття:

стереотипи – це «впорядковані, детерміновані культурою «картинки світу» в голові людини, які заощаджують зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права» [104, с. 107]. «Системи стереотипів можуть бути основою нашої особистої традиції, захисниками нашого становища в суспільстві. Вони являють собою організовану, більш або менш ґрунтовну картину світу, в яку вписуються наші звички, смаки, уподобання, можливості, надії та зручності. Можливо, вони не пропонують цілком повну картину світу, натомість, складають можливу картину світу, звичну для нас...» [104, с. 71]. Значним у цьому визначенні є положення про те, що стереотипи складають «можливу картину світу», яка не претендує на універсальність.

Розробляючи концепцію стереотипу, У. Ліппман визначив важливу особливість цього поняття – орієнтацію на певний ідеальний образ світу, сформований у свідомості представників певної суспільної групи, а також здатність відповідати суспільним очікуванням. Таке трактування стереотипу зробило переворот у соціології, а потім і в етнології, психології, філософії, літературознавстві і, зрештою, – в лінгвістиці.

У сучасному мовознавстві під стереотипом узагальнено розуміють «уявлення про предмет, сформоване в певному суспільному досвіді, яке визначає, чим є предмет, який він має вигляд, як функціонує, як його трактує людина тощо, а також уявлення, зафіксовані в мові, доступні через неї, що належать до загальних знань про світ» [113, с. 11].

Стереотип входить до структури ментально-лінгвального комплексу і репрезентує національні уявлення комунікантів; він не може функціонувати як одиничний феномен, оскільки стереотипи поліфонічні й діють як збірний образ. Стереотип виступає як універсальна поведінкова модель з детермінованим вибором тактики. На основі положення, що за мовними одиницями знаходяться стереотипи та асоціації, можна зрозуміти дію певних культурно-зумовлених уявлень. Під час соціалізації особа отримує певну «систему координат» з національно забарвленими векторами простору та часу [44, с. 11].

Результати світосприйняття представників різних культур і народів знаходять безпосередній вияв у етнічних (національних, культурних) стереотипах – одній із форм соціального стереотипу. Стереотип етнічний – схематизований, спрощений, емоційно забарвлений образ певної етнічної спільноти, який поширюється як типовий на кожного її представника. Незважаючи на те, що такий образ має досить поверхневий характер і фіксує в собі іноді несуттєві риси етносу чи етнічної групи, він надзвичайно стійкий, консервативний і важко піддається найменшим змінам під впливом раціональної інформації» [76]. Етнічні стереотипи є невід'ємною частиною суспільної свідомості та самосвідомості представників етносу, проявляються в умовах контакту з представниками інших етносів і виконують захисну функцію щодо своєрідності духовної культури [17, с. 36].

Сучасна лінгвістична наука національний стереотип розглядає як «стандартне уявлення, властиве багатьом людям, які формують той чи інший етнос, про людей, що входять в інший або власний етнос» [89, с. 450]. На думку В. А. Маслової, етнокультурні стереотипи – це узагальнені уявлення про типові риси, які характеризують будь-який етнос. Дослідниця зазначає, що середовище сприймає етнокультурні стереотипи як зразки, яким потрібно відповідати. Саме тому стереотипи впливають на людей, стимулюючи в них формування таких рис характеру, які знаходять своє відображення в стереотипі [112, с. 108].

А. Є. Некрасова етнічний стереотип визначає як «лінгвокультурну модель, поширену в певному лінгвокультурному середовищі, яка фіксує уявлення відповідного середовища про ту чи іншу націю, і яка дозволяє апелювати цими уявленнями в дискурсі. Стереотипи, як лінгвокультурні моделі, наявні у свідомості представників будь-яких лінгвокультур у вигляді певним чином структурованих фонових знань незалежно від того, усвідомлює це індивід чи ні» [125, с. 10]. Очевидно, що етнічні стереотипи є частиною мовної свідомості. Вони необхідні для пізнання дійсності, оскільки спрощують цей процес і дозволяють швидко кваліфікувати певний об'єкт. Національно-культурні стереотипи завжди емоційно заряджені, що може як допомогти, так і перешкодити подальшому, більш адекватному, сприйняттю об'єкта чи ситуації.

О. В. Потапова вводить поняття «мовний етнічний стереотип», визначаючи його як «вербально виражене узагальнення образів представників конкретних етнічних спільнот» [148, с. 20]. Мовні етностереотипи передбачають семантичну стереотипізацію, яка допомагає зменшити кількість семантичних значень фраз, лексем, що значною мірою полегшує комуніканту вибір більш точних засобів для передачі потрібної інформації, а реципієнту – сприйняття цієї інформації. При цьому необхідно враховувати, що стереотип – це не тільки ментальний образ, але і його вербальна оболонка; стереотипи так чи інакше знаходять вираження в етнічній мові, у її лексиці, в паремійному фонді та в інших продуктах усної народної творчості. Вербалізуючись, етнічні стереотипи експліцитно й імпліцитно відображають свою специфіку у вигляді конотативної оцінки. При цьому метою представленого в мові стереотипного сприйняття зазвичай стає аксіологічне негативне «чуже», що дистанціюється від позитивності «свого».

На нашу думку, етнокультурний стереотип – це не просто оцінний образ «чужого», що знайшов фіксацію в мові, а значущий концепт, який є обов'язковим елементом картини світу. Відповідно, «для розуміння етнічного стереотипу важливою є не тільки мовна компетенція («етнічне» значення слова), а й прагматична комунікативна компетенція (знання про світ, про дійсність)» [21, с. 8]. Виконуючи у мовному просторі структуротворчу і етнодиференційну функції, етнічні стереотипи надзвичайно важливі для самосвідомості і саморозуміння етносу (уявлення про «свій» і «чужий» народ, «свою» і «чужу» релігію, обряди, системи цінностей тощо). Науковці зазначають, що саме етнічні стереотипи становлять основний зміст етнічної ідентичності як когнітивно-мотиваційного ядра етнічної самосвідомості, оскільки є базою світовідчуття і сприйняття навколишнього світу етнічною спільнотою [46, с. 12].

Формуванню етнічних стереотипів сприяють як особистий досвід, так і загальноетнічні уявлення. Проте, найперше, стереотипи щодо певної етнічної спільноти детерміновані дією соціально-історичних та етнокультурних чинників. Оскільки стереотипи формуються в рамках певної культури, вона визначає їх розвиток і накладає на них свій особливий відбиток. Найперше тому, що культура

– це сукупність цінностей і норм, які притаманні соціальній групі, спільноті, народу чи нації. Як сукупність цінностей певної нації культура знаходить своє відображення в стереотипних уявленнях, що характеризують певну національну спільноту.

Знання національно-культурних стереотипів дозволяє прогнозувати дії і реакції індивідів, що належать певній нації, спрощує процес міжкультурної комунікації. Стереотипи вбудовані в нашу систему цінностей і є її складовою, забезпечуючи своєрідний захист наших позицій у суспільстві. Уміння правильно оцінити комунікативну ситуацію є важливим компонентом успішного міжкультурного діалогу. Фактично етнічні стереотипи є груповими уявленнями, які виникають на основі суспільної думки однієї етнічної групи про найяскравіші характеристики іншої етнічної групи.

Різниця способів відображення дійсності в різних культурах обумовлена багатьма екологічними, психологічними, соціальними, культурно-історичними факторами, які в сукупності формують умови, визначають потреби і цілі, що диктують появу певних стереотипів, які є складовою тієї частини системи психологічних знань про світ, яка відображає відмінності між народами» [160, с. 239].

Важливо зазначити, що матеріал для вивчення процесу формування етнічної самосвідомості народу і, як наслідок, етнічних стереотипів дає вивчення національної мови. «Мова є воістину сховищем історичного досвіду народу в більшій мірі, ніж будь-яка інша сфера культури» [147, с. 43]. Кожна національна мова не тільки відображає, а й формує національний характер, формує свого носія. Окремі риси національного характеру можуть змінюватися під впливом соціально-історичних факторів, однак ряд рис відрізняються високим ступенем стійкості і передаються з покоління в покоління.

За відношенням до змісту етнічний стереотип можна розглядати як фрагмент концептуальної картини світу, який є національно-культурно обумовленим уявленням про предмет або ситуацію. У свідомості людини стереотип зберігається у вигляді фрейм-структури. Когнітивна лінгвістика та етнолінгвістика тлумачать стереотип виключно як ментальне явище, яке корелює з

картиною світу [45, с. 83-84]. Культурні стереотипи постають знаковою формою відображення реальності; використовують різний за обсягом знаковий матеріал, репрезентуючи певні моделі уявлення про світ.

Слід зазначити, що етнічна картина світу є однією із можливих варіантів бачення світу, і усвідомлюється представниками етносу як природня і єдино можлива. «Її сенс полягає в невід'ємності від реальної дійсності як такої. Носії культури ніколи не сприймають і не можуть сприймати національну картину світу як специфічну, культурно-обумовлену версію дійсності. Для них вона тотожна самому світові» [74, с.102]. При цьому етнічна картина світу не є незмінною. Вона варіюється з плином часу у зв'язку зі зміною цінностей етносу, викликаної змінами в історичній, економічній, політичній ситуаціях на певному етапі розвитку. Разом із тим цілісність етнічної картини світу забезпечує система етнічних констант, яка, як уже згадувалося, залишається незмінною. Змінюється лише конкретне наповнення несвідомих образів під впливом переоцінки цінностей, сама ж система констант через свою абстрактність є невразливою.

Отже, етностереотипи притаманні свідомості й мові представників кожної нації, входять у структуру ментально-лінгвального комплексу та відображають національні уявлення комунікантів. Оскільки етнічні стереотипи, насамперед, утворення культури, вони природні й неминучі доти, доки існуватимуть народи і етнічні групи. Висока аксіологічність етностереотипів, їх належність до найдавніших світоглядних основ культури забезпечує їм помітне місце у системі національної мови, яка є об'єктивним показником національного характеру. Етностереотипи осмислюються як важливі інструменти пізнавального процесу, забезпечують одне з основних прагнень людини в будь-якій його діяльності, а саме: прагнення до стандартизації, ємності, високого узагальнення; вони – ланка, яка поєднує сприйняття, мислення, мову та культуру.

Варто зазначити також те, що концептом стає не будь-яке явище реальної дійсності, а лише таке, яке «є актуальним і вартісним для даної культури, має достатню кількість мовних одиниць для своєї фіксації, є темою прислів'їв і приказок, поетичних й прозаїчних текстів. Вони є свого роду символами, емблемами, які відповідним чином вказують на текст, ситуацію, знання, що їх

породили. Вони є носіями культурної пам'яті народу» [112, с. 28]. Запропоноване В. А. Масловою визначення концепту у своїх ключових моментах перегукується з точкою зору на проблему Ю.С. Степанова, який вбачав у концепті базову одиницю культури, її концентрат, структура якого вбирає у себе і етимологію концептолексеми, і ущільнену до найсуттєвіших ознак змісту національну історію, і сучасні асоціації. Як категорію лінгвокультурології розглядає концепт і В. І. Карасик. У своїх працях «Культурогенные концепты» (Волгоград, 2006), «Языковой круг: личность, концепты, дискурс» (Волгоград, 2002) він позиціонує концепт як культурну (культурогенну сутність), яка є багатовимірним смисловим утворенням, в якому можна виділити ціннісну, предметно-образну та поняттєву складову; концепт є значущим, усвідомлюваним, типізованим фрагментом досвіду, який зберігається в людській пам'яті. Тому, становлячи своєрідну квінтесенцію досвіду (сукупного) мовної особистості, «концепт оточується емоційним, експресивним, оцінним ореолом (на відміну від фреймів, скриптів та інших моделей представлення знань); це «купка» уявлень, понять, знань, асоціацій, яка супроводжує слово й поняття, що ним виражається. Концепти – предмети емоцій, симпатій та антипатій, а часом і зіткнення різноманітних явищ» [112, с. 28]. Ці висновки сучасних дослідників за своєю основною ідеєю співзвучні з висловлюванням їх авторитетних попередників, зокрема, німецького філософа-екзистенціаліста М. Гайдеґґера, який вважав концепт семантичним утворенням, позначеним лінгвокультурною специфікою, яке у той чи інший спосіб характеризує носіїв відповідної етнокультури і, відображаючи етнічний світогляд, маркує етнічну мовну картину, стаючи, таким чином, «цеглинкою» для будівництва «дому буття» духу народу. За твердженням знаного російського науковця Д.С. Лихачова, концепт є одиницею знання, що відображає зміст усієї людської діяльності. На думку вченого, концепт не безпосередньо виникає із значення слова, а є результатом зіткнення лексичного значення слова з культурно маркованим – особистим та соціальним – досвідом людини: «І слово, і його значення, і концепти цих значень, – наголошував Д.С. Лихачов у своїй статті «Концептосфера русского языка», – існують не самі по собі у якійсь незалежній

невагомості, а у певній людській «ідеосфері». Кожна людина має свій індивідуальний культурний досвід, запас знань та навичок … якими й зумовлюється багатство значень слова і багатство концептів цих значень, а часом, до речі, і їхня бідність, однозначність … По суті, у кожної людини є своє коло асоціацій, відтінків значень і, відповідно до цього, свої особливості щодо потенційних можливостей концепту. Чим менший культурний досвід людини, тим бідніша не лише її мова, але й «концептосфера» її словникового запасу, як активного, так і пасивного. Концепти виникають у свідомості людини не лише як «натяки на можливе значення», «їх алгебраїчне вираження», але й як відгомін попереднього мовного досвіду людини загалом – поетичного, прозаїчного, наукового, соціального, історичного тощо» [105, с. 281-282]. Відтак, як підсумував російський науковець, концепт тим багатший, чим багатшим є національний, становий, класовий, професійний, родинний та особистісний досвід людини, який відкривається у словниковому запасі окремого індивіда. Д. С. Лихачов позиціонує цей досвід як концептосферу, зазначаючи при цьому, що «концептосфера національної мови тим багатша, чим багатша уся культура нації – її література, фольклор, наука, зображувальне мистецтво … вона співвідносна з усім історичним досвідом нації і особливо з релігією» [105, с. 282].

Як бачимо, усі наведені вище точки зору на концепт є «культурно маркованими». І це не дивно, оскільки людина, за твердженням американського психолога Дж. Брунера, детермінується насамперед історією і культурою, вона «приречена жити в культурі так само, як вона живе у біосфері», а відтак саме аспекти культури як «особливого типу знання», «системи колективної пам’яті і колективної свідомості» [106, с. 219] становлять один з тих екстралінгвальних факторів, які відіграють важливу роль у формуванні концептів як розмаїто репрезентованих у мові ментально-психологічних сутностей, що досліджуються у рамках новітньої міждисциплінарної предметної ділянки мовознавства, яка отримала назву лінгвокультурологія, у центрі уваги якої знаходяться різноманітні кореляційні зв’язки мови та культури. За твердженням В. Воробйова, об’єктом дослідження в лінгвокультурології є «взаємозв’язок і взаємодія культури і мови в

процесі її функціонування і вивчення інтерпретації цієї взаємодії як єдиної системної цілісності. Зміст культурології повинен мати своїм предметом національні форми буття суспільства, відтворені в системі мовної комунікації, засновані на культурних цінностях конкретного історичного суспільства» [39, с. 32]. В. Маслова позиціонує лінгвокультурологію як науку, основною метою якої є «вивчення способів, якими мова втілює у своїх одиницях, зберігає і транслює культуру» [112, с. 28]. Відтак логічно, що основною одиницею цієї, «здвоєної» відповідно до новітніх тенденцій розвитку науково-лінгвістичної галузі, стає одиниця, яка об'єднує у собі аспекти мови й культури – лінгвокультурема. З урахуванням цього, об'єкт дослідження лінгвокультурології визначається як система лінгвокультур, «їх внутрішня і позамовна семантика, парадигматичні й синтагматичні відношення, а також співвідношення таких систем у різних мовах і культурах» [39, с. 8].

Показово, що лінгвокультурологія «затінила» собою навіть когнітивну лінгвістику (остання ще зовсім недавно мала статус «революційної»), оскільки обрала адекватніший, на наш погляд, епістемологічний шлях для вивчення феномену «Людина»: з позицій когнітивної лінгвістики дослідник іде від людини до культури, натомість з позицій лінгвокультурології – від культури до людини [72, с. 33]. Утім, лінгвокультурологія постала на методологічному ґрунті когнітивної лінгвістики, запозичивши від неї методологічні принципи та методологічний інструментарій. Мова йде насамперед про ментальні структури представлення знань, зокрема концепт. Головним постулатом когнітивної лінгвістики є думка про те, що концепт як ментальна одиниця може описуватися шляхом аналізу засобів його мовної об'єктивації. Основною метою концептуальних досліджень вважається реконструкція структури концепту та зіставлення фрагментів картин світу в різних мовах, оскільки концепти – як ключові культурні, так і універсально-логічні – формують концептуальну картину світу [34; 37; 66; 70; 146; 169]. Праці, присвячені дослідженню окремих концептів, які значущі для певної лінгвокультури, роблять значний внесок у розуміння менталітету того чи іншого народу – носія мови [85; 103; 118; 152; 168].

Висновки до розділу 1

1. З позицій філософсько-етичних вчень заздрість – це негативне явище деструктивного характеру, що характеризується ненавистю, жадібністю, скупістю, жорстокістю.
2. З точки зору психології заздрість – це соціально-психологічний конструкт, що охоплює низку різноманітних форм соціальної поведінки і почуттів, які виникають по відношенню до тих, хто володіє чимось (матеріальним і нематеріальним), що хотів би мати той, хто заздрить. Заздрість розглядається, з одного боку, як почуття незадоволення, роздратування, що спричиняється благополуччям, успіхом іншого і може переходити в ненависть, злобу, з іншого – як вияв «мотивації досягнення».
3. Для нашого дослідження релевантним є визначення заздрості як етнокультурно маркованої вербалізованої одиниці розумової діяльності людини, що пов'язана з колективними знаннями і досвідом і має універсальні та національно-забарвлені ознаки.
4. Фразеологічна одиниця як мовний знак виникає на пересіченні мови і культури: в основу її внутрішньої форми попадають уже окультурені сутності, і формуються її образність та семантика. Специфіка знакової функції фразеологізма зумовлюється його образністю. Образ ФО стає тим своєрідним провідником культури, завдяки якому здійснюється взаємопроникнення двох семіотичних систем – культури та мови. Образно-мотиваційний компонент фразологічної одиниці, у процесі її інтерпретації у просторі культури, породжує культурну конотацію ФО. Фразеологічна одиниця втілює в собі стійкі символічні (еталонні, стереотипні) смисли, які були закладені в мовну семантику при її створенні.
5. Стереотипи – це впорядковані, детерміновані культурою «картинки світу» в голові людини, які заощаджують зусилля при сприйнятті складних соціальних об'єктів і захищають її цінності, позиції і права. Стереотип – це уявлення про предмет, сформоване в певному суспільному досвіді, яке визначає, чим є предмет,

який він має вигляд, як функціонує, як його трактує людина тощо, а також уявлення, зафіксовані в мові, доступні через неї, що належать до загальних знань про світ.

6. Етнічний стереотип – це лвінгвокультурна модель, поширена в певному лінгвокультурному середовищі, яка фіксує уявлення відповідного середовища про ту чи іншу націю, і яка дозволяє апелювати цими уявленнями в дискурсі. Стереотипи, як лінгвокультурні моделі, наявні у свідомості представників будь-яких лінгвокультур у вигляді певним чином структурованих фонових знань незалежно від того, усвідомлює це індивід чи ні. Стереотип входить до структури ментально-лінгвального комплексу і репрезентує національні уявлення комунікантів.

РОЗДІЛ 2 ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТА *ЗАЗДРІСТЬ* ТА МЕТОДИКА ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Концептуальна та мовна картини світу

Дослідження картини світу стає все більш актуальним в сучасній лінгвістиці. Різноманітні погляди, варіативні підходи аналізу мовної картини світу викладені в роботах М. Ф. Алефіренка, Ю. Д. Апресяна, А. Вежбицької, С. П. Денисової, А. А. Залізняк, Ю. М. Караулова, О. С. Кубрякової, В. А. Маслової, О. А. Огнєвої, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, О. С. Яковлевої та ін.

Російський учений М. Ф. Алефіренко, досліджуючи мовну картину світу з позиції лінгвокультурології, визначає мовну картину як систему знань про культуру, що втілена в певній національній мові, а індивідуальне вживання лінгвокультури змінюється лінгвокультурологічною компетенцією як соціально значимою системою, що знаходиться в етномовній свідомості [4, с. 9]. А. Вежбицька визначає мовну картину світу як історично сформовану в повсякденній свідомості мовного колективу й відображену в мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності [33, с. 35]. О. А. Огнєва наголошує, що кожна мова об’єктивує власну картину світу, яка впливає на сутність мовної особистості і на зміст створеного нею висловлювання [132, с. 21] С. П. Денисова, розглядаючи картину світу як комплекс фундаментальних понять, що віддзеркалюють специфіку людини та її буття, розрізняє два типи впливу людини на мову: феномен первинної антропологізації мови (психофізіологічний вплив людини на конститутивні властивості мови) і феномен вторинної антропологізації мови (вплив на мову різних картин світу людини) [59, с. 10], тобто мовна картина світу формується при вторинній антропологізації мови.

Незважаючи на численні дослідження, учені не пропонують єдиного точного визначення «мовної картини світу», це поняття знаходиться в стадії становлення й розвитку, змінюється обсяг і розширюється поле його застосування

в сучасних гуманітарних науках, що і визначає актуальність теми. У даний час на підставі різновидів духовної культури прийнято виділяти шість картин світу: релігійну (міфологічну), наукову, естетичну, етичну, художню, політичну [150]. У нашому дисертаційному дослідженні, аналізуючи мовні засоби утілення концепту в давньоанглійській мові, ми фокусуємо увагу саме на міфологічній картині світу, яка фігурувала в той історичний період.

Первісною формою світоглядної свідомості, у межах якої сформувалася розвинена картина світу, була міфологічна свідомість. Саме в міфі відображається модель світу, що склалася в період архаїчного суспільства.

Досліджуючи міфологічну картину світу давніх германців, ми розглядаємо її як проміжну ланку, першооснову мовної картини світу.

Важливою складовою міфологічної свідомості є просторово-часові уявлення. Вважаємо доцільним виділити в міфологічній картині світу просторову та часову системи. Слід зазначити, що деякі дослідники розглядають простір і час як нероздільні парні філософські категорії. Інші ж вважають час невід'ємною якістю матерії. У лінгвістиці, особливо в художніх текстах, використовується термін «хронотоп», уведений М. М. Бахтіним, а також поняття позначення тільки простору –»топофон» (також термін М. М. Бахтіна) або тільки часу –»хронотип» (термін Н. І. Панасенко) [270, с. 69].

Уявні речі, які людина, завдяки продуктивній здатності уяви конструює з власних відчуттів, розташовані у просторі. Усе, що ми уявляємо, десь розміщено [57, с. 30]. Усе сприймається нами на певній відстані та певним чином орієнтоване, тому простір є базовою формою, якій підкоряється розум. Іншою базовою формою є час, яким вимірюється людське життя [184, с. 43]. Категорія часу, що є максимально абстрактною, відносною, диффузною і не має чіткої референціальної співвіднесеності, натомість, відзначається утилітарністю й реалізується насамперед у просторових категоріальних термінах [78, с. 16]. Розглянемо, як ці базові форми відображаються в міфологічній картині світу.

Почнемо з просторової системи в міфологічній картині світу давніх германців. О. С. Колесник розглядає картину світу як динамічний образ, а міфологічний простір – як інформаційне поле. Оскільки міфологічний простір

розглядається як контейнер вихідних положень (квантів знань), вектор раціоналізації світу значною мірою залежить від кількісних параметрів інформаційного поля, що визначає орієнтири для пізнавальних процедур. Міфологічний простір є зв'язною ланкою між картиною світу, осягнутого лінгвоспільнотою в практичній діяльності, та варіантами реальності, відомі (до певної міри) іншим поколінням і культурним типам [78, с. 106].

Просторова система давньогерманської культури містить горизонтальну та вертикальну моделі світу. Вертикальна модель пов'язана з уявленнями давніх германців про світ як величезне священне дерево-ясен Іггдрасиль «*Yggdrasill*», на ярусах якого розташовані володіння богів і людей. У самій середині мешкають люди й все, що їх оточує й доступно їх розумінню. Це поняття збереглося в давньогерманських мовах у назві земного світу: да. *Middangeard*, двн. *Mittilgart, гот. Midjungards* (букв. «середнє житло»). Головні боги – аси – мешкають на самому верху. У самому низу знаходиться світ духів пітьми й зла – пекло. Навколо світу людей розташовувались світи різних сил: на півдні – світ вогню, на півночі – світ холоду й туманів, на сході – світ велетнів, на заході – світ ванів [173]. Варто відмітити, що людина в такій вертикальній організації є центром, навколо якого розташовані всі інші природні сили, тобто сприйняття давніх германців характеризувалося антропоцентризмом.

Три корені Іггдрасіля, згідно зі Старшою Еддою, тягнуться до царства мертвих (велетнів і людей), або, згідно з Молодшою Еддою, – до богів, велетнів і до країни мороку. Біля Іггдрасіля розташоване головне святилище, де боги вершать свій суд. Під корінням – джерела Урда, Міміра, Хвейгельміра. Біля Урди живуть норни, які визначають долі людей, зрошують джерельною вологою дерево, джерело Міміра теж годує дерево: Іггдрасіль укритий медвежою вологою, а коза Хедрун, що їсть його листя, годує медвежим молоком воїнів (ейнхеріїв). Вічнозелене дерево життя Іггдрасіль насичене живильним медом, тому його називають ще медовим деревом, яке годує Всесвіт. Іггдрасіль з'єднує небо, де знаходиться місто Асгард, землю з містом Мітгард і підземний світ [107].

Горизонтальна проекція моделі світу побудована на протиставленні Мідгарда (центру землі), населеного людьми, і Утгарда, Йотунхейма (окраїни землі), населеного велетнями й чудовиськами [101, с. 407].

Події, що відбуваються в Асгарді та Мітгарді, є втіленням поглядів на стосунки богів і людей. У давньогерманських мовах ставлення людини до богів виражалося не через поняття вірити», яке було досить абстрактним, а через жертвопринесення, через конкретний дар, який мав зміцнювати богів.

Саме спосіб життя давніх германців вплинув на сприйняття світу, його поділ на верхній, середній та нижній яруси. Скотарі, мисливці, рибалки та мореплавці, іноді землероби жили в оточенні суворої природи, яку їхня багата фантазія легко сповнювала ворожими силами. Центр їхнього життя – огороджений сільський двір. Відповідно й увесь світ моделювався ними у вигляді системи дворів. Подібно до того, як біля їхніх дворів простиралися необроблені пустища та скелі, так і весь світ вони сприймали як такий, що складається з протиставлених одна одній сфер [55, с. 123-124].

Розглянемо часову систему міфологічної картини світу давніх германців. Міфічний час передував початку емпіричного часу; міфічна епоха – це епоха першопредметів і першодій (перший вогонь, перший спис, перші вчинки тощо). Усе, що відбувалося за міфічного часу, набуває значення парадигми й розглядається як прецедент, що є зразком для відтворення вже тому, що він мав місце в споконвічні часи. Таким чином, міфічний час ще не є історичним у власному, сучасному значенні цього слова [27, с. 124]. У міфологічному часі немає розмежування минулого та теперішнього. Міфологічна картина охоплює світ одночасно в його синхронній і діахронній цілісності, тому він є позачасовим [55, с. 45]. На кожному історичному етапі він містить в собі як щось незмінне, так і мінливе, іншими словами, міфічний час є вічним, основотворчим по відношенню до загального часу.

О. М. П’ятигорський, розкриваючи зміст міфу, виділяє в ньому потрійну модель часу: квазіісторичий (час сюжету); ментальний (час сприйняття); час-смерть (надчас) [153, с. 17]. Досліджуючи міфологічну картину в часовій системі давніх германців, ми розмежовуємо час створення та час кінця світу.

Космогонічна міфологія розкриває процес формування світу з порожнечі, хаосу Гіннунгагап. Матеріальне наповнення первісної безодні варіює залежно від джерела; його асоціюють із порожнечею, водою або поєднання цих елементів. Незмінним залишається лише мотив глибини та безодні [184, с.45].

Згідно з міфами, до правління богів існували надприродні істоти – гігантські велетні; боги вбили одного з них (велетня Іміра), а з його тіла створили землю й небо. Боги ділилися на асів (боги вищої категорії) і ванів (боги нижчої категорії). Найшановнішими серед асів були Водан (сканд. Одін), Тіу (Циу, Тів) та Донар (сканд. Тор). Верховний бог прагерманців Тіу (бог війни) поступився місцем Водану, верховному богові, який панував як над людьми, так і в царстві мертвих (Вальгалла). Донара вважали богом грому й заступником землеробів. До богів більш пізнього походження (ванів) відносилася покровителька родючості богиня матері-землі Нертус. Подібні функції виконувала дружина Водана Фрігг та богиня Фрея. Міфи розповідають про тривалу боротьбу асів та ванів, які згодом примирилися й поріднилися [208, с. 22].

За скандинавськими віруваннями, на людство чекає кінець світу (Рагнарок). Проте перед фінальною битвою між добром та злом прийде ще зима, названа Фімбулвінтер, що триватиме три роки. Тоді батько підніме руку на сина, брат заколе брата, і не буде згоди між друзями [208, с. 25], тобто за пророкуваннями йдеться мова про апокаліпсис, але слід зазначити, що апокаліпсис за германо-скандинавською язичницькою традицією не тотожний християнському армагедону. Із точки зору язичницької ідеології «*ragna* rǫ̈k» є не лише кінцем одного земного життя, він супроводжується початком іншого, нового життя, нового світу, уже з новими богами [184, с. 48]. Таке бачення кінця світу в германській культурі має регенеративний характер.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що міфологічна картина світу є основою для мовної картини світу лінгвоспільнот. Розглядаючи міфологічну картину давніх германців, виділяємо системи простору та часу, основу просторової моделі становлять горизонтальна та вертикальна моделі світу, а часової – уявлення про створення та кінець світу.

Серед низки міждисциплінарних галузей лінгвістичного знання, що швидко набули розвитку, одне з чільних місць останнім часом посідає й етнолінгвістика, – наука, яка займається дослідженням зв'язків між мовними і культурними явищами, вивчає мову в співвідношенні з етносом як певним «колективом людей, що природно склався на основі оригінального стереотипу поведінки, який існує як енергетична система (структура), який протиставляє себе усім іншим схожим колективам, виходячи з відчуття компліментарності» [54, с. 611]. При цьому саме мова вважається основним, найбільш яскравим і стійким показником етносу [183, с. 311]. Сутність етнолінгвістичного підходу до мови, загальні риси якого намітилися ще на початку XIX ст. в діяльності представників міфологічної школи (братів А. і Ф. Шлегелів, Я. Грімма, Ф. І. Буслаєва, О. М. Афанасьєва, О. О. Потебні), була чітко визначена ще у першій третині XX ст. у працях одного з «батьків» цього напряму мовознавчих студій Е. Сепіра, який стверджував, що «мова є суто історичним набутком (людського) колективу, продуктом тривалого соціального вжитку» [167, с. 29]. У цьому сенсі – з точки зору «хронологічної спрямованості» – етнолінгвістика протистоїть соціолінгвістиці. Якщо перша з названих дисциплін, за слушним спостереженням російського мовознавця М. І. Толстого, «оперує переважно історично важливими даними, звертаючись до «живої історії», «живої давнини» і прагнучи у сучасному матеріалі відшукувати й історично витлумачувати факти й процеси, що піддаються історичному впорядкуванню, друга базується майже виключно на мовному матеріалі сьогодення і розглядає його передусім у комунікативно-функціональному, структурно-описовому й нормативно-синхронному аспектах» [183, с. 306-307]. Відтак, етнолінгвістику й соціолінгвістику можна розглядати як дві сторони однієї медалі: соціолінгвістика презентує синхронний зріз проблеми «мова і людське суспільство»; етнолінгвістика значною мірою сфокусована на діахронних аспектах мовних явищ, що вимагає реконструкції цілого комплексу фактів історичного буття народу (етносу), оскільки, як наголошує знаний російський лінгвіст М. І. Толстой, «консервація окремих слів (і значень) спостерігається на

різних етапах розвитку мови (різних і у хронологічному, і в структурному відношенні)» [183, с. 308].

Одним з центральних понять етнолінгвістики є поняття «мовної картини світу». У контексті сучасних лінгвістичних студій антропологічного спрямування термін «мовна картина світу» набуває більш широкого трактування порівняно з тим, яке йому було притаманне у працях російських та українських мовознавців 1970-х рр.

На противагу дослідникам сімдесятих років минулого століття, котрі трактували мовну картину світу (МКС) як «знання, закріплене в словах і словосполученнях конкретної розмовної мови» (Г. А. Брутян), або як «спосіб існування лексики у свідомості носія» (Ю.М. Караулов), сучасні мовознавці заперечують абсолютний примат лексичних засобів у творенні національної мовної картини світу, оскільки найповніше зреалізувати себе і взяти повноцінну участь у комунікативному акті лексичні засоби можуть лише через посередництво синтаксичних структур, передусім таких, як речення чи текст. Так, В. М. Телія відзначає, що МКС виникає не лише завдяки потенціалу конкретної лексики та «опредмечування процесуальних значень», але й завдяки «використанню синтаксичних конструкцій, які з перших етапів існування мови відображали відношення між елементами дійсності» [204, с. 178]. Це твердження російської дослідниці є близьким ідеям А. Вежбицької, яка вважає, що національно-культурні особливості національної ментальності та характеру, властиві для того чи іншого етносу, виявляються не лише на лексико-семантичному, але й морфологічному та синтаксичному рівнях мови.

Відтак, національну мову можна вважати чи не найважливішим етногенним фактором і засобом «етнічної соціолізації» індивіда, яка забезпечує надання мовній особистості когнітивних орієнтацій, прилучає її до безперервної культурної традиції відповідного народу [120, с. 47-48].

У свідомості людей, що розмовляють різними мовами, виникають різні «картини світу». Об’єктивна реальність, проходячи крізь «проміжний світ» етнічної мови, набирає особливих характеристик і вже не може трактуватися як єдина і незмінна для різних етносів. На відмінність сприйняття світу в рамках

різних соціокультур вказує Г.А. Брутян, розвиваючи в своїх працях гіпотезу мовної відносності американських вчених Е. Сепіра і Б. Уорфа: «Ми сприймаємо світ і дійсність, що нас оточує, з позиції нашої мови, крізь призму мови, згідно з нашими мовними звичаями … Ми бачимо, чуємо і сприймаємо так чи інакше ті чи інші явища головним чином завдяки тому, що мовні норми нашого суспільства передбачають дану форму відображення» [29, с. 40]. Інтерпретація дійсності, її сприйняття залежить, таким чином, від мовних норм даного суспільства.

Результати огляду деяких з найновіших тенденцій розвитку сучасної лінгвістики та аналіз змісту вагомих для них ключових понять засвідчують, що основним річищем сучасних наукових студій є актуалізація антропологічних аспектів мовознавчих студій, пов'язаних з дослідженням усього комплексу взаємозв'язків мови і людини як її носія, наслідком чого є формування нових теоретико-методологічних підходів до вивчення мовних явищ та поява міждисциплінарних галузей знання.

Картина світу створюється індивідом у процесі пізнавальної та мисленнєвої діяльності. Це «вторинне існування об'єктивного світу, закріплене та реалізоване в своєрідній матеріальній формі», а саме — мові. З. Д Попова. та І. А. Стернін визначають картину світу як «впорядковану сукупність знань про дійсність, що сформувалася в суспільній (а також груповій, індивідуальній) свідомості» [145]. Таким чином, картина світу трактується як когнітивна модель реальності, складовими елементами якої виступають концепти. Одним із основних припущень когнітології є те, що знання про зовнішній світ зберігається в нашому мозку та ментально репрезентується основними ментальними одиницями, які називаються «концептами», «поняттями», «концептуалізаціями» чи «когнітивними репрезентаціями» [283, с. 84]. На думку Моніки Шварц [там само, с. 84] функція концептів є такою: «За допомогою концептуальних структурних одиниць люди організовують величезну кількість інформації таким чином, що уможливлюється ефективна дія та розуміння. Для того, щоб людині орієнтуватися в оточенні, яке вона переживає як світ, вона мусить таким чином переробляти зовнішні імпульси, щоб бути спроможною розділяти дифузний комплекс імпульсів на

окремі об’єкти, а з іншого боку – відносити такі об’єкти до класів еквівалентних груп».

Різні концепти дозволяють нам ідентифікувати об’єкт, що належить до окремого класу чи категорії, а також відрізнити один клас об’єктів від іншого. У когнітології питання про існування концептів (чи ментальних репрезентацій) не піддається сумніву, на відміну від питання про те, у якій формі вони існують. На думку Е. Педерсона та Я. Нуйтса [272, с. 1], не має одностайного рішення стосовно того, як потрібно розуміти, а надалі конкретизувати основні поняття, такі як «репрезентація» та «знання», існує лише думка про те, що «вони обов’язково присутні в нашому мозку (в будь-якій формі)».

Ведеться полеміка щодо питання, як концепти набуваються, а також яке відношення вони мають до наших мовних здібностей. Деякі дослідники дотримуються думки, що концепти є природженими утвореннями, тоді як інші припускають, що концепти поступово виникають з досвіду життя в певному оточенні, тому виникнення концептуальних структур в основному стимулюється навчальним процесом.

Концепт – дуже складне поняття, що містить в собі надзвичайно великий об’єм інформації, може охоплювати довгі періоди історії та торкатися глибин підсвідомості. О. О. Селіванова [163, с. 410] дає таке визначення концепту: це інформаційна структура свідомості, певним чином організована одиниця пам’яті, яка містить сукупність знань про об’єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п’яти психічних функцій свідомості й позасвідомого. Концепт існує в ментальному світі людини, де на мисленнєвому рівні відбувається оцінка знань, понять, суджень, формуються асоціації та переживання. Отже, культура нібито переживається та обдумується людиною за допомогою концептів, формуючи як на свідомому, так і на підсвідомому рівні певні стійкі психічні згустки енергії.

В. І. Карасик [70] вважає концепт складним, багатовимірним, багатопластовим ментальним утворенням, що знаходить відображення в колективній свідомості, закріплене за певною сферою дійсності і виражене в тих чи інших мовних формах. Ми дотримуємося цього визначення та моделюємо

концепт *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах, аналізуючи його понятійний, образний та ціннісний пласти.

2.2. Концепт як складне ментально-когнітивне явище

Термін «концепт» був запозичений мовознавцями з логіки та психології, походить із латинського *concetus* й означає «думка», «поняття». «Словник іншомовних слів» за редакцією О. С.Мельничука містить такі значення: «концепт (від лат. *concetus* – думка, поняття) – 1) в логіці – смислове значення знака (імені). 2) загальна думка, формулювання». У «Великому енциклопедичному словнику» знаходимо таке визначення концепту: «Концепт (від лат. *concetus* – думка, поняття) – змістове значення імені (знака), тобто зміст поняття, об'єкт якого є предмет (денотат) цього імені (наприклад, змістове значення імені Місяць – природний супутник Землі)». Як видно із зазначених лексикографічних джерел, словникові статті охоплюють лише його загальнофілософське (логічне) розуміння. Однак у вітчизняній лінгвістичній літературі цей термін став вживатися ще в першій третині XX ст. у працях С. А. Аскольдова-Алексєєва [13], активізація його використання мовознавцями відзначається в 90-х роках минулого століття у зв'язку з переорієнтацією науки на антропоцентризм, коли дослідники стали акцентувати свою увагу не на іманентній структурі мови, а на умовах її використання. Лінгвісти відчули потребу в запровадженні нового терміна, який би синтезував лексикографічну й енциклопедичну інформацію, в семантиці якого поєднувалися б денотація і конотація, «ближнє» й «дальнє» значення слова, знання про світ і про суб'єкта, який його пізнає.

Однак на сьогодні немає єдиного визначення концепту,що й зумовлює необхідність аналізу точок зору дослідників щодо визначення такого важливого терміна лінгвокогнітивістики й лінгвокультурології, як концепт. Ця неоднозначність пов'язана з низкою дискусійних питань, до яких у першу чергу належать такі: 1) розмежування термінів «концепт», «поняття», «значення», «образ»; 2) залежність концепту від мовної вербалізації; 3) кваліфікація концептів

за способом формування; 4) зв'язок концепту та значення; 5) наявність у структурі концепту оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних компонентів; 6) належність концептів індивідуальній або колективній (загальнонаціональній, груповій, регіональній) свідомості; 7) обсяг концепту залежно від індивідуальної чи етнічно-колективної свідомості; 8) типологія концептів; 9) структура концептів; 10) методи та процедури опису й аналізу концептів тощо [163, с. 411]. Зокрема С. А. Аскольдов-Алексєєв у роботі «Концепт і слово» (1928) фактично ототожнює концепт з поняттям, говорячи, що концепт – це «мисленнєве утворення, яке заміщає нам у процесі мислення невизначену множинність предметів одного й того ж роду» [13, с. 269]. Згідно з поглядами вченого, концепт – це загальне поняття, яке людина «переживає» і яке здатне викликати сильні емоції. Концепт виконує функцію заміщення, як видно з наведеної вище цитати, а також функцію економії зусиль у процесі мислення, компресії інформації. Один концепт може мати різний обсяг у різних категорій людей (фахівців, пересічних мовців тощо).

Однак більшість лінгвістів, наприклад М. М. Болдирєв, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов, В. І. Карасик, К. М. Голобородько, В. В. Жайворонок, Т. А. Космеда, О. С. Кубрякова, В. Ф. Старко, А. М. Приходько та ін., розрізняють ці терміни. Зокрема В. Ф. Старко зазначає: «Концепти, на відміну від понять, можуть включати аксіологічний складник. До концепту ми зараховуємо не лише набір необхідних і достатніх ознак, пов'язаний тільки з правильним називанням чи також із сутністю речі, а ще набір певним чином структурованих, повторюваних, стабільних асоціативних ознак» [174, с. 30].

За твердженням А. М. Приходька, поняття й концепт співвідносяться між собою в гіпо-гіперонімічний і водночас асиметричний спосіб, оскільки основою концепту є поняття, але основою поняття не є концепт: «Це наводить на думку про те, що концепт має бути етноспецифічно забарвленим поняттям з етнопсихологічною надбудовою. …поняття стає концептом лише тоді, коли воно валоризується, тобто обростає певними ціннісними асоціаціями» [151, с. 213].

Окремі вчені (Д.С. Лихачов, В.П. Москвін) вважають, що концепт співвідноситься зі словом, точніше, з окремим лексико-семантичним варіантом лексеми [105, с. 281-283].

О. О. Селіванова розуміє поняття як частину концепту, зазначаючи, що на рівні поняття на етапі інтеріоризації починається вербалізація знань про об'єкт: «На нашу думку, концепт як інформаційна різносубстратна структура інтегрує поняття як ядерну структуру з іншими результатами пізнавальної діяльності: уявленнями, гештальтами, асоціативно-образними, оцінно-емотивними компонентами тощо» [163, с. 413]. Услід за О. О. Селівановою і В. Зусманом Т.А. Космеда і Н. В. Плотнікова вважають, що поняття становить ядро вербально вираженого концепту [84, с. 41].

Важливим є питання співвідношення понять «образ-концепт», «образ-символ». На думку В. В. Колесова, розмежування символу й концепту виявляється в тому, що «смисл символу в процесі все більшого відторгнення від вихідного значення слова взагалі не пов'язаний із семантикою самого слова, а неоформлена ментальність концепту мислимим своїм змістом може бути представлена однаково актуалізованим і референтом, і денотатом, тобто опосередковано» [79, с. 33].

Концепт повністю не може бути відображеним жодною схемою. Це пов'язано з особливостями трирівневого лінгвістичного втілення концепту. «Трирівневе лінгвальне втілення – здатність концепту існувати у вигляді системного потенціалу (сукупність засобів втілення/апеляцій, пропонована лінгвокультурою і зафіксована лексикографією), суб'єктного потенціалу (лінгвальне надбання, що зберігається у свідомості індивіда), текстових реалізацій (дискурсивно специфічні апеляції з конкретними комунікативними цілями)».

Наукова дискусія сьогодні триває і навколо визначення концепту як базової одиниці когнітивної лінгвістики та суміжних їй етнолінгвістики й лінгвокультурології. Наприклад, Ю. С. Степанов тлумачить концепт як «згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І з другого боку, – це те, через що людина – пересічна, звичайна людина, не «творець культурних цінностей» – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [175, с. 43]. На думку дослідника, до концепту входить усе, що складає поняття, а також те, що і робить його фактом культури – етимологія, стиснута до основних ознак змісту, історія, сучасні асоціації, оцінки тощо [175, с. 43]. М. Ф. Алефіренко дотримується семантичного підходу до

концепту: «Оперативна когнітивна структура отримала назву концепт, а мовну структуру, що вербалізує концепт, представляє мовний знак у найширшому його розумінні (слово, фразеологізм, речення)» [5, с. 183].

О. С. Кубрякова, один із авторів і редактор «Короткого словника когнітивних термінів», так визначає цей термін: «концепт (concept, konzept) – термін, який служить поясненню одиниць ментальних і психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини: оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в людській психіці. Поняття концепту всієї картини світу відповідає уявленню про ті смисли, якими оперує людина в процесі мислення і які відображають зміст досвіду й знання, зміст результатів усієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді деяких «квантів знання» [303, с. 90]. Як вважає О. О. Селіванова, такий підхід до розуміння концепту є найбільш реалістичним [162, с. 112].

Очевидно, що розбіжності в тлумаченні концепту зумовлюються релевантними ознаками, які покладені в основу визначення. Однак при суттєвих відмінностях більшість мовознавців визначає концепт як такий, що називає зміст поняття, виступає синонімом смислу. Учені Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін, С. Г. Воркачов, У. В. Марчук та ін. при розгляді концепту надають перевагу культурологічному аспекту, при цьому культура розуміється ними як сукупність концептів і відношень між ними. Відповідно, концепт – це осередок культури в ментальному світі людини. Саме концепт є тією культурно-ментально-мовною одиницею, яка «лежить у свідомості, детермінується культурою й опредметнюється в мові» [169, с. 9]. При такому розумінні концепту мова відіграє другорядну й допоміжну роль, виступаючи формою вербалізації «згустку культури».

Науковці Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, Д М. Шмельов, М. Ф. Алефіренко та ін. постулюють примат семантики мовного знака у формуванні змісту концепту. Так М. Ф. Алефіренко акцентує: «Семантика мовного знака – головне джерело знань про зміст репрезентованого концепту. Тому дослідницький шлях від

семантики мовного знака до змісту відповідного концепту слід вважати істинним» [5, с. 183].

Учені Д. С. Лихачов, О. В. Ревзіна, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова, М. П. Кочерган, В. В. Жайворонок, А. М. Приходько та ін. вважають, що концепт не безпосередньо виникає із значення слова, а є результатам зіткнення значення слова з особистим і народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між мовою й дійсністю. Зокрема А. М. Приходько стверджує, що концепт є когнітивно-оцінним феноменом, який відбиває етноспецифічне осягнення певного фрагмента довкілля, отже, «…концепт становить собою такий складно структурований феномен…, у якому поняттєве начало, проходячи через сито етнопсихологічної оцінки, органічно сполучається з лінгвокультурним. У межах когнітивно-дискурсивного розуміння природи та функцій мови концепт постає не просто як «схоплене» знаком поняття, а як етносоціолінгвокультурний феномен» [151, с. 213]. Очевидно, що всі дослідники підтримують твердження безперечного зв’язку мови і культури, однак не можуть дійти згоди щодо ролі мови у формуванні концепту. Як видається, відсутність єдності в лінгвістів стосовно цього питання полягає в складній і багатовимірній структурі концепту, до складу якої, окрім поняттєвої основи, входить і соціо-психо-культурна складова, яка не стільки мислиться, скільки переживається мовцями, вона включає асоціації, емоції, оцінки, національні образи й конотації, характерні для певної культури.

З наведених вище визначень концепту видно, що, попри розбіжності, всі дослідники виокремлюють його як дискретну, об’ємну в смисловому відношенні одиницю, одиницю мислення або пам’яті, що відбиває культуру народу.

Таким чином, концепту як багатовимірному поняттю властиві як емоційні складові, так і раціональні, як конкретні, так і абстрактні, як універсальні, так і етнічні, як загальнонаціональні, так і індивідуально-особистісні. Саме з урахуванням цих елементів можливий найбільш повний опис того чи іншого концепту.

2.3. Структурні особливості та засоби вербалізації концепту *ЗАЗДРІСТЬ*

Співвідношення понять «концепт» та «значення» безперечно стосується зв'язків між мовою та мисленням, мовою та свідомістю. Як відомо, мова є засобом пізнання навколишнього світу та нерозривно пов'язана зі свідомістю. Мислення є складовою свідомості. Мова та мислення тісно пов'язані між собою, але не є тотожними. На думку науковців, існує три типи мислення: образне, поняттєве та технічне. Поняттєве мислення властиве лише людині, в той час як образне мислення притаманне й тваринам. Тобто, мова не є єдиною формою мислення, адже мислення може бути невербальним (образним). На думку С.Д. Канцельсона, в мозку людини свідомість і мова формують дві відносно самостійні області, кожна з яких має свою пам'ять і свої засоби активізації. Знання закодовані в пам'яті певним чином. Так, знання, набуті людиною, в процесі життєвого досвіду, частіше за все зберігаються у вигляді образів, а теоретичні знання – у вигляді понять, що нашаровуючись на раніше засвоєні знання, формують зв'язки між собою. Основні знання, що зберігаються в так званій «мовній» пам'яті, це знання слів та їх значень. Саме тому мовні значення є дуже важливими елементами мовленнєво-мисленнєвого процесу. Таким чином, можна побачити, що мовні та когнітивні процеси знаходяться в складних багатоаспектних відношеннях, проте не ототожнюються.

Проблема співвідношення концепту та значення знаходиться в одній площині разом із проблемою розрізнення концептуальної і лексико-семантичної інформації, співвідношення мовних і когнітивних категорій. Значення, як мовна категорія, характеризується тісними зв'язками з такими немовними категоріями, як свідомість, реальність та психологічні процеси. Труднощі визначення такого терміну базуються на його використанні як у лінгвістиці, так і в психології, соціології, філософії. Проте, варто зазначити, що лінгвістична наука зосереджує свою увагу саме на аналізі значення слова.

Для дослідження зв'язків між поняттями «значення» та «концепт» вважаємо за необхідне навести дефініції терміну «значення». У словнику Т.В. Матвєєвої

зазначено : «Значення – це відображення тієї чи іншої реалії (предмета, дії, ознаки та інше) в мові, план змісту мовного знаку. Формується в результаті встановлення зв'язку відображення фрагменту реальності в свідомості з визначеною звуковою формою і стабільності даного зв'язку». Ще більш вичерпну дефініцію знаходимо у великому енциклопедичному словнику В.Н. Ярцевої. Вчена, чітко розділяючи поняття граматичного та лексичного значення, пише, що лексичне значення є продуктом мисленнєвої діяльності людини, воно пов'язане з редукцією інформації свідомістю людини, а в особливості з порівнянням, класифікацією, узагальненням. (Ярцева, 1998:261). Поняття концепту в енциклопедичній статті словника когнітивних термінів визначається: «Це термін, що служить для пояснення одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання і досвід людини: оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці. З вище зазначених дефініцій можна побачити, що і концепт і значення, представляють собою відображення свідомості та пов'язані з процесами когніції. Вони відображають об'єктивну та суб'єктивну дійсність та являють собою результат пізнавальної діяльності людини. Щодо концепту, то він може бути визначений і невербально (за допомогою образів, фреймів та інших когнітивних структур). З іншого боку, концепт, як ментальна категорія об'єктивується засобами лінгвістичної категорії та визначається ними. Концепт є одиницею когнітивного рівня, таким чином, він вбирає все, що стосується процесів пізнання та мислення і відображає знання у формі значення. Погоджуючись з М.М.Болдирєвим та О.С. Кубряковою, вважаємо вірним протиставлення концептуального та семантичного рівня репрезентації знань, адже концептуальний рівень потребує більшого рівня абстракції.

До складу концепту входять не лише усвідомлені і використані в мовленні семантичні компоненти, що пов'язані з певним словом, але і ознаки, які складають особисту інформаційну базу людини, її енциклопедичні знання. При цьому ці знання можуть не асоціюватися з певним словом (назвою концепту) при його першому згадуванні, але проявлятися під час рефлексії носія мови чи

психолінгвістичних експериментів. Про значення, як складову концепту пише І.Р. Джакендоф, один із основоположників когнітивної семантики: «семантичні структури – це частина концептуальних структур та частина, що має вербальне значення». З твердженням, що концепт є значно ширшим за значення, погоджується і російський вчений С.А. Аскольдов [13, с.270].

Концепт одночасно є феноменом культури та акумулює її надбання. Культурна складова концепту відіграє важливу роль. Такі науковці, як Є.С. Яковлєва, Ю.С. Степанов, В.А. Маслова, С.Г. Воркачов, Л.В. Мунтян погоджуються, що більшості концептів притаманна культурна складова. Тобто, культура народу, його досвід зберігається у вигляді концептів, адже концепт є енциклопедичним по своїй суті. Концепт можна описати за допомогою інтроспективних, логічних, концептуальних методів аналізу, а також прийомами експериментальних досліджень. Значення не описують за допомогою експериментальних методів, його формулюють, перераховуючи найважливіші диференційні ознаки; концепт описують за допомогою когнітивної інтерпретації експериментального мовного матеріалу. Отже, багато сучасних лінгвістів, що займаються дослідженнями в царині когнітивної концептології, погоджуються, що концепт належить свідомості людини і є оперативною одиницею пам'яті, метального лексикону, концептуальної системи, всієї картини світу, відображеної в людській психіці. Тобто, він є результатом взаємодії значення слова у процесі пізнання світу, у призмі особистого та колективного досвіду.

Здійснюючи аналіз концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах, ми використовуємо комплексний підхід, який включає розуміння концепту з лінгвістичної, логічної, культурологічної та психологічної точок зору. У рамках такого підходу концепти є основними одиницями культури в ментальному світі людини, що включають в себе інформацію відносно актуального або можливого положення речей в світі (те, що людина думає, знає, припускає, уявляє про об'єкти дійсності). Таким чином, концепт є смисловим утворенням, яке включає суб'єктивні смисли і загальноприйняті конвенційні значення, тобто, весь потенційний смисловий зміст об'єкту, що пізнається. У плані

вираження концепт представлений цілим рядом своїх мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму, тобто, всю сукупність синонімічних (лексичних, фразеологічних, афористичних) одиниць, що описують його в мові [38, с. 36]. План змісту лінгвокультурного концепту включає як мінімум два ряди семантичних ознак. По-перше, до нього входять семи, загальні для всіх його мовних реалізацій, які «скріплюють» лексико-семантичну парадигму і утворюють його понятійну основу. По-друге, туди входять семантичні ознаки, загальні хоча б для частини його реалізацій, які відмічені лінгвокультурною, етносемантичною специфікою і пов'язані з ментальністю носіїв мови або з менталітетом національної мовної особистості [38, с. 37].

Семантичне наповнення концепту досліджується за допомогою мовних форм, об'єднаних спільною тематикою, на основі аналізу значень слів та їх сукупностей. Структуру окремого лексичного значення слова утворює сукупність сем – мінімальних одиниць плана змісту. Семи являють собою елементарні відображення в мові різних сторін та властивостей позначуваних предметів та явищ дійсності. В їх визначеннях традиційно виокремлюються елементарність, об'єктивність, універсальність, абстрактність, неподільність на більш дрібні елементи. Семи ієрархічно упорядковані в структурі лексичного значення у відповідності до уявлення про організацію об'єктивного світу. Архісеми є найбільш важливими в організації структури значення. Саме вони лежать в основі виділення класів лексики, у тому числі і ЛСГ, і полів. Архісема родового значення конкретизується диференційними семами видового значення, які розмежовують значення одиниць в межах ЛСГ або підгрупи. Семи виокремлюються при опозиції значень певної лексико-семантичної парадигми. Роль інтегральної для всієї ЛСГ (поля або семантичної області) виконує сема більш високого рівня узагальнення, ніж архісема – класема.

Словникова дефініція розглядається у роботі як форма фіксації ознак, необхідних і достатніх для парадигматичного розрізнення одного значення від інших мовних значень.

Концепт має певну структуру, хоча і не таку жорстку, як структура значення слова. З одного боку, до структури концепту відноситься все, що належить будові

поняття; з іншого – те, що робить його фактом культури: вихідна форма (етимологія); історія, стисла до основних ознак змісту; сучасні асоціації; оцінки, конотації [114, с. 52]. В сучасному мовознавстві практично загальновизнано, що лінгвокультурний концепт – це багатомірне ментальне утворення, в якому виділяються декілька якісно відмінних складових, але єдності думок щодо кількості і характеру семантичних параметрів, за якими можна здійснювати його вивчення, у науковців нема. С. Г. Воркачов вважає, що оптимальним для повноти семантичного опису концепту є виділення трьох складових: понятійної, яка відображає його ознакову і дефініційну структуру; образної, що фіксує когнітивні метафори, які підтримують концепт у мовній свідомості, і значущісної, що визначається місцем, яке займає ім'я концепту в лексико-граматичній системі конкретної мови, куди входять також етимологічні та асоціативні характеристики [38, с. 46].

На думку Ю. С. Степанова, концепт складається з таких компонентів: 1) основна, актуальна ознака. В такому «активному» шарі, концепт актуально існує для всіх, хто користується мовою даної культури як засіб їх взаєморозуміння і спілкування.; 2) додаткова, або декілька додаткових, «пасивних» ознак, в яких концепт актуальний лише для певних соціальних груп; 3) внутрішня форма, або етимологічна ознака, що, як правило, взагалі не усвідомлюється, відбивається у зовнішній, словесній формі. Але це не означає, що для тих, хто користується даною мовою, цей шар змісту концепту зовсім не існує. Він існує для них опосередковано, як основа, на якій виникли і тримаються інші шари значень [175, с. 45].

В. І. Карасик виділяє ціннісну, образну і понятійну сторони. Образна сторона концепту, на думку дослідника, – це зорові, слухові, тактильні, вкусові, одоративні характеристики предметів, явищ, подій, відображених у пам'яті людини, тобто, релевантні ознаки практичного знання. Понятійна сторона концепту – це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, структура ознак, дефініція, зіставні характеристики даного концепту по відношенню до інших концептів, які ніколи не існують ізольовано; їх важлива якість – голографічна

багатомірна вбудованість в систему нашого досвіду. Ціннісна сторона концепту – важливість даного психічного утворення як для індивідуума, так і для колективу [71, с. 129].

В. А. Маслова представляє структуру концепту у вигляді кола, в центрі якого лежить основне поняття – ядро, а на периферії – все те, що привноситься культурою, традиціями, народним і особистим досвідом [114, с. 55].

Узагальнюючи різні точки зору і тлумачення концепту у сучасній лінгвістиці ми визнаємо концепт *ЗАЗДРІСТЬ* як етнічно і культурно зумовлене структурно-смислове, лексично і фразеологічно вербалізоване утворення, що базується на понятійній основі і включає в себе, окрім поняття, образ, оцінку і культурну цінність; є результатом пізнавальної діяльності особистості та суспільства, несе комплексну, енциклопедичну інформацію про явище, що відображає, та інтерпретацію даної інформації у мовній свідомості.

Більшість вчених вважає понятійну складову найважливішою з компонентів, що виділяються у концепті. У нашому дослідженні ми будемо керуватися визначенням понятійної складової концепту *ЗАЗДРІСТЬ* як такого в його змісті, що «представляє відносно істинні, сутнісні знання про об'єкт концептуалізації» [162, с. 128], «не є метафорично-образним, не залежить від внутрішньосистемних («значущісних») характеристик його мовного імені» [38, с. 80] і співвідноситься з прямим значенням лексичних одиниць-номінатів заздрості. Понятійна складова аналізованого концепту утворюється дефініційним ядром, яке включає дистинктивні ознаки, що фіксують об'єм поняття – границі предметної області, з якою він співвідноситься.

Асоціативно-образна складова концепту корелює з понятійною і ціннісною складовими та сферою психічних функцій: образами, відчуттями, інтуїцією, трансценденцією [162, с. 140]. Як відомо, в концептуальному аспекті асоціювання представляє собою мисленнєво-психічну операцію зв'язування реальних властивостей, характеристик об'єкта, які інтеріорізовані у свідомості, з властивостями інших об'єктів [162, с.140]. Концептуальні асоціації варіюються в залежності від лінгвокультурної належності людини. Мовознавці пов'язують це з проблемою національної свідомості, яка формується під впливом культури.

Асоціативно-образна складова представлена у структурі концепту *ЗАЗДРІСТЬ* у формі образно-метафоричних конотацій; включення її в склад концепту – це саме те, що вигідно відрізняє останній від поняття, позбавленого наочності [38, с. 48].

Об'єктивний світ членується мовцями з точки зору його ціннісного характеру: добра, зла, справедливості, несправедливості тощо. Сукупність концептів, які розглядаються в аспекті цінностей, утворює ціннісну картину світу. Ціннісна картина світу в мові будується у вигляді взаємопов'язаних оціночних суджень, які співвідносяться з юридичними, релігійними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями, типовими фольклорними та відомими літературними сюжетами. У ній існують найбільш важливі для даної культури смисли, культурні домінанти, сукупність яких створює певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові [71, с. 142]. Саме цим зумовлюється актуальність виділення у структурі концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій і українській мовах ціннісної складової для окремого дослідження, яке уможливлює виявлення відношення етносів до явищ, та ідей, що пов'язані з поняттям заздрості і мають цінність для носіїв культури, й встановлення універсального і етноспецифічного в оцінній кваліфікації аналізованого концепту. Норма оцінок існує у всіх сферах людської діяльності і виробляється соціально [84, с. 89]. Оцінка як семантичне поняття – це ціннісний аспект значення мовних виразів, який інтерпретується як «А» (суб'єкт оцінки) вважає, що Б (об'єкт оцінки) є добрим/ поганим. Як ціннісний аспект значення вона може характеризувати і елементи, менші, ніж слово, і групу слів, і ціле висловлювання. Оцінна структура включає такі елементи, як суб'єкт оцінки, предмет оцінки (якість або ознака об'єкта, який оцінюється), підстава для оцінки (точка зору, з якої розглядається об'єкт), характер оцінки (абсолютний або відносний), обґрунтування оцінки (її основні мотиви).

Таким чином, у нашій роботі концепт *ЗАЗДРІСТЬ* представлено як структурно та змістовно складний мисленнєвий конструкт буденної свідомості людини в єдності його понятійної, асоціативно-образної та ціннісної складових, який має вираження в мовних одиницях різного типу, характеризується

національною специфікою в англійській, німецькій та українській лінгвокультурах.

Головною ознакою, яка відокремлює лінгвістичне розуміння концепту від логічного і загальносеміотичного, є закріпленість за певним способом мовної реалізації [38, с. 26], що передбачає його співвіднесення з вербальними засобами (лексемами, фразеологізмами, вільними словосполученнями, реченнями, словоформами), сукупність яких складає план вираження відповідного лексико-семантичного поля, побудованого навкруги ядра, представленого іменем концепту. З метою систематизації та опису таких мовних засобів, доцільно представити концепт *ЗАЗДРІСТЬ* у вигляді поля, що утворюється планом їх змісту. Традиційно під терміном “поле” розуміється сукупність мовних одиниць, обє’днаних спільністю змісту, таких, що відображають понятійну, предметну або функціональну подібність явищ, що позначаються.

У нашій роботі ми розглядаємо концептуальне поле як семантичний зміст мовних одиниць, що реалізують концепт і угруповуються навкруги ядерної семеми, номінант якої є іменем поля. Таким чином, концептуальне поле складається із лексико-семантичних варіантів значень слів, пов’язаних спільним семантичним компонентом, і структурно організоване як ядро – периферія.

Концепт *ЗАЗДРІСТЬ* є семантичною основою для сигнифікативного і метафоричного полів, внутрішня організація яких визначається семантичними відносинами поняття заздрості з іншими поняттями і складає базу для розвитку інтерпретаційного поля. Сигнифікативне поле утворюють семантичні відносини, які відображають реальні зв’язки речей у природі і виступають як основа для метафоризації. Сигнифікативне поле концепту *ЗАЗДРІСТЬ* утворюється прямими значеннями одиниць, які пов’язані з ядерним елементом на основі понятійної подібності позначуваних явищ. Ядро сигнифікативного поля концепту *ЗАЗДРІСТЬ* утворюють реалізації імені досліджуваного концепту, оскільки таке ім’я найбільш повно і адекватно передає зміст концепту. Дефініційно-компонентний аналіз ключових лексем-номінантів концепту уможливлює встановлення базової смислової структури концепту, а також особливостей національно-культурного

представлення лексичного значення його імені. Сигнифікативне поле концепту *ЗАЗДРІСТЬ* співвідноситься з понятійною складовою концепту.

Зміст сигнифікативного поля визначає границі і структуру метафоричного поля концепту *ЗАЗДРІСТЬ*, яке репрезентує асоціативні зв'язки концепту з конкретними об'єктами оточуючого світу і співвідноситься з асоціативно-образною складовою концепту *ЗАЗДРІСТЬ*, образний зміст якого встановлюється за допомогою інструментарію теорії концептуальної метафори, що уможливлює з'ясування базового набору конвенціональних та образних метафор заздрості. Метафора – один з найбільш продуктивних засобів формування вторинних ознак у створенні МКС. У сучасній лінгвістиці метафора розуміється як спосіб та засіб отримання нового знання про дійсність шляхом переосмислення однієї сфери у термінах іншої на основі встановлення різноманітних асоціативних зв'язків, характерних для концептуальної картини світу тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Предметом уваги у метафоричному полі стає також внутрішня форма фразеологічних одиниць (ідіом), що відзеркалює характер об'єктивації аналізованого концепту в мовній свідомості. Мотивація ідіом на образній та символьній основах відбувається у процесі когнітивної діяльності членів мовного колективу, основаної на наївному уявленні про світ носіїв мови і відображає певний рівень та особливості їх матеріальної та духовної культури. Саме тому дослідження метафоричної основи таких одиниць дозволяє виявити універсальні та культурно-специфічні образні характеристики концепту *ЗАЗДРІСТЬ* у відповідних мовних свідомостях.

Паремійна реалізація уявлень англійського, німецького та українського етносів про заздрість утворює інтерпретаційне поле концепту, яке включає його різноманітні, часто суперечливі оцінки, стереотипні судження, характерні для англійської, німецької та української мовних свідомостей. Уявлення про категорію заздрості співвідноситься з утилітарними та етичними нормами поведінки, що закріплені в моральному кодексі етносу і відображають його історію і світосприйняття. Інтерпретаційне поле співвідноситься з ціннісною складовою концепту.

Таким чином, понятійна, асоціативно-образна та ціннісна складові концепту *ЗАЗДРІСТЬ* утворюють його ядро та складаються з набору ознак фізичного, морального, соціального, національно-культурного характеру, що формуються на перцептивних образах і оцінці. Міжконцептні асоціативні зв'язки утворюють периферію, яка вибудовується по мірі занурення концепту в культурний простір обох мов. Сигнифікативне поле репрезентує понятійну складову концепту; на його основі будується метафоричне поле, що відображає специфіку асоціативно-образного представлення концепту; інтерпретаційне поле формується паремійними уявленнями про чисте і репрезентує ціннісну складову концепту. Ядерно-периферійну структуру концепту *ЗАЗДРІСТЬ* можна представити у вигляді схеми (Рис. 1.1.), горизонтальний напрям якої відбиває його тріадну побудову (понятійна, асоціативно-образна, ціннісна), а вертикальний – діадну (ядро, периферія).

Структура концепту *ЗАЗДРІСТЬ*	Складові концепту *ЗАЗДРІСТЬ*		
	Понятійна	Асоціативно-образна	Ціннісна
Ядро концепту *ЗАЗДРІСТЬ*	дистинктивні ознаки первинної номінації	ознаки вторинної номінації	оцінка концепту
Периферія концепту *ЗАЗДРІСТЬ*	Міжконцептні зв'язки		

Рис. 1.1. Ядерно-периферійна структура концепту *ЗАЗДРІСТЬ*

2.4. Методика дослідження концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах

Найдетальніше опрацьованими у сучасному мовознавстві вважаються чотири методики дослідження концепту на основі мовного матеріалу: 1) психолінгвістична; 2) народно-етнографічна; 3) лінгвокогнітивна; 4) лінгвокультурологічна.

Так, засновником психолінгвістичного підходу до вивчення концепту вважається С.О. Аскольдов, який першим на пострадянському мовознавчому просторі послуговувався терміном « концепт» у зв'язку з дослідженням мови [13, с. 267]. Концепт з погляду психолінгвістів є завжди продуктом психічних процесів – пізнання й узагальнення [105, с. 280]. За допомогою психолінгвістичних методик науковці виявляють окремі концептуальні моделі, які складаються з базових компонентів та усталених зв'язків між ними [65, с. 36].

Н.Д. Арутюнова відстоює точку зору, що культурний концепт слід розглядати насамперед у межах народно-етнографічного підходу, оскільки соціальна характеристика є, на її думку, найважливішою для концептів, тому останні належать до колективних цінностей, елементів колективної свідомості [10, с. 3–4].

Лінгвокогнітивний підхід передбачає аналіз концепту як когнітивної одиниці разом зі сценарієм, скриптом, образом, символом та іншими ментально-семіотичними структурами. У цьому сенсі концепт є «одиницею ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тією інформаційною структурою, яка відображає знання й досвід людини; оперативною змістовою одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й мови мозку, усієї картини світу, відображеної в людській психіці» [КСКТ, с. 90].

Однак епістемологічно найадекватнішим для вивчення основних концептів культури (констант за Ю.С. Степановим [175, с. 16–41]), тобто концептів, які містять у собі потужну лінгвокультурну інформацію, є, на наш погляд, лінгвокультурологічний підхід. У царині лінгвокультурології концепт вважається «багатовимірним згустком смислу», «смисловим квантом буття», «геном культури» [108, с. 11–19], згустком культури у свідомості людини, базовим поняттям, яке відображає «ментальність і менталітет узагальненого носія природної мови» [38, с. 10–47]. Показово, що, на відміну від лінгвокогнітивного, для лінгвокультурологічного підходу до аналізу концепту важливим є зосередження уваги дослідника на ціннісному складнику концепту [70, с. 75–80]. При розмежуванні когнітивних і культурних концептів лінгвісти роблять акцент на висвітленні понятєвого (у першому випадку) або ціннісного (у другому

випадку) складників концепту [61, с. 184–193], хоча згадані підходи не є взаємовиключними [71, с. 10].

Слід зазначити, що в межах лінгвокультурологічного підходу до вивчення концепту розроблено й апробовано на сьогодні різні методики. В.А. Маслова, зокрема, називає такі прийоми концептуального аналізу: 1) дослідження етимології концепту; 2) аналіз словникових дефініцій тлумачних, енциклопедичних, ідеографічних, синонімічних, двомовних словників і словників-тезаурусів; при цьому словникову дефініцію слід уважати ядром концепту; 3) залучення художніх контекстів і даних паремійного фонду мов; 4) зіставлення отриманих результатів з аналізом асоціативних зв'язків ключової лексеми (ядра концепту), тобто встановлення його зв'язку з іншими концептами [114, с. 45–46].

Лінгвокультурологи розмежовують три способи мовної об'єктивації концепту – позначення, вираження та опис [71, с. 129–131]:

1) під позначенням розуміється надання фрагменту дійсності, що осмислюється, найменування (спеціального знака); позначення може мати при цьому різний ступінь точності (виокремлюють, наприклад, стандартне позначення предмета, генералізувальне, уточнююче тощо);

2) вираження концепту – це вся сукупність мовних і немовних засобів, які прямо чи опосередковано ілюструють, уточнюють та розвивають його зміст;

3) опис концепту – це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його імені та найближчих позначень. Опис здійснюється дефінуванням, контекстуальним аналізом, етимологічним аналізом, пареміологічним аналізом, інтерв'юванням, анкетуванням, коментуванням.

М.В. Піменова зазначає у цьому зв'язку, що «концепт розпорошений у мовних знаках, які його об'єктивують. Щоб реконструювати структуру концепту, потрібно дослідити ввесь мовний корпус, в якому репрезентований концепт (лексичні одиниці, фразеологію, пареміологічний фонд), включаючи систему усталених порівнянь, які зафіксували образи-еталони, що властиві певній мові» [140, с. 9]. Відповідно, всі способи мовної об'єктивації концепту рівною мірою можуть брати участь у формуванні його номінативного поля, оскільки останнє визначається як сукупність мовних асобів, що об'єктивують концепт у

певний період розвитку лінгвокультури. Зауважимо, що номінативне поле відрізняється від традиційно виокремлюваних у мовознавстві структурних угруповань лексики (лексико-семантичного поля, синонімічного ряду, асоціативного поля тощо) тим, що воно має комплексний характер, включаючи всі типи угруповань лексики у свій склад. При цьому номінативне поле не виступає як структурне угруповання в системі мови, бо воно являє собою виявлену й упорядковану дослідником сукупність номінативних одиниць. Номінативне поле концепту характеризується принциповою неоднорідністю, оскільки воно містить як прямі номінації самого концепту безпосередньо (ядро номінативного поля), так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, які розкривають зміст концепту та відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях (периферія номінативного поля).

Номінативне поле формують, як правило, такі мовні засоби: 1) прямі номінації концепту (ключове слово / репрезентант концепту, який обирається дослідником як ім’я концепту та ім’я номінативного поля, і його системні синоніми); 2) похідні номінації концепту; 3) спільнокореневі слова, одиниці різних частин мови, словотвірно пов’язані з основними лексичними засобами вербалізації концепту; 4) симіляри; 5) контекстуальні синоніми; 6) оказіональні індивідуально-авторські номінації; 7) усталені слосполучення, синонімічні ключовому слову; 8) фразеосполучення, що включають ім’я концепту; 9) паремії (прислів’я, приказки, афоризми); 10) метафоричні номінації; 11) усталені порівняння з ключовим словом; 12) вільні словосполучення, які номінують тічи інші ознаки, що характеризують концепт; 13) асоціативне поле, отримане в результаті експерименту зі словом-стимулом, яке позначає концепт; 14) суб’єктивні словесні дефініції, які надають інформанти як тлумачення запропонованого їм концепту; 15) словникові тлумачення мовних одиниць, що об’єктивують концепт; 16) словникові статті в енциклопедії/довіднику; 17) тематичні (наукові/ науково-популярні), публіцистичні або художні тексти, які розкривають зміст концепту; 18) сукупності текстів (при експлікації змісту складних, абстрактних або індивідуально-авторських концептів).

Комплексна методика концептуального аналізу детально опрацьована і Кемеровською школою концептуальних досліджень під керівництвом М.В. Піменової. Ця методика полягає в: 1) інтерпретації значення мовних одиниць, які об'єктивують ті чи інші грані досліджуваних концептів; 2) виявленні частотних таксономічних характеристик для визначення загальних типологічних ознак концептів; 3) узагальненні на основі цих ознак особливостей концептів; 4) виділенні концептуальних структур, когнітивних моделей і мовних схем актуалізації концептів у мові (дослідження концептуальної структури дає змогу виявити більш суттєві властивості предмета / явища; такі властивості є узагальненими ознаками предмета / явища, вони вважаються найважливішими та необхідними для їх розпізнавання) [139, с. 17].

Принципово подібною є і методика опису концепту, розроблена науковою теоретико-лінгвістичною школою Воронезького університету під керівництвом З.Д. Попової та Й.А. Стерніна в межах семантико-когнітивного підходу до аналізу мовних явищ. Ця методика являє собою таку послідовність етапів дослідження того чи іншого концепту [145, с. 41–42]:

- аналіз семеми ключового слова, виявлення її семногоскладу;
- психолінгвістичнийексперимент;
- вивчення лексичної сполучуваності та синонімічного ряду ключового слова, побудова лексико-фразеологічного, деривaційного, лексико-граматичного поля ключового слова;
- аналіз паремій, які об'єктивують концепт;
- вивчення художніх і публіцистичних текстів;
- аналіз усного, розмовного слововжитку.

Як бачимо, найбільш поширеними прийомами концептуального аналізу є:

- дослідження значень ключового слова на основі словникових тлумачень;
- вивчення багатозначності слів у процесі її розвитку;
- побудова й аналіз різних полів, ім'ям яких є основний лексичний засіб репрезентації концепту;
- дослідження фразеологічних і пареміологічних одиниць, до яких входить ключове слово, що підлягає вивченню; це дає змогу описати наївні уявлення про явище, репрезентувати бачення світу, національної культури;
- психолінгвістичні експерименти.

Ці прийоми обов'язково залучаються лінгвокультурологами при монолінгвальному або мультилінгвальному (контрастивному) висвітленні (культурних) концептів. Повнота методики концептуального аналізу, тобто кількість її дослідницьких етапів (прийомів), безпосередньо залежить від мети дослідження. Якщо ж, наприклад, об'єктом вивчення є одиниці лише рівня мови, то в цьому випадку необов'язково проводити психолінгвістичні експерименти або здійснювати аналіз різноманітних текстів. Це, власне, стосується і нашого дисертаційного дослідження, предметом вивчення якого є лінгвокультурологічний аспект фразеологічної об'єктивації концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійському, німецькому та українському мовних соціумах. Виявлення цих особливостей передбачає вивчення фактичного матеріалу на основі такої методики концептуального аналізу:

1) визначення ключових слів, які позначають аналізований концепт в англійській, німецькій та українській мовних картинах світу;

2) установлення всіх можливих мовних виражень досліджуваного концепту за допомогою словників синонімів і тезаурусів для ідентифікації лексико-семантичних полів, які існують у зіставлюваних мовах на позначення концепту;

3) опрацювання словникових дефініцій складників лексико-семантичних полів, які об'єктивують концепт *ЗАЗДРІСТЬ*, для того, щоб, по-перше, визначити ядро концепту в трьох мовах (поняттєві складники), по-друге, встановити його ближню та дальню периферії;

4) виявлення динаміки розвитку концепту на основі вивчення етимології ключових слів і їх найближчих синонімів, оскільки етимологічні дані та словникові дефініції одиниць лексико-семантичного поля формують цілісне уявлення про номінативне поле того чи іншого концепту;

5) аналіз культурологічного ракурсу становлення концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах шляхом дослідження енциклопедичних статей;

6) установлення в межах номінативних полів аналізованого концепту концептуальних метафор, асоціацій тощо, які чітко маніфестують особливості концептуалізації та категоризації навколишнього світу представниками зіставлюваних лінгвокультур;

7) виявлення специфіки формування образно-перцептивного й ціннісного (валоративного) складників концепту *ЗАЗДРІСТЬ* на основі його фразеологічної об'єктивації в англійській, німецькій та українській мовах.

Слід зауважити, що передумовою проведення концептуального аналізу є визначення загальних параметрів досліджуваного концепту, а також установлення тих способів його мовної об'єктивації, які відповідають конкретному аспекту (або аспектам) вивчення цього концепту. Так, змістово всі концепти розділяють на параметричні та непараметричні ментальні утворення: до перших належать ті концепти, які виступають як класифікувальні категорії для зіставлення реальних характеристик об'єктів (простір, час, кількість, якість тощо); до других належать концепти, що мають предметний зміст. З огляду на це *ЗАЗДРІСТЬ* є непараметричним концептом. Непараметричні ж концепти поділяють на регулятивні та нерегулятивні: до перших належать ті ментальні утворення, у змісті яких основне місце займає ціннісний компонент (тут мова йде як про позитивні, так і негативні цінності, напр.: ЩАСТЯ, НАДІЯ, ЗЛО, ЗАЗДРІСТЬ); до других – синкретичні ментальні утворення різного характеру (напр.: ПОДОРОЖ, ПОДАРУНОК, ЗДОРОВ'Я) [72, с. 34–36]. Отже, *ЗАЗДРІСТЬ* є непараметричним регулятивним концептом. Це означає, що цей концепт відіграє значну роль у становленні та регулюванні соціально-культурних відношень у будь-якому лінгвосоціумі, тому при його дослідженні особливу увагу слід зосереджувати на розкритті перцептивно-образного й ціннісного складників.

Висновки до розділу 2

1. Мовна картина світу є вербалізованою частиною концептуальної картини світу і співвідноситься з нею як зміст свідомості і засіб доступу до цього змісту. Відповідно, зміни в концептуальній картині світу (наприклад, у зв'язку з набуванням нового знання) спричиняють зміни в мовній картині світу.

2. Концепт – це складне, багатовимірне, багатопластове ментальне утворення, що знаходить відображення в колективній свідомості, закріплене за певною сферою дійсності і виражене в тих чи інших мовних формах.
3. Концепт *ЗАЗДРІСТЬ* визначається, з одного боку, як результат пізнавальної діяльності особистості та суспільства в процесі сприйняття емоції заздрості та інтерпретаці цієї емоції у мовіній свідомості, а з іншого – як етнокультурне, структурно-смислове, лексично і фразеологічно вербалізоване утворення, що ґрунтується на понятійній основі, й містить, окрім поняття, образ і оцінку.
4. У семантико-когнітивній структурі концепту *ЗАЗДРІСТЬ* виокремлюються три якісно відмінні складові: понятійна (представлена ознаками первинної номінації), асоціативно-образна (репрезентована образно-метафоричними номінаціями) і ціннісна (відбита через асоціативно-вторинні смисли, пов’язані з нормами, оцінками різних аспектів заздрості).
5. Концепт *ЗАЗДРІСТЬ* є семантичною основою для сигніфікативного і метафоричного полів, внутрішня організація яких визначається семантичними відносинами поняття заздрості з іншими поняттями і складає базу для розвитку інтерпретаційного поля.
6. Ядро концепту *ЗАЗДРІСТЬ* утворюють понятійна складова, що співвідноситься з сигніфікативним полем, асоціативно-образна складова, яка корелює з метафоричним полем, та ціннісна складова, яку репрезентує інтерпретаційне поле концепту. Периферію утворюють кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з суміжними концептосферами.

РОЗДІЛ 3 АСОЦІАТИВНО-ОБРАЗНА ТА ЦІННІСНА СКЛАДОВІ КОНЦЕПТОСФЕРИ *ЗАЗДРОСТІ*, *РЕВНИВОСТІ* ТА *ЖАДІБНОСТІ* В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

3.1. Лінгвокультурні особливості організації номінативних полів концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах

Як відомо, концептуально-значуща лексика обмежена у своїй кількості (А. Вежбицька, Н. Д. Арутюнова, І. О. Голубовська). Щодо підґрунтя для виокремлення лінгвокультурних концептів, то тут слід назвати критерії, запропоновані С. Г. Воркачовим, В. І. Карасиком, А. М. Приходьком, Ю. С. Степановим [37; 72;152; 175] та іншими відчизняними й зарубіжними лінгвокультурологами:

1) слово-ім’я концепту має бути поширеним (високочастотним);
2) слово-ім’я концепту повинно містити активну твірну основу;
3) слова-репрезентанти концепту мають активно входити до усталених ідіоматичних конструкцій;
4) «переживання» концепту представником лінгвокультури;
5) номінативна цільність концепту;
6) «неграничність» (відсутність меж) концепту;
7) «світоглядне орієнтування» концепту;
8) лінгвокультурна маркованість концепту;
9) комунікативна релевантність концепту;
10) мовна абстрактність (узагальнення значення лексичних реалізацій) концепту;
11) наявність «етимологічної пам’яті» концепту.

Саме ці критерії дають змогу стверджувати про лінгвокультурну значущість концепту *ЗАЗДРІСТЬ* для англійської, німецької та української мовних спільнот. У наступних підрозділах і пунктах дисертації розглянемо фразеологічну об’єктивацію цього концепту в англійській, німецькій і українській мовах крізь призму трьох його складників – поняттєвого, образного та ціннісного (валоративного).

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки однією з нагальних проблем називають проблему визначення спільної для мови й культури онтологічної

платформи. З цією метою лінгвісти зосередили свої зусилля на вивченні мовних одиниць як засобу збереження та вираження менталітету носіїв мови, а також як засобу, що продукує цей менталітет. Поширення в кінці XX – на початку XXI століть мовознавчих розвідок, присвячених дослідженню взаємозв'язку та взаємодії мови й культури, спричинило виникнення нових лінгвістичних дисциплін. Однією з таких дисциплін, яка домінує нині на пострадянському мовознавчому просторі, є лінгвокультурологія.

Отже, концептуальний аналіз слід розпочинати з дослідження етимологічних особливостей концепту, щоб розкрити етимологічну пам'ять імені концепту, в якій зафіксована еволюція внутрішньої форми відповідної лексичної одиниці [38, с. 124]. Однак перед цим потрібно визначитися з ключовими словами або прямими номінаціями, які позначають зіставлювані концепти в англійській, німецькій та українській мовних картинах світу, оскільки в центрі номінативного поля має знаходитися інваріант усіх значень слова, який більшою мірою, ніж інші відповідає характеру концепту. Такими номінативними інваріантами для зіставлюваних концетів є, як ми вже зазначали, лексеми англ. *envy*, нім. *Neid* та укр. *заздрість*, тому слід передусім установити етимологічні дані стосовно саме цих лексем:

1) іменник *envy* є лексичним дублетом, який з'явився в англійській мові в XI–XII століттях як запозичення з давньофранцузької мови (лексема *envie*). Остання походить, у свою чергу, від латинської лексеми *invidia*, що містить негативні смисли [126, с. 124]. Показово, що іменник *invidia* («1) заздрість, ревність; 2) недоброзичливість, ненависть, злість; 3) зло, погана якість, одіозність; 4) заздрісник, ненависник; 5) звинувачення, докір» [СЛЯ] безпосередньо пов'язаний з ідеєю злого, ненависного погляду [OED] (пор. лат. *invideo*– «дивлюся з недоброзичливістю, наврочую; заздрю»);

2) етимологія німецького іменника *Neid* досі не встановлена. Відомо, що ця лексема постала на спільногерманській основі, початково передаючи значення «ненависть, злість, ворожі помисли». Сьогодні цей іменник передає лише одне значення – «Mißgunst»(недоброзичливість, заздрість), яке отримало розвиток зі значення «Haß» (ненависть). Утім, етимологи вказують на зв'язок іменника *Neid* з

дієсловом *zublinzeln* (підморгувати), що також передає семантику погляду, зору [320, Bd. 7, с. 483];

3) українська лексема *заздрість* походить від праслов'янського дієслова **zьrěti*(бачити). Це значення ґрунтується, очевидно, на уявленні про лихе око (пор. укр. *глянути недобрим оком* – «позаздрити, зурочити») [300, т. 2, с. 223–224; 311, с. 233; 336, с. 179], що дає змогу мовознавцям стверджувати таке: «лексика, якою етимологічно мотивуються назви емоцій, до певної міри збігається з лексикою, з якою ці назви стало сполучаються в мовленні», пор.: *заздрісно подивитися*, *заздрісний погляд*. При цьому праслов'янський корінь**zьr-* позначав не просто зорове сприйняття, а «активне бачення» [325, с. 177].

Як бачимо, лексеми на позначення поняття «заздрість» мають в англійській, німецькій та українській мовах схожу етимологію, що може свідчити про спільні витоки цих лексем. Спільним, наприклад, є той факт, що внутрішня форма слів англ. *envy*, нім. *Neid* та укр. *заздрість* формується значною мірою навколо ознаки «недоброзичливий погляд». Хоча в німецькій мові зв'язок лексеми *Neid* з ідеєю зору, погляду є лише опосередкованим. Якщо ж протиставити зіставлювані мови за вектором *германські мови* ↔ *слов'янська мова*, то побачимо, що в англійській і німецькій мовах лексеми, які номінують поняття «заздрість», етимологічно побудовані насамперед на семантиці погляду заздрісної людини: заздрісні очі випромінюють ненависть, зло, недоброзичливість тощо. Цей погляд має фізичну природу, оскільки його можна відчути «на собі», тобто «тілесно», а це свідчить про певні раціональні начала при формуванні внутрішньої форми аналізованих лексем. Натомість етимологія української номінативної одиниці *заздрість* побудована на ірраціональних началах, бо в основі її внутрішньої форми лежить ритуальна (магічна) ознака зурочення, тобто магічна дія, коли за допомогою очей (погляду) на об'єкт заздрості накликаються всілякі нещастя.

Наступним кроком концептуального аналізу є опрацювання словникових дефініцій ключових лексем, які номінують концепти англ. *ENVY*, нім. *NEID* і укр. *ЗАЗДРІСТЬ*, оскільки понятєвий аналіз концепту передбачає виявлення його конститутивних ознак, відображених у словникових дефініціях, та визначення

його системних опозиційних зв'язків з іншими концептами [72, с. 93]: англ. *envy* – «1) відчуття антагонізм у суб'єкта заздрості стосовно того, хто володіє чим-небудь таким, що приносить йому радість, насолоду, задоволення, однак сам суб'єкт при цьому такими благами не володіє; 2) жадібність до речей, які приносять задоволення іншому; 3) невинна жага до поділу майна іншого; 4) щось, що викликає таку жагу» [329, с. 316]; нім. *Neid* – «незадоволення, яке відчуває хто-небудь, коли він не може собі дозволити або не має те, що має інший; недоброзичливість» [319, с. 665]; укр. *заздрість* – «1) почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, вищістю, добробутом іншого; 2) пристрасне бажання мати що-небудь, досягти того, що є в іншого» [308, т. 3, с. 126].

Як бачимо, ці дефініції демонструють тісні семантичні перетини в зіставлюваних мовах: в англійській мовній картині світу заздрість – це насамперед суперництво (ворожість), а вже потім «чорна» й «біла» жага (жадібність) суб'єкта заздрості до досягнення тих благ, які викликають у нього заздрість. Як жагу до досягнення певних благ тлумачать заздрість і українці. Однак у мовній свідомості представників українського етносу заздрість – це передусім почуття роздратування (досади). Такі асоціації заздрість викликає і в німців. Проте в останніх заздрість – це ще й недоброзичливість, що, ймовірно, пов'язано з актуальністю для німецької лінгвокультури концепту SCHADENFREUDE, який з певним застереженням можна перекласти як «зловтішність».

Для визначення семантичного ядра концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*, тобто ознак, які категоризують ці концепти, потрібно встановити лексико-семантичне поле досліджуваних концептів за допомогою словників синонімів і тезаурусів:

1) англійський концепт *ENVY* об'єктивується за допомогою іменників – *envy* (заздрість), *enviousness* (заздрість), *jealousy* (ревність; заздрість), *disappointment* (досада), *covetousness* (жадібність), *ill-will* (недоброзичливість), *malice* (злість), *spite* (злість; недоброзичливість), *cupidity* (жадібність; скупість), *rivalry* (суперництво), *irritation* (роздратування); дієслів–*envy* (заздрити), *grudge* (заздрити; виявляти жадібність), *begrudge* (виявляти жадібність; заздрити), *covet* (жадати; дуже прагнути), *hanker* (пристрасно бажати; жадати), *crave* (пристрасно

бажати; жадати; сумувати), *desire* (дуже бажати; жадати; хотіти), *belittle*(принижувати; применшувати); прикметників–*envious* (заздрісний), *covetous* (жадібний; скупий), *jealous* (ревнивий; заздрісний), *grudging* (заздрісний; недоброзичливий; злий), *begrudged* (жадібний; скупий; задрісний), *malicious* (злий; злісний), *invidious* (недоброзичливий; заздрісний; пристрасний), *green-eyed* (заздрісний; ревнивий, досл.: зеленоокий) [324; 329, с. 1166; 332];

2) німецький концепт *NEID* об'єктивується за допомогою іменників – *Neid* (заздрість), *Missgunst* (недоброзичливість; заздрість; немилість), *Eifersucht* (ревність), *Ressentiment* (ресентимент (прихована злість; безсила або неусвідомлена заздрість)), *Scheelsucht* (заздрість, досл.: крива пристрасть (манія)), *Abgunst* (немилість), *Brotnei* (заздрість до того, хто має хороший заробіток), *Futterneid* (заздрість до того, хто має хороший заробіток), *Missvergnügen* (незадоволення; досада), *Unbehagen* (неприємне відчуття; незадоволення), *Fotzenneid* (заздрість сексуального характеру серед жінок-конкуренток, *Fotze* – досл.: морда), *Abneigung* (антипатія), *Bosheit* (злість), *Gier* (жадібність); дієслів–*neiden* (заздрити), *beneiden* (заздрити), *missgönnen* (заздрити; недоброзичливо ставитися), *schielen* (коситися, дивитися скоса), *nichtgönnen* (заздрити; не зичити добра); прикметників – *neidisch* (заздрісний), *missgünstig* (недоброзичливий; заздрісний), *neiderfüllt* (заздрісний; сповнений заздрості), *scheelsüchtig* (заздрісний; недружній), *schiefmäulig* (заздрісний, досл.: криворотий), *schadenfroh* (зловтішний) [322, Bd. 8, с. 512–513; 337, с. 404];

3) щодо об'єктивації українського концепту *ЗАЗДРІСТЬ*, то тут слід звернути увагу на те, що словники синонімів української мови не подають, як правило, широкого синонімічного ряду до лексеми *заздрість*, тому в цьому випадку слушно звернутися до асоціацій, які викликає реакція «заздрість» у носіїв української мови [170, с. 124]: *заздрість* – це *ревнощі*; *жадібність*; *байдужість*; *егоїзм*; *зарозумілість*; *жорстокість*; *бездушність*; *черствість*; *цинізм*; *постійне порівняння себе з кимось*; *залежність від чужого життя*, *чужих планів та мрій*; *ненависть до себе самого*, *своїх почуттів*, *бажань*; *небажання до самовдосконалення*, *самореалізації*.

Зауважимо, що одиниці лексико-семантичного поля мають різний статус, який залежить від лінгвокультурної значущості тієї чи іншої лексеми, яка передає семантику заздрості або тісно пов'язаних з нею понять, для носіїв зіставлюваних мов. Якщо взяти, наприклад, англійське лексико-семантичне поле заздрості, то ядро цього поля формує, як ми зазначали, лексема *envy* (прямий номінант); навколо ядерну зону – деривати й синоніми (*envy* (як дієслово), *envious*, *enviousness*, *jealous*,*jealousy*, *grudge*, *begrudge*,*covetous*; ближню периферію – дієслова *covet*, *hanker*, *crave*, меншою мірою – *desire*; дальню периферію – *cupidity*, *rivalry*, *malice* тощо.

Як бачимо, лексико-семантичні поля, які об'єктивують концепти англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. ЗАЗДРІСТЬ, виявляють лінгвокультурні особливості своєї організації. Так, лінгвокультурно специфічними ознаками англійського концепту *ENVY* є «заздрість – це суперництво», «заздрість – це зелені очі» (деякі лінгвоконцептологи вказують ще й на таку ознаку: «заздрість – це відчуття ревної образи на чию-небудь кращу долю» [143, с. 79]); німецького *NEID* – «заздрість – це ресентимент», «заздрість – це крива пристрасть (ідея кривизни щодо заздрості чітко виражена в німецькій мовній спільноті)», «заздрість – це хороший заробіток», «заздрість – це сексуальна конкуренція серед жінок», «заздрість – це косий погляд», «заздрість – це кривий рот», «заздрість – це зловтішність (актуалізація унікального німецького концепту *SCHADENFREUDE*)»; українського *ЗАЗДРІСТЬ* – «заздрість – це відсутність душі (бездушність)», «заздрість – це залежність», «заздрість – ценебажання до самовдосконалення».

Показово, що спільних когнітивних ознак при цьому простежується значно більше. Аналіз фактичного матеріалу виявив, що заздрість у зіставлюваних лінгвокультурах – це досада, недоброзичливість, роздратування на чию-небудь удачу, успіх, благополуччя, злість, яка викликана зверхністю або бажанням, володіти тим, що є в іншого. Це підтверджують висновки й інших дослідників [126, с. 124].

Утім, спільними ознаками семантичного ядра зіставлюваних концептів є насамперед такі: «заздрість – це ревність», «заздрість – це жадібність» (на відміну від англійської та української, німецька мовна свідомість визначає для жадібності

периферійну позицію в лексико-семантичному полі, яке об'єктивує концепт NEID), що засвідчує тісний зв'язок концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID*, укр. *ЗАЗДРІСТЬ* з концептами англ. *JEALOUSY*, нім. *EIFERSUCHT*, укр. *РЕВНІСТЬ* та англ. *COVETOUSNESS*, нім. *GIER*, укр. *ЖАДІБНІСТЬ*. На релевантність цього зв'язку вказують також інші дослідники. Так, ревність може викликатися заздрістю, а заздрість – ревністю [24, с. 58], оскільки ревність – це також заздрість до успіху іншого, небажання ділити з ким-небудь щастя [138, с. 162], тому не дивно, що існує таке поняття, як «ревнива заздрість» [177, с. 17].

Таким чином, у нашому дослідженні при побудові номінативних полів концептів *ENVY*, *NEID* і *ЗАЗДРІСТЬ* в англійському, німецькому та українському мовних соціумах виявлено такі лінгвокультурні особливості:

1) *ЗАЗДРІСТЬ* є непараметричним регулятивним концептом, відіграючи значну роль у становленні та регулюванні соціально-культурних відношень у будь-якому лінгвосоціумі;

2) лексеми на позначення поняття «заздрість» мають в англійській, німецькій та українській мовах схожу етимологію, що може свідчити про спільні витоки цих лексем (внутрішня форма слів англ. *envy*, нім. *Neid* і укр. *заздрість* формується значною мірою навколо ознаки «недоброзичливий погляд»; у німецькій мові при цьому зв'язок лексеми *Neid* з ідеєю погляду є лише опосередкованим);

3) дефініції лексем, які позначають поняття «заздрість», демонструють тісні семантичні перетини в зіставлюваних мовах: для британців і українців заздрість – це суперництво (ворожість) та жага суб'єкта заздрості до досягнення тих благ, які викликають у нього заздрість; для українців і німців заздрість – це почуття досади (для німців більшою мірою – недоброзичливості, що пов'язано з актуальністю для німецької лінгвокультури концепту SCHADENFREUDE);

4) лінгвокультурно специфічними ознаками англійського концепту *ENVY* є «заздрість – це суперництво», «заздрість – це зелені очі», «заздрість – це відчуття ревної образи на чию-небудь кращу долю»; німецького *NEID* – «заздрість – це ресентимент», «заздрість – це крива пристрасть (ідея кривизни щодо заздрості чітко виражена в німецькій мовній спільноті)», «заздрість – це хороший заробіток», «заздрість – це сексуальна конкуренція серед жінок», «заздрість – це

косий погляд»,»заздрість – це кривий рот», «заздрість – це зловтішність»; українського *ЗАЗДРІСТЬ* – «заздрість – це бездушність», «заздрість – це залежність», «заздрість – ценебажання до самовдосконалення».

На **перспективу** залишається встановлення особливостей фразеологічної репрезентації номінативних полів, які об'єктивують концепти англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. ЗАЗДРІСТЬ.

3.2. Мотивувальне підґрунтя кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з концептами *РЕВНИВІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ* в англійській, німецькій та українській лінгвокультурах

Аналіз сучасних мовознавчих студій дає змогу констатувати факт домінування лінгвокультурологічного підходу до вивчення явищ мови. Показово, що виникнення лінгвокультурології вважається результатом синтезу лінгвістики й культурологіїна тлі стрімкого поширення в мовознавстві антропоцентричної парадигми, якадозволяє аналізуватимовуяккультурний код нації [119, с. 5]. Розвиток лінгвокультурології сприяє усвідомленню того факту, що національно-культурну специфіку мовних явищ можна виявити шляхом зіставлення різних мов, які віддзеркалюють культуру відповідних етносів. Слід наголосити, що невід'ємним атрибутом лінгвокультурологічного аналізу є лінгвокультурне моделювання концептів , яке виходить за межі власне лінгвістики до царини інших наук – психології, етнології, соціології, філософії тощо. Утім, попри домінування в сьогоднішньому мовознавстві лінгвокультурологічних і лінгвоконцептологічних студій, значна частина лінгвокультурно релевантних для тієї чи іншої мовної спільноти концептів, зокрема емоційних, залишається поза увагою науковців. Цей факт і зумовив актуальність пропонованої розвідки, яка присвячена вивченню мотивувальних ознак етико-емоційного концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській лінгвокультурах.

У зв'язку з цим зауважимо, що на сьогодні дослідники встановили релевантні зв'язки концепту *ЗАЗДРІСТЬ* у межах концептосфер споріднених,

віддаленоспоріднених і неспоріднених лінгвокультур, а саме: *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ ЩАСТЯ [80; 157]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ ГРІХ [50; 165]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ НЕНАВИСТЬ [18]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ ПРИСТРАСТЬ [198]; ЗАЗДРІСТЬ↔ БАЖАННЯ [41]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ УСПІХ [96]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ ГРОШІ [25]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ БАГАТСТВО [25]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ БІДНІСТЬ [25]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ НАРЦИСИЗМ [197]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ НАДІЯ [100]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ КРАДІЖКА [192]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ ПОМСТА [195]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ ОБМАН [134]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ СЕРЦЕ [138]; *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ ЗАХОПЛЕННЯ [142]. Однак найтісніший зв'язок концепт *ЗАЗДРІСТЬ* виявляє з концептами РЕВНИВІСТЬ і ЖАДІБНІСТЬ, про що свідчить здійснена нами у попередніх дослідженнях побудова номінативних полів концептів *ENVY* / *NEID* / *ЗАЗДРІСТЬ* в англійському, німецькому та українському етносах, а також низка лінгвокультурологічних досліджень [24; 48; 127; 177].

Відомо, що на релевантність зв'язку між певними концептами вказують асоціативні ознаки, які, відповідно до польового принципу організації як концептуальних, так і мовних систем, бувають ядерними й периферійними. Асоціативні ознаки є тими «містками», які «перекидаються» від одного концепту до іншого, даючи змогу дослідникам реконструювати будову як окремих концептополів, так і концептосфери в цілому, що, власне, і слугує основою для виявлення контрастів при міжмовному зіставленні концептів, оскільки асоціативні ознаки – це водночас когнітивні ознаки, що формують структуру концепту. У свою чергу, на рівні мови когнітивні ознаки репрезентуються семами, які вважаються верифікаційно надійним емпіричним матеріалом.

Так, структуру концепту формують, як правило, шість груп когнітивних ознак [137 , с. 140]:

1) мотивувальна ознака слова-репрезентанта концепту (іноді у словнику вказується декілька мотивувальних ознак, що залежить від історії слова, коли первинна ознака вже забута і не відтворюється);

2) образні ознаки, які виявляються за допомогою сполучувальних властивостей слова-репрезентанта концепту;

3) понятєві ознаки, що об'єктивуються на основі семантичних компонентів слова-репрезентанта концепту, а також синонімами;

4) ціннісні ознаки, які актуалізуються як у вигляді конотацій, так і в сполученнях зі словом-репрезентантом концепту;
5) функціональні ознаки, що відображають функціональну значущість референта, який прихований за концептом;
6) символічні ознаки, які виражають складні міфологічні, релігійні або інші культурні поняття, закріплені за словом-репрезентантом концепту.

Показово, що процеси концептуалізації і категоризації є тісно взаємопов'язаними. Ці процеси допомагають нам виокремити певнийоб'єкт – реальний або віртуальний (ментальний) – із загального тла подібних об'єктів, установивши його спільні з іншими та властиві тільки йому одному ознаки. З огляду на це вивчення концепту відбувається у декілька етапів [139, с. 16–17]:
1) аналіз мотивувальної ознаки, що репрезентує концепт (внутрішньої форми слова);
2) визначення способів концептуалізації як вторинного переосмислення відповідної лексеми: дослідження концептуальних метафор і метонімій;
3) вивчення функціональних і оцінних ознак концепту: первинні ознаки – ознаки оцінки, вторинні ознаки – ознаки володіння; ті й інші об'єднуються ознаками цінності;
4) виявлення понятєвих ознак концепту шляхом опису лексичного значення слова-репрезентанта концепту за допомогою виокремлення його семантичних компонентів та визначення синонімічного ряду лексеми-репрезентанта концепту;
5) установлення символічних ознак концепту.

Отже, ядром майбутнього концепту, який у подальшому набуде нових ознак, слугує мотивувальна ознака, що лежить в основі номінації. Ця ознака стала основою для найменування певного фрагмента світу, тобто внутрішньою формою слова. Залежно від часу появи слова в мові концепт може мати декілька мотивувальних ознак: чим давніше слово, тим більше мотивувальних ознак у концепта, який криється за цим словом [137, с. 142].

Утім, декілька мотивувальних ознак може часто мати й абстрактна лексика, відтак, і абстрактні концепти, наприклад, ті, що представляють емоції людини. Декілька мотивувальних ознак імені абстрактного концепту є насамперед результатом операції абстрагування та операцій, що передують абстрагуванню.

Відповідно, чим давніше слово, тим більше розумових операцій долучалося в процесі його розвитку для «відшліфовування» семантики – первинної і вторинної (переносної). Якщо, наприклад, мотивувальна ознака лексем англ. *envy*, нім. *Neid* та укр. *заздрість* є значною мірою прозорою (нагадаємо, що внутрішня форма цих слів формується навколо ознаки «недоброзичливий погляд» – лат. *invidia*), то мотивувальну ознаку слів англ. *jealousy*, нім. *Eifersucht*, укр. *ревнивість*, які є лексемами-репрезентантами відповідних концептів, визначити важко. Проте саме реконструкція витоків концепту та історії його розвитку може надати, на наш погляд, верифікаційно надійну інформацію щодо зв'язку концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з іншими концептами, зокрема й концептом *РЕВНИВІСТЬ*.

Так, в українській мові слова *ревнивість* (*ревність*, *ревнощі*) до цього часу не мають єдиної усталеної етимологічної версії. У старослов'янській мові *ревнувати* мало значення «із запалом прагнути до чогось»; *ревний* має застаріле значення «гіркий», окрім цього, це і «тужливий, запопадливий, старанний, щирий» (у деяких мовах ще й «сумний»); праслов'янське **rьvьpъ* (сердитий, ревнивий) пов'язується і з латинським *rivālis* (суперник), і з праслов'янським **rjuti* (ревіти), і з латинським *ruo* (пориваюсь, поспішаю) [300, т. 5, с. 41].

Ці версії підтримують також інші етимологи, уточнюючи їх та додаючи нових нюансів. У етимологічних джерелах стверджується, зокрема, що *ревний* (*ревнивий*) передає і семантику «ревнивий у коханні», яка з'явилася пізніше (на початку XVIII ст.). Розвинулася ж ця семантика з праслов'янського **rьvьnivъ*, **rьvьnivъjь* (ревний, той, що змагається, суперничає; пор. лат. *rīvalis* (суперник у коханні)) [194, т. 2, с. 104]. За ще однією версією, праслов'янське **revьpъ* (сповнений емоцій, збуджений, заздрісний, ревний) походить від праслов'янського **ŕuti*, **revą* (ревіти), **ruja* (ревіння, час ревіння в період спарювання тварин), тобто первісне значення було «той, що реве», звідси, напевно, «той, що виявляє емоції, сповнений емоцій», а також «заздрісний, ревний» [316, с. 534] (пор. пракорінь **rev-*, який мав значення «сильне почуття» [325, с. 178], або слово **rьva* (гнів) [317, с. 476]).

Як бачимо, важко ідентифікувати етимологію лексеми *ревнивість*, оскільки всі версії видаються досить серйозними і мають усі підстави на існування.

Доказом цього слугує й той факт, що згадані вище етимологічні ознаки простежуємо в сучасних тлумаченнях лексем *ревнивий*, *ревний*, *ревнивість*, *ревність*, *ревнощі*: *ревнивий* – «1) схильний до ревнощів, охоплений ними; 2) схильний до заздрощів; заздрісний у чому-небудь; 3) дуже старанний, ретельний, завзятий; ревний»; *ревний* – «1) дуже ретельний, старанний у чому-небудь; 2) дуже щирий, зворушливий; 3) пройнятий гіркотою, сумом, болем; гіркий, сумний, болісний; 4) дуже рясний, густий; 5) ревнивий»; *ревнивість*, *ревність*, *ревнощі* – «1) сумнів у вірності, коханні, підозра в зраді подружжя; 2) заздрість до успіхів іншої людини» [308, т. 8, с.472–473].

З огляду на це визначимо мотивувальні ознаки української лексеми *ревнивість*: сильний порив до чогось / когось, завзятість (старанність), ревіння (плач), гнів, біль, гіркота (сум), заздрість. Наголосимо, що частина цих ознак набула статусу поняттєвих (під поняттєвими розуміємо ті ознаки, які актуалізовані у словникових значеннях у вигляді семантичних компонентів (сем) слова-репрезентанта концепту).

Для встановлення особливостей формування концептів *JEALOUSY, EIFERSUCHT, РЕВНИВІСТЬ* в англійській, німецькій і українській лінгвокультурах слід установити також мотивувальні ознаки англійської лексеми *jealousy* та німецької *Eifersucht*. Так, іменник *jealousy*, який походить від старофранцузького слова *jalousie*, не містить багато інформації про свою етимологію. На початоку XIIст. цей іменник передавав значення «ентузіазм, кохання, палке бажання, ревнощі», додавши з часомй інші семантичні відтінки –»старанність, завзятість, відданість». Показово, що прикметник *jealous* теж змінював значення:у старофранцузькій мові цей прикметник передавав як позитивну («emulation» (змагання), «rivalry» (суперництво), «zeal» (завзятість; пор. давньослов'янське *зело*– «старанний, ревний», а також біблійне ім'я *Зелот* («дуже ревний») [302])), так і негативну («keen» (гострий), «avaricious» (скупий), »jealous» (ревнивий)) семантику; у XIII ст. лексема *jealous* отримала позитивніші значення – «fond» (ніжний), «amorous» (влюбливий), «ardent» (палкий); у XIV ст. цей прикметник уже означав «possessive and suspicious» (власницький і

недовірливий), але спочатку в контексті сексуальності та романтики (пор. біблійне значення слова *jealous* того часу: «tolerating noun faithfulness» (не змога витримати невірності, зради)) [332]. Деякі з цих мотивувальних ознак лягли в основу внутрішньої форми лексем *jealousy* (ревнивість; заздрість) та *jealous* (ревнивий; заздрісний), які сьогодні мають такі тлумачення: *jealousy* – це «стан страху, підозри (недовіри) або заздрості, спричинений реальною / уявною небезпекою чи проблемою чийогось власницького інстинкту;цей стан провокується суперництвом, особливо в коханні, конкуренцією чи сильним бажанням (жагою) до якостей або до майна іншого»; *jealous* означає «сповнений ревності (заздрості)» [329, с. 522]. Отже, мотивувальними ознаками іменника *jealousy* як лексеми-репрезентанта відповідного англійського концепту є сильне почуття (кохання, бажання), жага до власності, суперництво, заздрість, страх, недовіра, зрада, старанність (завзятість). Деякі з цих ознак набули з часом статусу понятєвих, що, власне, не сприяло тому, щоб «затемнена» внутрішня форма слова *jealousy* стала «прозорішою» для актуальної мовної свідомості представників англійської лінгвокультури.

Визначити ж спільну для зіставлюваних у нашій праці концептів мотивувальну ознаку дає змогу німецький композит *Eifersucht* (ревнивість) – *Eifer* (порив, завзятість, старанність; ентузіазм; ревність) + *Sucht* (пристрасть; манія), – де етимологи чітко вказують на походження означальної (першої) частини цього композиту: іменник *Eifer* зафіксовано у перекладі Біблії М. Лютера, де, відтворюючи латинське *zelus*, він передавав семантику милостивого гніву або гніву божого. Саме ця семантика стала основою для розвитку сучасного значення – «значне зусилля (старанність, завзятість) щодо хорошої справи». Слова *eifern* (XV ст.), *Eiferer* (XIV ст.), *eifrig* (XVI ст., у XV ст. уже мало значення «ревнивий»), які спочатку передавали семантику ревнивості, набули потім значення «порив, завзятість». Давня, пов’язана з любов’ю (коханням), семантика з’явилася в XVI ст. у композитах *Eifersucht*та *eifersüchtig*. Можливо походження цих слів пов’язане з давньонімецьким *eivar* «гострий, гіркий» і давньоанглійським *āfor* «гіркий, гострий» [320, Bd. 7, с. 147]. Саме мотив любові (кохання) став

домінувати в сучасному тлумаченні слова *Eifersucht*, яке позначає «пристрасне або заздрісне прагнення до володіння кимось / чимось одноосібно (особливо в коханні), яке часто виявляє хворобливі симптоми» [319, с. 258–259].

Як бачимо, дослідження німецьких етимологів дають змогу звузити мотивувальні ознаки лексем, що номінують емоцію «ревнивість», до двох – позитивної та негативної, які домінували при формуванні внутрішніх форм згаданих лексем у зіставлюваних мовах. Те, що цих ознак більше ніж одна, не суперечить розумінню поняття «внутрішня форма», зокрема О. О. Потебнею, який стверджував, що внутрішня форма є центром образу, однією з його ознак, яка домінує над рештою ознак. Внутрішня форма надає ще при цьому й знання про єдність образу, тобто вона є не образом предмета, а образом образу – уявленням [149, с. 100]. Ця думка О. О. Потебні важлива для нашої роботи, оскільки об'єктом пропонованого дослідження є абстрактні концепти, об'єктивовані абстрактними іменами, де внутрішня форма часто позбавлена предметної референтності, тобто конкретного образу, що, власне, ми й простежуємо на прикладі етимологічного аналізу лексем, які передають семантику ревнивості в англійській, німецькій та українській мовах.

Отже, позитивною мотивувальною ознакою лексем англ. *jealousy*, нім. *Eifersucht*, укр. *ревнивість* є «сильне зусилля (порив, жага) до виконання певних позитивних дій, спрямоване власницьким інстинктом на отримання або збереження стосунків (ставлення) щодо іншої особи чи осіб (прихильність, повага, дружба, любов, кохання тощо)»; негативна ознака – це «суперництво як селективний механізм збереження виду *homo sapiens*, що супроводжується гнівом, заздрістю, а при невдачах – сумом, гіркотою (присмак гіркоти як реакція організму на посилене виділення жовчі придепресивних емоційних станах)». З огляду на це можна стверджувати, що позитивний мотив аналізованих лексем змінився на негативний внаслідок посилення власницького інстинкту людини, який безпосередньо корелює з етапами історичного розвитку майнових відносин у зіставлюваних лінгвокультурах. Ідея безкорисливого пориву (жаги), завзятості, старанності змінилася на ненажерливість, жадібність до накопичення власності

(майна) та непереборне прагнення до збереження якомога більше майнових об'єктів у своїй власності. При цьому найчастіше майновим об'єктом, який викликає емоцію ревнивості в суб'єкта ревнивості, є людина, оскільки будь-які стосунки між людьми (прихильність, дружба, любов, кохання тощо) ґрунтуються більшою або меншою мірою на ідеї власності. Це означає, що концепт *ЗАЗДРІСТЬ* пов'язаний тісно не лише з концептом *РЕВНИВІСТЬ*, а й з концептом *ЖАДІБНІСТЬ*, що, власне, підтверджує аналіз мотивувальних ознак лексем-репрезентантів концептів англ. *GREEDINESS*, нім. *GIER* та укр. *ЖАДІБНІСТЬ*.

Так, англійський іменник *greediness* походить від давньоанглійського слова *grædum* (пристрасно, ревно), яке утворилося на основі праіндоєвропейського кореня **gher*- (хотіти, бажати) (пор. давньоанглійське *grædig*(*gredig*) (жадібний, ненажерливий), давньосаксонське *gradag* (жадібний, ненажерливий; ревний), давньоверхньонімецьке *gratag* (жадібний, ненажерливий; ревний), готське*gredus* (голод)) [332]. Як бачимо, етимологічні дані дають змогу чітко простежити формування лексеми *greediness* на ґрунті мотивувальної ознаки «сильне бажання, прагнення (жага, порив, завзятість)», яка з часом набула статусу поняттєвої, відійшовши при цьому на периферію значеннєвої структури досліджуваної лексеми (пор. *greediness* – «жадібність, ненажерливість; завзятість» [329, с. 420]).

Показово, що подібна мотивувальна ознака лежить в основі внутрішньої форми лексеми-репрезентанта *Gier*, яка об'єктивує відповідний концепт німецької лінгвокультури: слово *Gier* походить від давньоверхньонімецького прислівника *girī* «з поривом, навально; жадібно; хтиво» (у середньоверхньонімецькій мові – *gir*[*e*]), який, у свою чергу, є похідним від давньоверхньонімецького прислівника *ger* «охоче, з великим бажанням» (у сучасній німецькій мові – *gern*) [320, Bd.7, с. 242]. Відповідно, ця мотивувальна ознака й лягла в основу внутрішньої форми іменника *Gier*, який сьогодні має таке тлумачення: «надмірне бажання (порив); сильна потреба в комусь / чомусь; жадібність; хтивість» [319, с. 407].

Ідея пристрасного бажання, як мотивувальна ознака українського концепту *ЖАДІБНІСТЬ*, стала базою для внутрішніх форм слів *жадібність*, *жадібний*, *жадати* (пор. індоєвропейське **g^{u}hedh*»просити, бажати» → праслов'янське

žędati «бажати; мати спрагу»), які, до того ж,ще й тісно пов'язані з відчуттям спраги [300, т. 2, с. 184–185]. Семантику сильного бажання (пориву) й спраги простежуємо і в сучасному тлумаченні цих лексем: *жадність*, *жадний*, *жадібність*, *жадібний* – «1) той, хто дуже бажає чогось, прагне до чого-небудь; охочий до чогось; 2) той, хто виражає ці бажання та прагнення; 3) той, хто не наїдається, ненаситний; 4) той, хто пристрасно прагне до збагачення, наживи; корисливий; 5) той, хто дуже хоче пити, спраглий» [308, т. 2, с. 501–502].

Аналіз мотивувальних, а також і поняттєвих, ознак довів генетичну спорідненість концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з концептами *РЕВНИВІСТЬ* та *ЖАДІБНІСТЬ* (розвиток одного концепту передбачав опору на інший: жага (пристрасть) трансформувалася в жадібність, жадібність у ревнивість, ревнивість у заздрість). Формування цих емоційних концептів безпосередньо пов'язане з ідеєю пристрасного бажання, яка модифікувалася, «наростаючи» емоціями, відповідно до ускладнення емоційного світу людини. І оскільки психіка людини, як і її мислення (світосприйняття та світорозуміння), розвивається бінарно-опозиційно [180, с. 121], то й емоція «пристрасне бажання (жага)» еволюціонувала двома шляхами – позитивним і негативним, утворивши два полюси: на одному полюсі любов (кохання), а на другому – ненависть. Тому й зіставлювані концепти є амбівалентними, що підтверджує також аналіз наших попередніх досліджень: жадібність може бути прагненням до самовдосконалення, і навпаки, жадібність може перетворюватися у скупість, ненажерливість; ревність, з одного боку, спричиняється любов'ю (коханням), а з другого боку, ненавистю;

психоемоційні мотиви: *бажання → сильне прагнення → завзятість (ревність) → жага → жадібність*

фізичні мотиви емоції: *збудження організму, спрага*

психоемоційні мотиви: *сильний порив → завзятість (ревність) → пристрасть (любов, кохання) → суперництво → ненависть*

фізичні мотиви емоції: *збудження організму, відчуття гіркоти від посиленого виділення жовчі, пожовтіння шкіри*

психоемоційні мотиви: *недоброзичливий погляд (недоброзичливість, досада, гнів) → хвороблива пристрасть (душевний неспокій) → жадібність → суперництво → ревнощі → ненависть*

фізичні мотиви емоції: *збудження організму, сильне виділення жовчі, пожовтіння (при постійних заздрощах аж почорніння) шкіри, сухі, згаслі очі, запалі щоки,*

Зауважимо, що фізичні мотиви емоції «заздрість» ми доповнили з огляду на християнську етику, де вважається, що заздрісних людей можна впізнати за обличчям та очима. Так, святитель Василій Великий (330–379) стверджував, що в заздрісних людей сухі й згаслі очі, запалі щоки, навислі брови та стривожена пристрастю душа [126, с. 125].

На основі нашого дослідження виявлено, що емоції «заздрість» і «ревнивість» мають найбільше спільних характеристик, а це свідчить про надзвичайно тісну кореляцію відповідних концептів у зіставлюваних лінгвокультурах. Безперечним є факт, що обидві емоції мають деструктивний характер, оскільки в їхній глибинній структурі простежується страждання та ненависть. Проте слушною, на наш погляд, є думка тих дослідників, які вбачають головну відмінність між заздрістю й ревнивістю в тому, що заздрість пов'язана з бажанням суб'єкта заволодіти тим, що має хтось інший, тоді як ревнощі – з побоюванням втратити те, що має сам суб'єкт, і бажанням зберегти це винятково у своїй власності. Для чіткішого розмежування цих нюансів досліджуваних емоцій Л. І. Ніколаєнко [129, с. 305–306] послуговується принципом семантичних примітивів, який широко використовує А. Вежбицька [296, с. 193] : 1) Х відчуває заздрість: «*Щось хороше сталося з кимось іншим. Це сталося не зі мною. Я не хочу, щоб так було. Я хочу, щоб такі хороші речі траплялися зі мною, а не з кимось іншим. Через це я страждаю і ненавиджу того іншого*»; 2) Х відчуває ревнощі: «*Мені здається, що дорога мені особа має хороші почуття до когось іншого. Я боюся, що дорога мені особа втратить хороші почуття до мене. Я не хочу, щоб так було. Я хочу, щоб дорога мені особа мала хороші почуття лише до мене. Через це я страждаю і ненавиджу того іншого*». Як бачимо, ревнощі є певною мірою справедливі, адже вони хочуть зберегти те, що належить нам, чи те, що ми вважаємо таким, тоді як заздрість – це шаленство, яке не терпить благополуччя інших. При цьому муки ревнощів – найболісніші з людських мук;

вони найменш схильні виявляти жалість до осіб, які їх спричиняють. Люди часто вихваляються самими злочинними пристрастями, але у заздрості, пристрасті боязкій і сором'язливій, ніхто не хоче зізнатися.

Чітко підтверджує тісну кореляцію концепту *ЗАЗДРІСТЬ* із концептами *РЕВНИВІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ* визначення образних ознак (образні ознаки виявляються шляхом вивчення сполучувальних властивостей слова-репрезентанта концепту, на чому ґрунтується встановлення способів концептуалізації – концептуальних метафор і метонімій – як вторинного переосмислення відповідної лексеми-репрезентанта) концептів *ENVY /NEID/ ЗАЗДРІСТЬ* в англійському, німецькому й українському мовних соціумах на основі аналізу фразеологічного матеріалу, який вважається найбільш лінгвокультурологічно показовим. Визначення образних ознак зі ставлюваних концептів є предметом вивчення нашого подальшого дослідження, проте тут слід коротко зазначити, що при значній ізоморфності когнітивних стратегій і універсальності когнітивних механізмів представників досліджуваних етносів простежуються чіткі лінгвокультурологічні контрасти щодо концептуально-метафоричного підґрунтя, на якому базується фразеологічна об'єктивація концептів *ENVY /NEID/ ЗАЗДРІСТЬ*:

1) англійська фразеологія демонструє настільки тісне переплетення семантики заздрості й ревнивості у своїх одиницях, що часто лише контекст може допомогти визначити, про що ж, власне, йдеться – про заздрість чи про ревнивість. Особливо це стосується фразеологізмів, семантична структура яких містить компонент на позначення кольорів заздрості / ревнивості, напр.: англ. *Greeneye* (досл.: зелене око) – «заздрість / ревність»; *look through green glasses* (досл.: дивитися через зелені окуляри) – «заздрити / ревнувати»; *thegreen-eyed monster* (досл.: зеленоокий монстр) – «заздрість / ревність»; *long-nosed* (досл.: довгоносий) – «заздрісний / ревнивий»; *wear yellow hose / stockings / breeches* (досл.: одягти жовті рейтузи / панчохи / бріджи) – «бути заздрісним / ревнивим» [338, с. 58, 253, 593, 596, 831]. Як бачимо, кольорами заздрості / ревнивості може бути як зелений, так і жовтий, оскільки відомо, що у мовній картині світу давніх германців ці два кольори

спочатку навіть не диференціювалися. До того ж, у кольоровому спектрі зелений і жовтий стоять поруч. Тому як емоції «заздрість» і «ревнивість» виявляють генетичну подібність, так і кольори, які їх позначають. Відомим є і той факт, що вживання цих кольорів з аналізованими емоціями бере свій початок ще від античних лікарів – Гіппократа та Галена, які звернули увагу на інтенсивне виділення жовчі при негативних емоціях: коли людина відчуває заздрість або ревнощі, в неї шкіра набуває жовто-зеленого відтінку. Показово, що в німецькій фразеології, близькоспорідненій з англійською, лише заздрість може бути жовтою або зеленою, напр.: *gelb / grün vor Neid werden* (досл.: стати жовтим / зеленим від заздрості) – «переповнитися заздрістю» [326, с. 436];

2) аналіз української фразеології, зокрема пареміологічних одиниць, навпаки засвідчив тісний зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ*, напр.: *Очі завидющі*, *руки загребущі*; *Беруть завидки на чужі пожитки*; *Чує кіт у глечику молоко солодке*, *та морда коротка*; *Є в глечику молоко*, *та голова не влазить*; *У чужих руках завше більший шматок*; *На чужій ниві все ліпшая пшениця*; *Не зазіхай на чуже*, *бо й свого не матимеш* [306]. Як бачимо, для українців, на відміну від англійців і німців, актуальнішим є асоціативний зв'язок заздрості з майновим достатком (багатством) людей та його накопиченням. Проте, наприклад, для англійської мовної картини світу релевантнішим є феліцитарний аспект заздрості, коли заздрість спрямована на феліцитарне багатство людини: заздрість → ревнивість → любов (кохання) → щастя;

3) показово, що аналіз фразеологічної об'єктивації німецького концепту *NEID* виявив неактуальність корелятивних відношень цього концепту з концептами *EIFERSUCHT і GIER* для представників німецької лінгвокультури. Однак мова тут іде лише про перцептивно-образний складник концепту *NEID*, який розбудовується за допомогою образних ознак (концептуальної метафори та метонімії). На рівні ж поняттєвого складника цей концепт виявляє, як ми вже зазначали у попередніх розвідках, значну ізоморфність з англійським концептом *ENVY* та українським *ЗАЗДРІСТЬ*. Це стосується і тісної кореляції концептів

ENVY /NEID/ ЗАЗДРІСТЬ з концептами *JEALOUSY, EIFERSUCHT, РЕВНИВІСТЬ і GREEDINESS, GIER, ЖАДІБНІСТЬ.*

Таким чином, ми встановили мотивувальне підґрунтя кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з концептами *РЕВНИВІСТЬ і ЖАДІБНІСТЬ* в англійському, німецькому та українському мовних соціумах на основі зіставно-лінгвокультурологічного аналізу. У дослідженні виявлено, зокрема, що позитивна мотивація лексем англ. *jealousy*, нім. *Eifersucht*, укр. *ревнивість* змінилася на негативну внаслідок посилення власницького інстинкту людини, який безпосередньо корелює з етапами історичного розвитку майнових відносин у зіставлюваних лінгвокультурах. Ідея безкорисливого пориву (жаги), завзятості, старанності змінилася на ненажерливість, жадібність до накопичення власності (майна) та непереборне прагнення до збереження якомога більше майнових об'єктів у своїй власності. Тому саме аналіз мотивувальних ознак довів генетичну спорідненість концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з концептами *РЕВНИВІСТЬ* та *ЖАДІБНІСТЬ* (розвиток одного концепту передбачав опору на інший: жага (пристрасть) трансформувалася в жадібність, жадібність у ревнивість, ревнивість у заздрість). Формування цих емоційних концептів безпосередньо пов'язане з ідеєю пристрасного бажання, яка модифікувалася, «наростаючи» емоціями, відповідно до ускладнення емоційного світу людини. Показово, що визначення образних ознак концептів *ЗАЗДРІСТЬ*, *РЕВНИВІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовних спільнотах на основі аналізу фразеологічного матеріалу, який вважається найбільш лінгвокультурологічно показовим, продемонструвало лінгвокультурологічні контрасти щодо образно-метафоричної кореляції цих концептів.

На **перспективу** залишається зіставно-лінгвокультурологічний аналіз образних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* на основі їхньої фразеологічної об'єктивації.

3.3. Образні ознаки як основа для визначення актуальних кореляцій концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах: фразеологічна об'єктивація

Мотивація смислів фразеологічних одиниць

Зародившись у середині XX сторіччя антропоцентричний підхід до вивчення мови витримав чимало критики, однак посприяв зародженню різновекторних лінгвістичних концепцій. Ізоморфізм, у якому вбачається біном мови і культури, знедавна знову опинився вполі зору «молодих мовознавчих галузей» (наприклад, етнофразеології). Дослідження фразеологічного пласту мови з антропоцентристської позиції в лінгвістиці передбачає залучення позамовних джерел для трактування смислів фразеологічних одиниць (далі ФО). Значення під таким кутом зору розглядається не як семантична структура, а як вербалізоване «знання» та «продукт духовної культури суспільства». Оскільки мова приховує в собі «інтуїтивне знання досвіду» (Е.Сепір), «проливає світло на праісторію» (Ф.д Соссюр), виступає як «джерело знань про історію народу і його дух» (Н.Толстой), то у пошуку тлумачення значень мовиних одиниць різних рівнів необхідно вдаватися до історично-культурного надбання народу. Цей підхід є найбільш релевантним у стосунку до смислової сторони фразеології, яка найяскравіше демонструє зв'язок з «історією, культурою та побутом» про доцільність використання екстралінгвістичної інформації для коректного тлумачення конотацій ФО свідчать також сучасні вітчизняні студії (В. Жайворонок, О. Левченко, В. Ущенко, Д. Ущенко, О. Селіванова та інші).

Кількість досліджень з фразеології різносистемних мов у зіставному аспекті є набагато меншою, аніж, наприклад, в межах однієї близькоспорідненої групи. Актуальність такого вектора зумовлена потребою описати специфіку їх фразеономінації на мотиваційному рівні з ціллю виявити мовні універсалії та унікалії. Операючись, на вище згадані позиції та бажання краще пізнати «характер нації», застосовуючи вертикальний та горизонтальний зрізи культурних конотацій у народній фразеології.

За кожним «акустичним знаком» (групою знаків) криється концепт, який, на думку Ф.д. Соссюром, і є справжнім смислом. Рухаючись від слова як одиниці вербального рівня до концепту як одиниці концептуального рівня і навпаки, стають очевидними змістові нашарування (де кожен шар відображає певний етап культурного життя народу), символічність та національно мовна специфіка фразеотвірних лексем. Заради прагматичної цінності, поряд із різностороннім дослідженням концепту слід також визначити лексико прагматичну побудову ФО та ілюструвати їх вживання «конкретними ситуаціями та контекстом».

«Концептуальний бум» [179, с. 15], який ми простежуємо від початку нового тисячоліття на пострадянському мовознавчому просторі, поширився і в царину нових лінгвістичних дисциплін, кожна з яких має в центрі своєї уваги *людину – мову – культуру*, зокрема лінгвокультурологію. Вивчення особливостей об'єктивації релевантних для того чи іншого мовного соціуму лінгвокультурних концептів стало невід'ємною частиною лінгвокультурологічного аналізу [38; 138; 151; 152]. І оскільки найкращий доступ до опису й визначення природи концепту забезпечує мова [242, с. 16], то показовим мовним матеріалом для опису об'єктивації лінгвокультурних концептів слугують, на думку лінгвокультурологів [85;118], фразеологічні одиниці (далі – ФО). З огляду на це науковці для лінгвокультурологічних досліджень усе частіше залучають фразеологічний матеріал.

Зауважимо, що здійснений нами у попередніх дослідженнях аналіз мотивувальних і поняттєвих ознак концептів англ. *ENVY* / нім. *NEID*/ укр. *ЗАЗДРІСТЬ* та низка лінгвокультурологічних досліджень [24; 48; 127; 178] дають змогу стверджувати, що найтісніший зв'язок концепт *ЗАЗДРІСТЬ* виявляє з концептами *РЕВНИВІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ*. Однак повний концептуальний аналіз передбачає виявлення релевантних зв'язків досліджуваного концепту в межах зіставлюваних лінгвокультур на основі й інших типів когнітивних ознак: образних, ціннісних, символічних тощо. Нагадаємо, що образні ознаки виявляються шляхом вивчення сполучувальних властивостей слова-репрезентанта концепту, на чому, власне, й ґрунтується визначення способів концептуалізації – концептуальних метафор і метонімій – як вторинного переосмислення відповідної

лексеми-репрезентанта [137, с. 140]. Так, дослідження образних ознак на основі фразеологічної об'єктивації зіставлюваних концептів дало змогу виокремити чотири типи метафор, на яких базуються когнітивно-асоціативні (концептуальні) зв'язки цих концептів, – *антропометафори*, *зоометафори*, *натурфактні* та *артефактні* метафори. Антропометафори поділяються, у свою чергу, на *фізичні* й *ментальні* (психічні, духовні). Концепти *ENVY /NEID/ ЗАЗДРІСТЬ* вибудовуються на основі таких фізичних антропометафор:

1) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ БЕЗСМЕРТНА ІСТОТА, напр.: англ. *Envy never dies* (досл.: заздрість ніколи не помирає); *The envious die, but envy never* (досл.: заздрісники помирають, але заздрість – ніколи); нім. *Neid stirbt nicht* (досл.: заздрість не помирає) [314, с. 423];

2) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕНАЖЕРЛИВА ІСТОТА, напр.: англ. *Envy eats nothing but its own heart* (досл.: заздрість не їсть нічого, крім власного серця); нім. *Der Neid frisst an jmdm* (досл.: заздрість пожирає кого-небудь) – «про дуже заздрісну людину»; укр. *заздрість зжирає кого-н.*– «хто-небудь переповнений заздрістю» [319, с. 665; 309, с. 282];

3) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ВБИВЦЯ, напр.: англ. *Envy feeds on the living* (досл.: заздрість харчується життям); нім. *An Hass und Neid stirbt Heiterkeit* (досл.: від ненависті й заздрості гине веселість (радість)) [314, с. 423];

4) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ САМОВБИВЦЯ, напр.: англ. *Envy is destructive feeling*, *it harms the envier himself*, *it rusts his heart and soul* (досл.: заздрість – це руйнівне почуття, вона шкодить самому ж заздріснику, вона іржою роз'їдає його серце й душу); *Envy eats nothing but its own heart* (досл.: заздрість не їсть нічого, крім власного серця); *Envy shoots at others, and wounds herself* (досл.: заздрощі цілять в інших, а ранять себе); нім. *Neid frisst seinen eigenen Herrn* (досл.: заздрість зжирає свого ж власного господаря); *Neid ist sein eigener Henker* (досл.: заздрість сама собі кат); укр. *Залізо іржа з'їдає*, *а заздрий від заздрощів погибає* [338, с.329; 314, с. 423; 306];

5) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НАРЕЧЕНА НЕРОБСТВА, напр.: англ. *Envy and idlenesss married together begot curiosity* (досл.: шлюб заздрості й неробства породжує допитливість (цікавість)) [338];

6) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ХВОРОБА, напр.: англ. *An envious man grows lean with the fatness of his neighbor* (досл.: заздрісна людина худне, коли сусід поправляється); *Love and envy make a man pine* (досл.: кохання й заздрість висушують (вимучують) людину); укр. *Заздрий від чужого щастя сохне*; *Заздрість здоров'я їсть*; *Заздрість висушує*; *Людська заздрість – гірша*, *як слабість* [338, с. 329; 306];
7) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕПРИРОДНИЙ КОЛІР ШКІРИ (зелений, жовтий, блідий або чорний), напр.: англ. *Green with envy* (досл.: зелений від заздрощів) – «кого-н. заздрість їсть, зжирає, точить»; *black envy* (досл.: чорна заздрість) – «чорна заздрість»; нім. *der blasse / bleiche / gelbe / grüne/ schwarze Neid*(досл.: бліда / жовта / зелена / чорна заздрість) – «чорна заздрість»; *blass / gelb / grün vor Neid werden* (досл.: стати блідим / жовтим / зеленим від заздрості) – «переповнитися заздрістю»; укр. *чорна заздрість* – «недоброзичлива заздрість»; *позеленіти від заздрощів*– «переповнитися заздрістю» [, с. 245; 138, с. 234; 304, т. 2, с. 75; 326, с. 436; 319, с. 665; 335, Bd. 2, с. 528, 590; 306; 26, с. 123];
8) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СМЕРТЬ, напр.:нім. *Vor Neid platzen* (досл.: лопатися від заздрості) – «бути дуже заздрісним»; *jmd könnte vor Neid vergehen* (досл.: хтось міг би померти від заздрості) – «бути дуже заздрісним»; укр. *Як не вмер Данило – так його заздрість задавила!* [338, с. 329; 326, с. 436; 319, с. 665; 306];
9) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ЗЕЛЕНІ АБО ЖОВТІ ОЧІ, напр.:англ. *Green eye*(досл.: зелене око) – «заздрість / ревнивість»; *to look through green glasses* (досл.: дивитися через зелені окуляри) – «заздрити / ревнувати»; *the green-eyed monster* (досл.: зеленоокий монстр) – «заздрість / ревність» (В. Шекспір «Отелло»); укр. *очі мов жовтки* – «про заздрісні очі» [309, с. 477; 338, с. 593];
10) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕДОБРОЗИЧЛИВИЙ ПОГЛЯД, напр.: *очі як у попа* – «про заздрісні очі»; *очі завидющі* – «хтось дуже заздрісний, жадібний, ненаситний тощо»; *На чужий коровай очей не поривай*, *а свій дбай* [309, с. 476; 306];
11) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ГОСТРИЙ ЗІР, напр.: англ.*Nothing sharpens the sight like envy* (досл.: ніщо так не загострює зір, як заздрість); *Envy has smarting eyes* (досл.: у заздрості гострі очі); нім. *Der Neid hat scharfe Augen* (досл.: у заздрості гострий погляд) (Ф. Шиллер); укр. *Бачить чуже під лісом*, *а не бачить свого під носом*;*У заздрості на все великі очі* [338, с. 253, 831; 309, с. 476; 306];

12) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СЛІПОТА, напр.:англ. *Envy is blind* (досл.: заздрість сліпа); нім. *Blind vor Neid sein* (досл.: бути сліпим від заздрості) – «бути дуже заздрісним» [334;236, с. 116];
13) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ДОВГИЙ НІС, напр.:англ. *long-nosed*(досл.: довгоносий) – «заздрісний / ревнивий» [338, с. 596];
14) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ПЛЮВОК, напр.:англ.*green spit* (досл.: зелений плювок) – «злісне, заздрісне приниження» [338, с. 601];
15) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СУПУТНИЦЯ БАГАТИХ, напр.:англ. *Nobody is envious of him that is poor or is in trouble* (досл.: ніхто не заздрить тому, хто бідний або в біді); *Envy does not enter an empty house* (досл.: заздрість не заходить до пустого будинку); *Envy never enriched any man* (досл.: заздрість не збагатила ще жодну людину); нім. *Das ist ein Mann von schlechten Gaben*, *der keine Neider hat* (досл.: у того чоловіка немає заздрісників, хто має мізерний достаток); *Neid kriecht nicht in leere Scheuern* (досл.: заздрість не повзе в пусту комору); *Der Neid hat noch niemand reich gemacht* (досл.: заздрість ще нікого не зробила багатим); *Wo Neid wuchert*, *da kann Verdienst nicht auf kommen* (досл.: де розплоджується заздрість, там не росте заробіток); *der Neid der Besitzlosen* (досл.: заздрість незаможніх) – «заздрять лише ті, хто не має нічого»; укр. *Заздрість нікого ще не збагатила*; *Нехай заздрять гірше*, *щоб прибуло більше* [334; 338, с. 601; , с. 245;314, с. 423; 321, с. 514; 306];
16) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СУПУТНИЦЯ УСПІШНИХ, напр.: англ. *It is better when people are jealous of your success than sorry for you* (досл.: краще, коли люди заздрять вашому успіху, ніж жаліють вас); *Better be envied than pitied* (досл.: краще зазнати заздрощів, ніж жалості); нім. *Neid frisst nichts Schlechtes* (досл.: заздрість не жере нічого поганого); *Nur Leid ist ohne Neid* (досл.: лише нещастя без заздрості); *Besser Neid er als Mitleider* (досл.: краще заздрісник, ніж той, хто співчуває); *Besser der Neidd es Feindes als das Mitleiddes Freundes* (досл.: краще заздрість ворога, ніж співчуття друга); *Der Neid ist der Schatten des Erfolgs* (досл.: заздрість – це тінь успіху) (П. Сіріус); укр. *Краще викликати до себе заздрість*, *ніж жалість*; *Людям на заздрість, а нам на користь* [338, с. 601; 334; 314, с. 423; 306];

17) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СУПУТНИЦЯ ЩАСЛИВИХ, напр.:англ. *Envy is the companion off elicity* (досл.: заздрість – компаньйон щастя); нім. *Der Neid folgt dem Glück* (досл.: заздрість іде слідом за щастям); *Je größer Glück,je größer Neid*(досл.: чим більше щастя, тим більша заздрість); *Je größer Neid*, *je größer Glück*(досл.: чим більша заздрість, тимбільше щастя); *Neid ist des Glücks Gefährte*(досл.: заздрість – супутниця щастя); *Wo das Glück ein kehrt*, *da klopft auch der Neid an*(досл.: куди заходить щастя, туди стукає і заздрість); *Stilles Glück verfolgtk ein Neid*(досл.: заздрість не переслідує тихе щастя); укр. *Де щастя водиться*, *там заздрість родиться*; *Нема щастя без заздрості* [338, с. 601; 334; 321, с. 514;314, с. 423; 306];
18) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СУПУТНИЦЯ ДОБРОЧЕСНИХ (ПОВАЖНИХ), напр.: англ. *Envy is the companion of honour* (досл.: заздрість – компаньйон честі); нім. *Kein Feuer ohne Rauch*, *keine Tugend ohne Neid* (досл.: немає диму без вогню, немає доброчесності без заздрості); *Tugend ist nicht ohne Neid* (досл.: доброчесність не без заздрості); *Ehre hat Neid zum Gefährten* (досл.: у честі (пошани) супутниця – заздрість); *Neid ist unbedingte Anerkennung* (досл.: заздрість є обов'язковим визнанням) (Е. Вертгаймер) [338, с. 601; 334; 321, с. 514; 314, с. 423; 313];
19) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ВОРОГ, напр.: англ. *Envy is the basest of all enemies* (досл.: заздрість – основа всіх ворогів) [334];
20) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СУСІДИ, напр.: нім. *Nachbarn neiden gern* (досл.: сусіди заздрять охоче) [314, с. 423].

Ментальні (психічні) антропометафори, які передають семантику заздрості, формуються у ККС англійців, німців та українців на основі таких концептуальних зв'язків:
1) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ЖАДІБНІСТЬ, напр.: англ. *An envious man is never content with what hehas* (досл.: заздрісна людина ніколи не задоволена тим, що має); *Envy and covetousness are never satisfied* (досл.: заздрість і жадібність ніколи не задоволені); *Another man's food tastes sweeter* (досл.: їжа іншої людини смакує солодшою) – «спокуса заздрісної жадібності»; *Grass is always greener on the other side of the fence* (досл.: трава завжди зеленіша по той бік паркана); укр. *Очі завидющі*, *руки загребущі*; *Беруть завидки на чужі пожитки*; *Чує кіт у глечику*

молоко солодке, *та морда коротка*; *Є в глечику молоко*, *та голова не влазить*; *У чужих руках завше більший шматок*; *На чужій ниві все ліпшая пшениця*; *Своє з'їв і на моє зазіхає*; *Не зазіхай на чуже*, *бо й свого не матимеш*; *Все чуже смачніше*[334; 327, с. 119; 338, с. 387; 306];

2) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ, напр.: нім. *Missgunst und Neid hat Engel zu Fall gebracht* (досл.: недоброзичливіть і заздрість довели янголів до падіння) (Г. Гайне) [313];

3) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕНАВИСТЬ, напр.: англ. *Hatred blasts the crop on the land*, *envy the fish in the sea* (досл.: ненависть знищує врожай на землі (полі), а заздрість – рибу в морі); нім. *Neid und Hass wohnen in einem Fass* (досл.: заздрість і ненависть живуть в одній бочці)[334; 314, с. 423];

4) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ЗЛІСТЬ (ЗЛО), напр.: англ. *Envy is what inclines up to speak evil of the virtuous rather than of the wicked* (досл.: заздрість творить зло скоріше устами праведника, ніж грішника); нім. *Neid sucht böse Wege*(досл.: заздрість шукає недобрих (злих, гріховних) шляхів); *Neid ist Wurzel alles Übels*(досл.: заздрість – корінь усього зла); укр. *Злий плаче від заздрості*, *а добрий від жалю*; *Залізо іржа з'їдає*,*а заздрий від злості погибає* [334; 314, с. 423; 304, т. 2, с. 76; 306];

5) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ПОВСЮДНА Й ПОСТІЙНА НЕВДОВОЛЕНІСТЬ, напр.:англ. *There is no point envy in gany body because you gain neither satisfaction nor profit by it* (досл.: немає сенсу комусь заздрити, оскільки ви не отримуєте ні задоволення, ні прибутку); *Envy envies itself*(досл.: заздрість сама собі заздрить); нім. *Der Neid gonnt dem Teufel nicht die Hitze in der Holle* (досл.: заздрість не дозволяє чорту жару в пеклі); *Alte Liebe rostet nicht*, *alter Neid vergeht nicht*(досл.: давнє кохання не ржавіє, давня заздрість не минає); укр. *У заздрості немає радості*; *Чим більше є*, *тим більше хочеться*; *Голова, як у вола*, *а все*, *бач*, *мала* [334;319, с. 665; 314, с. 423; 306];

6) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ВІДСУТНІСТЬ СОРОМУ, напр.: *Заздрі очі не знають сорому* [306];

7) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ МУКИ (СТРАЖДАННЯ, БІЛЬ), напр.:нім. *Wer neidet*, *der leidet* (досл.: хто заздрить, той страждає); *Neid tut sich leid* (досл.: заздрість сама собі створює страждання); *Ein neidisch Herz hat Qual und Schmerz* (досл.: заздрісне

серце мучиться та болить); *Hass und Neid bringen viel Leid*(досл.: ненависть і заздрість приносять багато страждання); *Neid macht Leid*(досл.: заздрість спричинює страждання); укр. *Заздренному боком вилізе*; *стояти кісткою в горлі* – «завадити кому-небудь; дуже занепокоїти когось; викликати заздрість у когось»[314, с. 423; 306; 309, с. 692];
8) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕСПОКІЙ, напр.: англ. *Envy has no holiday/ Envy never has a holiday* (досл.: у заздрості немає відпустки / заздрість ніколи не має відпустки); нім. *Neid harthat nicht Rast noch Ruh'* (досл.: заздрісник не має ні відпочинку, ні спокою); *der Neid läßt jmdm keine Ruhe* (досл.: заздрість не дає кому-небудь спокою) – «заздрісник ніколи не має спокою»; *Der Neid stehtf rühauf* (досл.: заздрість рано встає);укр. *Заздрість ніколи спокою не має*; *Сусід спати не дає – добре живе*; *Чужа доля під бік коле* [, с. 306; 319, с. 665; 314, с. 423; 306];
9) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕЩАСТЯ, напр.: англ. *The envious man shall never want woe* (досл.: заздрісній людині ніколи не слід бажати нещастя) [334];
10) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СУПЕРЕЧКА, напр.: нім. *Durch Eigensinn und Neid entsteht der meiste Streit* (досл.: через упертість і заздрість виникає більшість суперечок) [314, с. 423];
11) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ГРІХ, напр.: нім. *Hass und Neid machen die Hölleweit* (досл.: ненависть і заздрість розширюють (збільшують) пекло) [314, с. 423];
12) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ НЕПОВНОЦІННІСТЬ, напр.: англ. *He who envies admits his inferiority (досл.: той, хто заздрить, визнає свою неповноцінність)* [334];
13) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ЛЕСТОЩІ, напр.: англ. *Envy is a kind of praise* (досл.: заздрість – це форма лестощів); *Envy is the sincerest form of flattering*(досл.: заздрість – це найщиріша форма лестощів) [334];
14) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ СВІТЛЕ ПОЧУТТЯ (ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ), напр.: англ. *White envy* (досл.: біла заздрість) – «біла (доброзичлива) заздрість»; нім. *Derweisse Neid* (досл.: біла заздрість) – «біла (доброзичлива) заздрість»; укр. *біла заздрість* – «доброзичлива заздрість»; *ніжна заздрість* – «доброзичлива заздрість на основі любові (кохання)» [301, с. 229; 323; 26, с. 123].

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє виокремити одну зоометафору, одну натурфактну метафору та зовсім нечисленні артефактні метафори, які репрезентують концепти англ. *ENVY* / нім. *NEID*/ укр. *ЗАЗДРІСТЬ*:

– зооморфна метафора: ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ЗМІЇНИЙ ЯЗИК, напр.: нім. *Mit Schlangen zungen sprechen* (досл.: говорити зміїними язиками) – «поширювати заздрісні плітки» [236, с. 116];

– натурфактна метафора: ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ІРЖА, напр.: нім. *Was der Rost dem Eisen*, *das ist der Neid dem Menschen* (досл.: що для заліза іржа, те для людини заздрість) [313];

– артефактні метафори:

1) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ЖОВТИЙ ОДЯГ, напр.: англ. *Wear yellow hose / stockings / breeches* (досл.: одягти жовті рейтузи / панчохи / бріджи) – «бути заздрісним / ревнивим» [338, с. 58];

2) ЗАЗДРІСТЬ – ЦЕ ЗБРОЯ, напр.:англ. *Envy is a two-edged sword* (досл.: заздрість – гострий з обох боків меч); *Envy shoots at others and wounds itself* (досл.: заздрість стріляє в інших і ранить себе); укр. *Заздрощі цілять в інших*, *а ранять себе* [338, с. 329; , с. 306; 306].

Як бачимо, дослідження образних ознак на основі фразеологічної об’єктивації концептів англ. *ENVY* / нім. *NEID*/ укр. *ЗАЗДРІСТЬ* дало змогу виокремити чотири типи метафор, на яких базуються когнітивно-асоціативні (концептуальні) зв’язки цих концептів, – *антропометафори*, *зоометафори*, *натурфактні* та *артефактні* метафори. Показово, що частина зазначених зв’язків сформована на базі спільного для ККС англійців, німців і українців підґрунтя, оскільки останні є представниками лінгвокультур, що належать до європейського мовно-культурного простору. Це підґрунтя визначає значною мірою процеси концептуалізації та категоризації, на основі яких носії зіставлюваних мов пізнають (номінують) навколишню дійсність. Так, англійська, німецька й українська мовні картини світу (далі – МКС) представлені фізичними антропометафорами, побудованими на уявленні носіїв цих мов про заздрість як руйнівну емоцію, яка, згідно з антропоцетричним принципом світосприйняння людини, має «тілесну» форму, тобто вона уявляється істотою, що руйнує не тільки об’єкт заздрості (все пожирає навколо), але й знищує навіть саму себе (самовбивця). Крім цього, ця істота має неприродний колір шкіри (блідий, чорний, зелений, жовтий), гострий зір і недоброзичливий погляд. Гострий зір їй потрібний,

щоб навіть здалеку помічати багатих, успішних і щасливих людей.До того ж, ідея недоброзичливого погляду заздрості, особливо чітко втілена в українських пареміях, безпосередньо корелює з тим фактом, що люди здавна вірили в силу погляду і пов'язані з нею забобони: у народі існувало наївне уявлення про недобре око, яке спричиняє хвороби, збитки й різного роду нещастя. При цьому люди щиро вірили, що дія недоброго ока не залежить від волі людини. Недобрими вважали косі, чорні, надмірно вирячені або глибоко запалі очі, погляд з-під великих нахмурених брів, заздрісний погляд. Люди змальовували такі очі під густими зрослими бровами, вони були чорні або запалі, вирячені, косі або просто мали назву заздрісні.

Щодо кольорів заздрості, то тут аналіз нашого фактичного матеріалу виявив певну необ'єктивність деяких дослідників російського менталітету, які стверджують, що «чорна» заздрість властива лише російській лінгвокультурі [143, с. 79], адже кольоропозначення заздрості в зіставлюваних мовах демонструють більше ізоморфних характеристик, ніж контрастних. Так, заздрість в уявленні англійців, німців та українців може бути не лише жовтою й зеленою, що має універсальне фізіологічне підґрунтя, яке описали ще античні лікарі – Гіппократ і Гален, звернувши увагу на інтенсивне виділення жовчі при негативних емоціях, але й чорною та білою, що узгоджується не лише з негативним, руйнувальним впливом емоції «заздрість» на організм людини, а й позитивним, стимулювальним. Контраст простежуємо лише в німецькій МКС, де заздрість може бути ще й блідою.

Спільні концептуальні зв'язки демонструє і частина ментальних (психічних) метафор, які стали основою для фразеологізації ФО англійської, німецької та української мов на позначення емоції «заздрість». Тут заздрість виступає руйнівною для заздрісника емоцією, що супроводжується ненавистю, злістю, досадоютощо. Це почуття, яке:

1) виявляється в результаті пристрасного бажання зрівнятися з ким-небудь у достоїнствах, але не за рахунок саморозвитку, а за рахунок применшення достоїнств іншого;

2) мучить людину з середини;

3) примушує своїх власників старанно приховувати саму ж себе від інших;
4) спонукає людину здійснювати дії зі злими намірами, щоб знищити чужий успіх.

Уявлення про заздрість як постійне й повсюдне невдоволення заздрісної людини, її душевний неспокій спираються на подібний когнітивний досвід носіїв зіставлюваних мов. Це невдоволення й неспокій значною мірою ґрунтуються на іманентно властивому людині власницькому інстинкті, основою для якого слугує перманентне сильне бажання (жага), тобто жадібність до якостей або до майна іншого, про що ми зазначали в попередніх дослідженнях. Лінгвокультурологічно контрастним є той факт, що в англійців і українців заздрість асоціюється переважно з жадібністю до майна іншої людини, натомість у німців – до внутрішніх якостей останньої, її емоційного стану, позитивно-вольових рис характера, що супроводжується постійними стражданнями заздрісника, його муками й болем.

Що стосується лінгвокультурологічних контрастів, які демонструють фізичні антропометафори, на яких побудовані ФО на позначення заздрості у зіставлюваних мовах, то тут слід відзначити передусім той факт, що в українській ККС відсутній концептуальний зв’язок, по-перше, заздрості з безсмертною істотою, по-друге, заздрості із вбивцею. Очевидно, це пов’язано, з одного боку, з індивідуалізмом, а з другого боку, з підвищеною емоційністю (гіпертрофоване співчуття, співпереживання, жаль до інших) як характерними рисами українців [42]. Ці риси й сприяли тому, що заздрість у представників українського етносу вважається настільки поширеним, буденним явищем, що вона просто не може бути вбивцею, інакше вона винищила б усіх українців. Саме через це, ймовірно, для української мовної свідомості є неактуальним концептуально-метафоричний зв’язок *заздрість – доброчесність*. При цьому заздрість для українця – це суто індивідуальне явище, тому помираючи, власник заздрості забирає її з собою. Вічно ж для українців живе лише ідея заздрості.

В англійців заздрість узагалі не асоціюється зі смертю; для них заздрість – це ворог (пор. у німців заздрість – це сусіди), який заздрить через свою слабкість, неспроможність перебороти лінощі до самовдосконалення (асоціація з неробством). Неробство дозволяє заздріснику мати багато вільного часу, який той

витрачає на нездорову цікавість щодо буття, майна, проблем інших людей, тому в уявленні англійців заздрісні люди мають довгі носи, а вчинки їх є настільки огидними, що асоціюються з плювком.

Щодо ментальних (психічних) метафор, на яких побудовані ФО на позначення заздрості у зіставлюваних мовах, то тут також простежуються численні лінгвокультурологічні контрасти. Так, для англійців є актуальним зв'язок заздрості з нещастям, неповноцінністю і лестощами, а для німців – з суперечкою та гріхом; при цьому лише у німецькій МКС простежується зв'язок заздрості з недоброзичливістю. Заздрість в англійців не асоціюється з муками, стражданнямий злом, а в українців – з ненавистю.

Слід зазначити, що лише англійці вірять, що заздрість не може з'явитися у душі шляхетної людини, напр.: *Envy never dwells in noblesoul* (досл.: заздрість ніколи не живе у шляхетній душі) [334]. Лише справжня дружба, на думку носіїв англійської мови, може зруйнувати це жахливе почуття, напр.: *Envy is destroyed by true friendship* (досл.: заздрість знищується вірною дружбою) [334] і навпаки, нічого немає гіршого за зраду друга, напр.: *Friend's envy is worse than anenemy's hatred* (досл.: заздрість друга гірша, ніж ненависть ворога) [334].

Показово, що заздрість – один зі смертних гріхів – експліцитно пов'язується з ідеєю гріха лише в німецькій МКС. Імпліцитно ж цю ідею простежуємо і в українській МКС, де заздрість пов'язується із соромом. Це означає, що заздрість в українців є проблемою совісті, що, у свою чергу, узгоджується з особливою актуальністю концепту *СОВІСТЬ* для української ККС [155]. Лінгвокультурологічний контраст вбачаємо і в тому, що лише в англійській ККС заздрість може об'єктивуватися зоометафорою, натомість у німецькій ККС найчіткіше вибудовується натурфактна метафора на основі концептуального зв'язку *заздрість – це іржа*.

Таким чином, проведений у нашому дослідженні контрастивно-лінгвокультурологічний аналіз образних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* на основі їхньої фразеологічної об'єктивації дав змогу встановити актуальні кореляції цих концептів у межах зіставлюваних концептосфер. Шляхом дослідження насамперед антропометафор виявлено, що

частина згаданих кореляцій сформована на базі спільного для ККС англійців, німців і українців підґрунтя, оскільки останні є представниками віддаленоспоріднених європейських лінгвокультур. Цей факт зумовив як численні лінгвокультурологічні збіги, так і контрасти щодо фразеологічної об'єктивації концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*. Так, англійські, німецькій українські ФО, які вербалізуютьці концепти, орієнтовані своїм змістом на людину, риси її характеру, вчинки, стосунки в сім'ї та суспільстві; такі ФО передають переважно семантику руйнування, самознищення, що супроводжується ненавистю, злістю, досадою тощо з боку того, хто заздрить.

На **перспективу** залишається зіставно-лінгвокультурологічний аналіз ціннісних і символічних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* на основі їхньої фразеологічної об'єктивації.

3.4. Ціннісні й антиціннісні ознаки концепту *ЗАЗДРІСТЬ* в англійській, німецькій та українській мовах

Аналіз нашого фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що у свідомості англійців, німців та українців закріпилося переконання, що не існує нічого, чому не заздрили б. У німецькій мові на базі іменника *Gut* (благо, власність, товар, майно тощо) і прикметника *gut* (хороший; доброякісний) побудована навіть гра слів: об'єктом заздрості є *Güter*, тобто те, що в певній спільноті вважається хорошим. Проте хорошими можуть бути не лише речі, але й почуття та стосунки між людьми, що значною мірою розширює потенційне коло об'єктів, які викликають заздрість. Так, заздрість найчастіше породжують:

1) матеріальні блага (напр., гроші);
2) соціальні відносини (напр., вищий або середній прошарок населення);
3) почуття (напр., радість);
4) соціальні зв'язки (напр., відносний соціальний статус [223]);

5) якості, властивості або характеристики (напр., зовнішній вигляд);

6) здібності, уміння, обдарованість (напр., розумові здібності);

7) досягнення (напр., високі бали за навчання);

8) релігійна або національна належність (напр., християни чи іудеї);

9) продукти харчування (у німців є навіть окремий композит, що номінує заздрість, спрямовану на продукти харчування – *Futterneid* (харчова заздрість). Утім, психологи стверджують, що тут ідеться про біологічні потреби, які важливі для виживання людини [269]).

Шкала актуальності благ або майна, на які спрямовується заздрість у певний період часу в тій чи іншій спільноті, безпосередньо віддзеркалює їхню ціннісну шкалу. Відповідно, ґенеза концепту *ЗАЗДРІСТЬ* у зіставлюваних лінгвокультурах тісно пов'язана з їхніми ціннісними пріоритетами та настановами. А це, у свою чергу, свідчить, що найперспективнішим для лінгвокультурологічного дослідження є вивчення саме ціннісного (валоративного) складника цього концепту.

Наголосимо при цьому, що заздрість є не завжди заздрістю, тобто вона є багатогранною, виявляючи різні форми й різні характеристики. Тому дослідники, починаючи від давніх греків, диференціюють різні види заздрості, оскільки заздрість – це більше, ніж домагання блага (майна), яке є в інших, але відсутнє у заздрісника. Заздрість з'являється лише тоді, коли заздрісник не може спокійно продовжувати своє існування, відмовившись від блага або майна, яких він домагається [233, с. 11]. Тому деякі науковці [231, 232] називають заздрість «соціально-моральною інтуїцією», тобто таким, дещо «невизначено-примарним», почуттям, яке однією своєю гранню спирається на соціум, а іншою – на його цінності. Соціальну сутність заздрості підкреслює і кореляція концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з такими соціально релевантними концептами, як *ПРАЦЯ*, *ПРАВО*, *ВЛАДА*, *СОЛІДАРНІСТЬ* (див. про це нижче).

Інструментом установлення особливостей ціннісних складників концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* слугує в нашому дослідженні не просто

мова, яка є системою світобачення, здійснюючи регулятивний вплив на людську поведінку, бо «ніщо так тісно не пов'язане з долею будь-якого народу, ніж його мова, і немає більш тісного взаємозв'язку, ніж між народом і його мовою» [31, с. 114], а її культуронасичена серцевина – фразеологія, зокрема пареміологія, яка несе в собі моральні цінності [158, с. 15], оскільки в пареміях зафіксовані пам'ять, історія та етнічний менталітет народу [38, с. 95].

3.4.1. Етико-релігійні ознаки. Ще чотири тисячі років тому в давньоєгипетській «Книзі Мертвих»заздрість стояла першоюу списку пороків. Наші предки були впевнені, що заздрість прямо веде спочатку до царства мертвих, а потім і до загибелі душі. Про заздрість згадується також і в давньогрецькій міфології [127]. Так, Фтонос – демон, який втілював заздрість, представлявся в чоловічому образі. Будь-який людський успіх викликав заздрощі Фтоноса, які призводили найчастіше до смерті об'єкта заздрості. Це поклоніння перед заздрістю богів (phthonos theon) у греків не зникло й нині. Воно продовжує існувати у вигляді народних марновірств і забобонів, остаточно перетворюючись на «заздрість людей» (phthonos anthropon).

У багатьох примітивних культурах віра людей у «заздрість богів» до людського щастя та успіху збереглася у вигляді оборонної магії (захисні магічні ритуали, що охороняють від «псування» тощо). Спочатку епічні герої не відчували страху перед «заздрістю богів», а скоріше обурювалися ними. Давні греки використовували богів для того, щоб не підпускати до себе близько нечисту совість та насолоджуватися свободою своєї душі. Але поступово богобоязнь і страх перед божественним гнівом стали стрижнем міфологічної свідомості і «героїчна» модель культури Греції змінилася на етично-релігійну [3, с. 76]. Показово, що саме давні греки почали диференціювати «білу» (змагальну) та «чорну» (руйнівну) заздрість, що реалізується ціннісними (біла заздрість) і антиціннісними (чорна заздрість) ознаками концепту *ЗАЗДРІСТЬ* у переважній більшості лінгвокультур (див. нижче кольори заздрості).

Церковні наставники у перші століття нашої ери не розділяли цей подвійний підхід греків до заздрості. Вони відкидали діалектичну природу заздрості, піддаючи її безжальній і викривальній критиці. У Старому Заповіті поняття

заздрості практично відсутнє, фігуруючи лише в таких словосполученнях, як *око заздрить*, *заздрісне око*, *гідний заздрості*, *чорна /біла заздрість*. У Новому Заповіті, навпаки, є численні згадки про заздрість і ревнощі. Сюжетне оповідання заздрості наголошується при описі ставлення іудейських первосвящеників до Ісуса Христа, якого вони зрадили через заздрість.

Інші приклади заздрості у літературі Нового Заповіту, вписані в євангельську моральну доктрину, заперечують античні чесноти та змагальний дух, вказуючи, що всяке прагнення до суперництва для християнина є аморальним (пристрасті до змагань і суперництва провокують заздрість, розбрат, лихослів'я, лукаві підозри). Ототожнюючи мораль з любов'ю, що характерно для християнської моралі, любов зводиться нею в ранг етичного абсолюту – *любов не заздрить*. Згідно з християнською доктриною людина подібна до бога, але не повністю, і залишається істотою земною, плотською, смертною та грішною. Тут заздрість проілюстрована поведінкою Сатани в поемі на біблейський сюжет «Утрачений рай», де Сатана, заздривши Богові, вирішує захопити Небеса. Він іде на Бога війною у спробі зіпсувати небесне життя і падає з Небес. Тут він будує Пекло, змагаючись з Небесами, стаючи деструктивною силою, прагнучою зруйнувати те, що створює Бог. Ця богословська ідея висловлена Святим Августином, середньовічним мислителем, який змальовував Життя як творчу силу, на противагу до Заздрості, руйнівної сили (пор. у цьому зв'язку англійську паремію *Envy feeds on the living* (досл.: Заздрість живиться життям) [333, с. 81]).

Думка про гріховність і плотську природу заздрості у Новому Заповіті повторюється неодноразово. Киприян Картагенський проголосив заздрість коренем усякого зла – *radix est malorum omnimum*. Заздрість була заборонена вже в найдавнішому моральному кодексі – Десяти Заповідях Мойсея (*Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!*). Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що і в наївній картині світу носіїв зіставлюваних нами мов, зокрема німців, існує уявлення про заздрість як корінь будь-якого зла,

напр.: *Neid ist Wurzel alles Übels* (досл.: Заздрість – корінь усього зла) [304, т. 2, с. 76].

Проте проблема заздрості є в Біблії, все ж таки, неоднозначною. Сама лексема *заздрість* і похідні від неї слова вживаються в Святому Письмі 92 рази. Але Біблія вживає це слово у двох значеннях. Перше значення позитивне й означає святу заздрість. Апогеєм і взірцем цієї заздрості є заздрість самого Бога. Старий Заповіт багато разів стверджує, що Єгова є заздрісним Богом і любить вибраний народ заздрісною любов'ю. У Біблії ця свята заздрість означає величезну любов Бога, яка у своїх виявах нагадує людську заздрість, її нестриманість і непримиренність, хоч по своїй суті вона є чимось цілком іншим, оскільки вона не постає зі страху за любов когось іншого, а є вираженням турботи за вибраний народ. Бог не заздрить почестям, які Ізраїль віддає чужим божкам, бо знає, що вони не існують – це тільки ілюзія та обман диявола. Для своєї повноти щастя свята заздрість не має необхідності в людській любові. Але ця любов знає, що вибраний народ, віддаючи шану чужим богам, перебуває в смертельній небезпеці. І тому на його невірність вона реагує способом, що нагадує людську заздрість. Тільки Божа заздрість має завжди одну мету – милосердя, тобто запровадити незрячу людину до любові Бога та відкрити її для цієї людини.

Божа заздрість виражається також реакцією Ісуса на ідолопоклонство грошам у місці, де необхідно почитати правдивого Бога (вигнання торгашів зі святині). Євангеліст Святий Іоанн укладає в уста Ісуса слова 69-го псалму: *ревність до дому Твого з'їдає мене*, що можна також перекласти: *заздрість до дому Твого з'їдає мене*, оскільки грецьке слово *zelos* означає як одне, так і друге [260]. Слово *ревність* більше пасує до поданого тексту, оскільки свята заздрість Бога, будучи вогнем любові, по суті є ревністю, поривом Божого Серця до людини. Божа Любов – *agape*– не заздрить, бо вона є заздрісною любов'ю, яка не заздрить. Божа заздрість присутня також у людях у міру присутності в них Святого Духа. Утім, служителі церкви (священники), у яких Святий Дух має бути присутнім завжди, в англійській та українській лінгвокультурах наділяються неабиякою заздрістю, напр.: англ. *No envy like a monk's* (досл.: Немає такої

заздрості, як у монаха); укр. *очіяк у попа* – «про заздрісні очі» [333, с. 183; 309, с. 476]. Цей факт надає негативу навіть позитивно-ціннісним настановам Божої заздрості, нівелюючи позитивні смисли при формуванні ціннісних складників концептів англ. *ENVY* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*.

Отже, із самого початку утвердження християнства заздрість було визнано істотною загрозою для життя віруючого, свідченням чого є її категоричне засудження в найдавніших творах ранньохристиянських письменників – апостолів (авторів канонічних і апокрифічних текстів), апостольських отців і апологетів християнства. Зокрема, отці Церкви III–Vстоліть (Киприян Картагенський, Василій Великий, Григорій Ніський, Йоан Золотоуст) визначали заздрість як важкий гріх, яким не можна нехтувати; закликали ставитись до нього з великою обачністю й боятися його. Вони вважали заздрість найгіршим гріхом і найзгубнішою пристрастю, оскільки заздрісник, випереджуючи того, кому заздрить, сам себе карає й мучить, ніколи не позбувається цього гріха й постійно в ньому перебуває [205, с. 67]. Прикметно, що аналіз нашого фактичного матеріалу виявив тісний зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *БЕЗСМЕРТЯ* у ККС англійців і німців, напр.: англ. *Envy never dies* (досл.: Заздрість ніколи не помирає); *The envious die, but envy never* (досл.: Заздрісники помирають, але заздрість – ніколи); нім. *Neid stirbt nicht* (досл.: Заздрість не помирає) [331, с. 67; 314, с. 423] (пор. також висловлення Ф. Ларошфуко: «Заздрість завжди продовжується довше, ніж щастя тих, кому заздрять» [99, с. 8]).

Давнє схоластичне визначення називає заздрість журбою з приводу чийогось добра, але таке визначення дуже поверхове. По своїй суті заздрість є страхом за любов і за те, що з нею пов'язується, і без чого життя людини втрачає сенс. Крайньою формою заздрості є ненависть, у якій страх переходить у ненависть до особи, якій заздрять. Проте зіставне вивчення ФКС англійців, німців та українців дає змогу стверджувати, що антиціннісна ознака «ненависть» є актуальною виключно для представників німецького мовного соціуму (пор. у цьому зв'язку німецькі паремії *Neid und Hass wohnenin einem Fass* (досл.: Заздрість і ненависть живуть в одній бочці); *Hass und Neid bringen viel Leid* (досл.:

Ненависть і заздрощі приносять багато страждань) [314, с. 423]), що свідчить про особливо негативне ставлення німців до емоції «заздрість».

В ієрархії смертних гріхів, починаючи з VII століття, заздрістьіз часом перемістилася з четвертого місця (список Григорія Великого, VII ст.) на друге (Хома Аквінський, XIII ст.). З огляду на те, що список смертних гріхів є також невизначеним – від семи до десяти, заздрість може займати й останню десяту позицію. Під гаслом смертного гріха заздрість пройшла через усю історію європейського середньовіччя. Утім, кореляція концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *ГРІХ* простежується певною мірою лише в німецькій лінгвокультурі, напр.: нім. *Hass und Neid machen die Hölle wiet* (досл.: Ненависть і заздрість розширюють (збільшують) пекло) [314, с. 423].

Серед головних гріхів заздрість займає згадані позиції невипадково, оскільки певною мірою вона є віддзеркаленням тих гріхів, які стоять попереду неї. Заздрість, як і гордість, захланність та нечистота, не є конкретним вчинком порушення якоїсь заборони, а глибокою поставою людського серця, яка своїм корінням сягає попередніх гріхів. Її остаточною причиною є також невіра в безумовну любов Бога, що змушує людину шукати любов та її атрибути поза Богом. Захланність шукає любов у багатстві і владі; нечистота – у міжособових стосунках, надаючи їм – добрим і необхідним по своїй суті – ідолопоклонний характер, тобто ставить їх на місце Бога. Але річ не є Богом і не має його атрибутів, і тому не може заспокоїти серце людини. Її серце тужить за безумовною та нескінченною любов'ю Бога, і оскільки вона в неї не вірить, то піддається умовній і обмеженій людській любові. З огляду на те, що людина відчуває умовність і обмеженість любові та часто зазнає наслідків цього вже в дитинстві, то в неї з'являється страх за любов: чи вистачить любові і для неї, чи особа, яка її любить, не буде любити більше когось іншого, чи не залишить її [260] (пор. у цьому зв'язку англійську паремію *Love and envy make a man pine* (досл.: Кохання й заздрість висушують (вимучують) людину) [318, с. 203]). Як бачимо, тут і проходить споконвічна розмита межа між заздрістю та ревнивістю (див. вище кореляцію концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *РЕВНИВІСТЬ*).

Лінгвокультурологічно показовою у цьому зв'язку є англійська ФО *to break the tenth commandment* (досл.: порушити десяту заповідь) [339, с. 712], яка безпосередньо пов'язана з десятою заповіддю, означаючи, відповідно, «заздрити». Евфемістичність цієї ФО свідчить, на нашу думку, про те, що англійці, на відміну від німців та українців, більшою мірою прагнуть приховати цю людську ваду за «маскою» ФО. До того ж, символ «маски» взагалі є властивим для заздрості, оскільки вона прикриває нею свої пороки: брехню, наклеп, обман, підступність. Тому символіка заздрості часто має одні й ті ж образи в багатьох лінгвокультурах: голова гарної жінки з тілом, яке вкрите лускою, або молода жінка, з-під маски якої показуються риси огидної старої, або образи змії, отрути [3, с. 77].

Таким чином, зіставно-лінгвокультурологічний аналіз етико-релігійних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* на фразеологічному матеріалі встановив, що диференціація ціннісних і антиціннісних ознак цих концептів бере свій початок від Давньої Греції, бо саме давні греки почали диференціювати «білу» (змагальну) та «чорну» (руйнівну) заздрість. Однак євангельська моральна доктрина заперечує античні чесноти та змагальний дух, вказуючи, що всяке прагнення до суперництва для християнина є аморальним. Тому апостольські отці визначали заздрість як важкий гріх, найзгубнішу пристрасть, оскільки заздрісник, випереджуючи того, кому заздрить, сам себе карає й мучить, ніколи не позбувається цього гріха й постійно в ньому перебуває. Вивчення нашого фактичного матеріалу виявило, що найбільшою мірою антиціннісні етико-релігійні ознаки актуалізуються при розбудові німецького концепту *NEID*.

3.4.2. Соціально-етичні ознаки. Заздрість як риса менталітету зіставлюваних мовних соціумів.

Загальновідомим є факт, що заздрість є емоційною реакцією, яку породжує соціальне порівняння [282] (пор. у цьому зв'язку афоризм Г. Гегеля: *Einfreier Menschist nicht neidisch* (досл.: Вільна людина – не заздрісна) [264], у якому, очевидно, йдеться про те, що чим вільніша від суспільних «кайданів» людина, тим

вона є менш заздрісною). Відповідно, у природі й суспільному житті конкретного аналогу заздрості не існує, тобто бувають лише люди, що переживають почуття заздрості. Це почуття припускає спілкування як мінімум двох індивідів, і, як показує соціальний досвід, число тих, хто бере участь у ситуації, породженій заздрістю, може нескінченно рости, тому на практиці заздрість виявляється соціально-психологічним явищем. Заздрість стає іноді для індивіда, або навіть цілої соціальної групи, ціннісною орієнтацією, соціальною настановою, яка виявляється в особливому типі соціальної поведінки.

Отже, як і інші емоційні концепти, концепт *ЗАЗДРІСТЬ* належить до міжособистісної сфери людського існування, яка неминуче передбачає соціальний контекст – існування щонайменше двох осіб. Їй прикметна трьохактантна структура: вона включає суб'єкта заздрості (носія стану), об'єкта заздрості (стосовно кого вона виявляється) та предмет заздрості (те, що викликає заздрість) [205, с. 71]. У зв'язку з цим дослідники [122] виокремлюють компоненти заздрості, які з'являються послідовно:

1) соціальне порівняння;
2) сприйняття суб'єктом чиєї-небудь переваги (вищості);
3) переживання з цієї причини досади, прикрості (гіркоти), приниження;
4) ворожість, ненависть до того, хто переважає (є вищим);
5) бажання чи заподіяння йому шкоди;
6) бажання або реальне позбавлення його предмета переваги (вищості).

З огляду на це соціологи, антропологи, психологи та психоаналітики [56; 77; 95; 123; 201; 281] стверджують, що заздрість є антропологічною властивістю людини і тісно пов'язана з її соціальним життям. Більш того, вона є «базовою антропологічною категорією» [95 с. 71], яка зароджується ще в дитинстві та ранньому юнацькому віці [111, с. 80; 275]. Так, із психоаналітичних позицій основні моменти в розумінні заздрості виникають з моменту народження дитини, тобто з найперших соціальних відношень *мати – дитина*. Разом із «почуттям базисної довіри», яке є найпершим компонентом ментальної вітальності, у цій фазі дитина починає хотіти й могти «взяти» за допомогою очей усе, що бачить, тобто увібрати те, що їй пропонують. Узяти легко, коли все гаразд, але при будь-якому порушенні цих відношень простежується ускладнення цього

процесу [202, с. 107–109], оскільки співвідношення своєї готовності «взяти» тією мірою, якою мати координує свої способи «дати» зазнає змін з дорослішанням дитини. Слабкість цієї ранньої взаємної регуляції може порушити зв'язок зі світом та, зокрема, зі значущими для дитини людьми. У такий спосіб і відбувається становлення автономії, розрізнення свого світу та світу «іншого», «я» і «ти», «мені» та «моє». Тут відбувається інтеграція двох протилежних модусів поведінки – утримання чого-небудь та звільнення від чого-небудь, тобто на цій стадії містяться патерни тенденцій «утримати» й «відпустити», які конфліктують між собою. У світлі аналізованого нами феномену заздрості ці стадії є надзвичайно важливими, оскільки для заздрості характерні саме «хапальні» та «утримувальні» тенденції [202, с. 117–118], бо «заздрість – це бажання, з одного боку, утримати, а з другого, – взяти» [186, с. 56].

Фрейдовське розуміння заздрості [189] ґрунтується на тому твердженні, що це почуття є наслідком комплексу Едипа, який не переборений суб'єктом, тобто продовжується далі. У соціально-психологічному плані – це протиріччя у відношеннях *дитина – батьки* та перенесення їх на інші типи взаємовідношень, в інші соціальні середовища. Заздрість у сучасній теорії об'єктних відношень розглядається як вияв інтрапсихічного інстинкту смерті [75; 77; 191; 210; 215; 227; 228; 277], а поява заздрості пов'язується з фрустрацією перших соціальних контактів *мати – дитина* [77]. Заздрість у цьому сенсі характеризується деструктивно: вона спустошує внутрішній світ особистості, руйнує, деформує систему її відношень, призводить до патологій *Супер – Его*, перешкоджає інтеграції особистості. На думку М. Кляйн, несвідома заздрість та її антипод – вдячність – доповнюють теоретичні основи інстинктів Життя й Смерті. Вдячність, як підґрунтя вітальності, креативності, любові, утіхи та розуміння, властива будь-яким «хорошим» об'єктам. Усвідомлення цього піднімає вдячність над рівнем психологічно безжиттєвої заздрості [77, с. 18]. Натомість супутниками заздрості, як продемонстрував аналіз нашого фактичного матеріалу, є ревнивість і жадібність. При цьому заздрість, як і ревнивість та жадібність, вважаються соціально маркованими формами гніву [Ревность 2013] (див. вище про

актуальність зв'язку концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *ГНІВ* у зіставлюваних лінгвокультурах).

Слід також зазначити, що вивчення англійських, німецьких і українських ФО, зокрема паремій, засвідчило, на відміну від висновків психологів, тісний зв'язок концепту *ЗАЗДРІСТЬ* не лише з концептом *ВДЯЧНІСТЬ*, а й з концептом *ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ* (пор. у цьому зв'язку англійську паремію *Envy is what inclines up to speak evil of the virtuous rather than of the wicked* (досл.: Заздрість – це те, що схиляє до злослів'я скоріше доброзичливця, ніж грішника) [318, с. 211]). До того ж, зв'язок з останнім є релевантнішим для всіх трьох досліджуваних лінгвокультур. Це дає змогу стверджувати про те, що у християнських культурах базові моральні цінності та настанови збігаються (наприклад, гордості протиставляється покора, обману – правдивість, гніву – прощення, жадібності– щедрість тощо [1, с. 16]). Ці цінності є універсальними, тому вони формують ту ланку у взаємовідносинах різних націй, яка їх об'єднує [1, с. 17]. Показово, що аналіз нашого фактичного матеріалу виявив ще два концепти, які протиставляються заздрості – *ДОБРОЧЕСНІСТЬ* і *ЧЕСТЬ*. Утім, зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *ЧЕСТЬ* є релевантним лише для англійської та німецької лінгвокультур, напр.: англ.*Envy is the companion of honour* (досл.: Заздрість – компаньйон честі); *Four good mothers beget four bad daughters: great, contempt; truth, hatred; virtue, envy; riches, ignorance* (досл.: Чотири хороших матері народили чотирьох поганих доньок: велич – презирство; істина – ненависть; доброчесність – заздрість; багатство – неуцтво);нім. *Ehrehat Neid zum Gefährten* (досл.: У честі (пошани) супутниця – заздрість) [333, с. 81; 314, с. 423], а концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *ДОБРОЧЕСНІСТЬ* – виключно для німецької, напр.: *Kein Feuer ohne Rauch*, *keine Tugend ohne Neid* (досл.: Немає диму без вогню, немає доброчесності без заздрості); *Tugend ist nicht ohne Neid* (досл.: Доброчесність не без заздрості) [314, с. 423].

Прикметно, що заздрість, як і ревнивість, любов (кохання), ненависть, повага, презирство, співчуття тощо, належать до низки моральних почуттів, які дозволяють людині безпосередньо, без роздумів, давати етичну оцінку подіям,

здійснювати моральний вчинок [36, с. 39]. Як і ревнивість, любов (кохання) та ненависть, заздрість тісно поєднана з дезидеративною оцінкою – бажанням отримати об'єкт до сфери свого впливу (лінгвокультурологічно показовою у цьому сенсі є англійська ФО *smth. Gives smb. No rest* (досл.: щось не дає спокою кому-небудь), яка крім семантики різних почуттів, зокрема заздрості, може позначати й нав'язливе бажання [41, с. 51], що свідчить про тісний зв'язок в англійській лінгвокультурі концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *БАЖАННЯ*). Моральні почуття у цілому – вищий продукт еволюції психічної діяльності людини. Вони характеризуються надзвичайно складною природою, а заздрість, як, власне, і ревнивість, ще й подвійним спрямуванням бажання, яке в ній міститься, оскільки аналіз нашого фактичного матеріалу засвідчив (див. вище), що заздрість і ревнивість розрізняються в певних ситуаціях вживання лексичних показників, які їх передають, практично лише однією семантичною ознакою, яка легко нейтралізується, перетворюючи заздрість у ревнивість, а ревнивість у заздрість.

Щодо заздрості, як і стосовно любові (кохання), прослідковується подвійність оцінок: з одного боку, вона очолює список семи смертних гріхів і засуджується як «корінь будь-якого зла» (Кипріан Карфагенський), а з другого боку, заздрість певною мірою стимулює творчу діяльність людини та її соціальну активність. У цьому сенсі погляд на заздрість зумовлений історично й соціологічно. Вона категорично засуджується разом із честолюбством і марнославством, які її породжують, у спільнотах з кастовою структурою: заздрість – це «низькість нашої природи» (Б. Мандевіль), «порок, який являє собою природну збоченість» (Р. Декарт). Саме через це заздрість, як ми зауважували вище, несумісна із заповідями християнської покори, яка виключає будь-яке прагнення до змагальності. Проте заздрість виявляється постійною супутницею будь-якого егалітаризму та стимулюється орієнтацією суспільства на споживання. Тому в спільноті, яка характеризується соціальною мобільністю, де панує дух конкуренції та почуття суперництва, заздрість може виступати позитивним виявом мотивації успіху, що простежувалося як в античному полісі, так і простежується нині, оскільки тут заздрість є «частиною тієї сили, яка завжди

прагнучи до зла, робить добро» (Й. Гете) [36, с. 39]. У цьому зв'язку зауважимо, що аналіз нашого фактичного матеріалу виявив актуальність зв'язку концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *УСПІХ* для всіх трьох зіставлюваних лінгвокультур, напр.:англ. *It is better when people are jealous of your success than sorry for you* (досл.: Краще, коли люди заздрять вашому успіху, ніж жаліють вас); нім. *Neid frisst nichts Schlechtes* (досл.: Заздрість не жере нічого поганого); *Der Neid ist der Schatten des Erfolgs* (досл.: Заздрість – це тінь успіху) (П. Сіріус); укр. *Людям на заздрість, а нам на користь* [330, с. 518; 314, с. 423; 306] (див. також про концептозв'язок *ЗАЗДРІСТЬ* ↔ УСПІХ [96]).

Отже, між позитивними й негативними вимірами заздрості існує лише дуже тонка межа, оскільки прагнення змагальності може в будь-який момент перетворитися в ревнивість, а орієнтація на споживання – у жадібність, про що свідчить аналіз нашого фактичного матеріалу, де у численних, передусім англійських та українських, ФО межа між згаданими емоціями майже стерта, напр.: англ. *The devil looking over Lincoln* (досл.: диявол дивиться над Лінкольном) – «в'їдливий критик; заздрісна / ревнива людина»; *Covetousness is always filling a bottom less vessel* (досл.: Жадібність (від заздрості) завжди заповнює бездонний посуд) – «у заздрості на все великі очі»; *Cast no greedy eye at another man's pie* (досл.: Не кидай оком (не зиркай) на чужий пиріг); укр. *Що на людях видно, то й собі жадно* [338, с. 882; , с. 244; 306]. Як бачимо, семантика, з одного боку, заздрості й ревнивості, а з другого боку, заздрості та жадібності, є тісно взаємопов'язаною у цих ФО.

Відомому німецькому філософу й економісту К. Марксу належить афоризм:*Der all gem ein eun dalsMacht sich konstituierende Neid ist die versteckte Form*, *in welcher die Hab suchtsich herstellt* (досл.: Загальна заздрість, яка організовується як сила (влада), є прихованою формою, що породжує жадібність (корисливість)) [273]. Це означає, що заздрісники не можуть за своєю природою вибудовувати стійких дружніх стосунків, що, власне, підтверджують і психологи, оскільки заздрісна людина шукає стосунків лише через власність, якої вона не бажає (не дозволяє) іншим. Відповідно, заздрість є джерелом інтриг, чвар, підлих

чуток у будь-якому колективі. Якщо заздрість не ліквідувати, то не зникнуть і конфлікти серед членів того чи іншого колективу.

Проте, як засвідчує історія людства, ліквідувати заздрість, як емоцію і почуття, фактично неможливо, бо ця емоція, на думку професора Мадридського університету А. Кабралеса [274], знаходиться в людині на рівні генів, відіграючи в еволюції людства важливу роль, оскільки вона є результатом суперництва за обмежені ресурси (пор. думку філософів про те, що спонукальні мотиви заздрості закладені у природі людини [111, с. 80], або заздрість, як і ревнивість, є невід'ємною частиною душі (пор. вислів Ф. Ніцше: *Envy and jealousy are the private parts of human soul* (досл.: Заздрість і ревнивість є окремою частиною людської душі) [315]). Як відомо, навіть у період раннього становлення людства його представники прагнули не стільки до того, щоб мати якомога більше, скільки до того, щоб мати більше за інших, що давало змогу знайти найкращого партнера / партнерку для продовження роду або створювало можливість для отримання лідерських позицій у певній групі людей.

Історичні факти засвідчують, що першими, хто займався проблемою заздрості, були давні греки [273; 294]. Вони виявили, що між тими, хто чимось володів, і тими, хто мав у своєму володінні менше за перших, постійно відбуваються чвари: ті, хто чимось володів, не хотіли ділитися, а ті, хто не мав нічого або мав зовсім мало, завжди хотіли щось мати з перших. Відповідно, заможніх людей запідозрювали у скупості: власник не віддає нічого або віддає зовсім мало зі свого майна. Цю ситуацію греки вирішили змінити, оскільки нерівність у власності безпосередньо викликала заздрість. Слід зазначити у цьому зв'язку, що аналіз нашого фактичного матеріалу виявив, що така релевантна для концепту *ЗАЗДРІСТЬ* характеристика заздрості, як заздрість незаможніх людей зафіксована і у ФКС носїв зіставлюваних мов, напр.: нім. *Der Neidder Besitz losen* (досл.: заздрість незаможніх) – «заздрять лише ті, хто не має нічого» [321, с. 514].

Так, розуміючи ввесь негатив, що несе в собі почуття заздрості, як для окремих представників суспільства, так і для суспільства у цілому, у давніх греків виникла необхідність ліквідувати це почуття, яке вони вважали хворобою. З цією метою вони близько 500 року до народження Христа вирішили поділити майно

людей рівномірно. Потім давні греки декілька десятків років спостерігали, чи зникне заздрість. Проте результат був негативним: незважаючи на рівномірний розподіл майна, люди залишилися заздрісними, оскільки вони не припиняли вважати, що їм у житті має належати більше, ніж є насправді (пор. у цьому зв'язку англійські й німецькі паремії: англ. *Envy neve rdies*(досл.: Заздрість ніколи не помирає); нім. *Neid stirbtnicht* (досл.: Заздрість не помирає) [331, с. 67; 314, с. 423]). Давні греки зробили висновок: люди за своєю природою неоднакові, тому вимагають і неоднакового ставлення до себе, а це вже є підґрунтям для заздрості. Тому греки відмінили рівномірний розподіл майна, оскільки цей метод виявився марним, щоб ліквідувати хворобу заздрості (пор. у цьому зв'язку вислів Ф. Бекона: «З усіх пристрастей заздрість – найнаполегливіша і невгамовна, постійна й ненаситна». Якщо інші пристрасті мають свій час, то «заздрість присутня завжди» [30, с. 371] або латинську паремію *Invidia festos dies non agit* (досл.: Заздрість свят не дотримується)). Показово, що свій невдалий метод вони назвали «соціальна справедливість», про що сьогодні часто чуємо від політиків, які, знову ж таки, приховують за декларуванням цього поняття, найімовірніше, свою заздрість до чужих досягнень. Аналіз фактичного матеріалу виявив у цьому зв'язку, що «заздрість – це дуже рання, невідворотня і невтішна сила всередині людини, яка примушує заздрісну людину реагувати на своє оточення так, що її заздрість неможливо заспокоїти. Тому повністю безнадійним є прагнення до суспільства, яке може бути звільнене від заздрості за допомогою соціальної реформи» [200, с. 41], напр.: англ. *The envious die, but envy never* (досл.: Заздрісники помирають, але заздрість – ніколи); нім. *Alte Liebe rostet nicht*, *alter Neid vergeht nicht* (досл.: Старе кохання не ржавіє, стара заздрість не минає) [331, с. 67; 314, с. 423].

Серед представників Давньої Греції Арістотель найглибше дослідив проблему заздрості, виокремивши три її різні форми:

1) заздрість безсилля. Безсилий (слабкий) заздрісник страждає, тому постійно повторює фрази на кшталт: «Мені ніколи не щастить», «Я завжди останній», «Життя проходить мимо мене» тощо. Такому заздріснику боляче, коли інші мають

більше, ніж він. Основною помилкою такого заздрісника є те, що він шукає причину своєї болі не в собі, а в інших (пор. у цьому зв'язку: заздрість – це «завжди проблема інших людей» [293, с. 30]). Хома Аквінський сприймав цей вид заздрості як патологію, дивуючись, що, як хтось може відчувати біль через те, через що, власне, потрібно радіти. Тому вже давні греки чітко розуміли, як цей вид заздрості роз'їдає людину. Прикметно, що зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *СТРАЖДАННЯ* є актуальним лише для німецької та української лінгвокультур, оскільки семантика заздрості як страждання представлена в німецькій і українській ФКС, напр.: нім. *Neid tutsichleid* (досл.: Заздрість сама собі створює страждання); *Ein neidisch Herz hat Qual und Schmerz* (досл.: Заздрісне серце мучиться та болить); *Hass und Neid bringen viel Leid* (досл.: Ненависть і заздрість приносять багато страждання); *Neid macht Leid* (досл.: Заздрість спричинює страждання); укр. *стояти кісткою в горлі* – «завадити кому-небудь; дуже занепокоїти когось; викликати заздрість у когось» [314, с. 423; 309, с. 692]. Як бачимо, цей концептозв'язок є тіснішим у німецькій ККС;

2) заздрість утрати. Такі заздрісники накликають на об'єкт заздрості всіляких бід, часто бажаючи йому навіть смерті. К. Маркс визначив цей вид заздрості як джерело сильних емоцій на першій фазі комунізму. Хома Аквінський вивчив реакції заздрісників при цьому виді заздрості дуже точно: така заздрість породжувала недоброзичливість, образу, зловтішність, ненависть та наклепи. Щодо нашого фактичного матеріалу, то тут слід згадати передусім афоризм Г. Гайне: *Missgunst und Neid hat Engel zu Fall gebracht* (досл.: Недоброзичливіть і заздрість довели янголів до падіння) (Aphorismen), де простежуємо зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *НЕДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ*. Показово, що концептозв'язок ЗАЗДРІСТЬ ↔ ЗЛІСТЬ є актуальним для всіх трьох зіставлюваних лінгвокультур, напр.: англ. *Envy is what inclines up to speak evil of the virtuous rather than of the wicked* (досл.: Заздрість творить зло скоріше устами праведника, ніж грішника); нім. *Neid suchtböse Wege* (досл.: Заздрість шукає злих (гріховних) шляхів); *Neid ist Wurzelalles Übels*(досл.: Заздрість – корінь усього зла); укр. *Злий плаче від заздрості*, *а добрий від жалю*; *Залізо іржа з'їдає*, *а заздрий від злості*

погибає [334; 314, с. 423; 304, т. 2, с. 76; 306]. Це означає, що, починаючи від часів Арістотеля і закінчуючи сьогоднішнім днем, людство сприймає заздрість як емоцію, що асоціюється насамперед зі злими намірами;

3) заздрість марнославства. Цей вид заздрості сприймався давніми греками як щось позитивне, оскільки він спонукав до більшого активування власних зусиль за принципом: я більше не заздрю іншому стосовно його власності, бо я хочу з ним зрівнятися. При цьому змагання стимулює зростання економіки. Утім, будь-яке змагання робить одних успішними (переможцями), а інших – невдахами (переможеними). Ця нерівність і призводить до заздрості в суспільстві, що загрожує праву та порядку. У цю ситуацію повинна втрутитися політика, щоб захистити майно громадян від заздрісників. Показово, що заздрість марнославства не представлена в англійському, німецькому та українському фразеологічних корпусах, а це дає змогу припустити, що в наївній картині світу носіїв згаданих мов заздрість зовсім не сприймається як щось позитивне, тому й не дивно, що соціально-етичні ознаки концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* містять переважно антиціннісні смисли.

Саме Арістотелю належить слушний висновок, що заздрість може опановувати представників різних етнічно-територіальних, суспільно-політичних, релігійних груп, а також тих, хто об’єднаний однією справою, тобто люди, близькі заздрісникові «за походженням, спорідненістю, віком, обдаруваннями, місцем проживання, славою, маєтком» [8, с. 94]. Так, спостереження щодо вияву заздрості «серед рівних» можна знайти навіть у творах античних авторів [205, с. 72], де вона виникає в таких середовищах:

1) жебраків (Гомер «Одісея», Гесіод «Труди і дні»);
2) правителів (Ксенофонт Афінський «Грецька історія», Геродот «Історія»);
3) закоханих (Лісій «Слово про любов»);
4) сусідів (Піндар «Гієронові Сиракузькому»);
5) представників однієї професії – гончарів, столярів, співаків (Гесіод «Труди і дні»);
6) кровних родичів (батька до сина) (Платон «Менон»);
7) братів один до одного (Геродот «Історія»);
8) ровесників (Платон «Феаг», Геродот «Історія»);
9) людей одного соціального статусу (Геродот «Історія»);

10) земляків (Ксенофонт «Спогади про Сократа», Геродот «Історія», Демосфен «Проти Евблуїда», Ксенофонт «Грецька історія»).

Аналіз фактичного матеріалу дає змогу простежити лінгвокультурологічний контраст при формуванні концептів англ.. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*, оскільки лише в англійській мовній спільноті актуальною є когнітивна ознака концепту *ENVY* «заздрість серед рівних», напр.: *One potter envies another* (досл.: Один гончар заздрить іншому); *The potter envies the potter*, *thesmiththesmith* (досл.: Гончар заздрить гончару, коваль – ковалю) [330, с. 308; 334]. Натомість мовна свідомість носіїв усіх трьох зіставлюваних мов чітко фіксує так званий «феномен соціальної близькості заздрості» або, послуговуючись термінологією американських соціологів, «ворожої близькості» [200, с. 40], тобто йдеться про ту близькість між людьми, яка найчастіше породжує заздрість. З іншого боку, інтенсивність заздрості значною мірою залежить від того, як часто заздрісник зустрічається з об'єктом заздрості в повсякденному житті [290]. Зрозуміло, чим ближча людина (колега, сусід, друг / подруга та ін.), тим частіше заздрісник з нею зустрічається. Як відомо, найближчими чужими людьми є сусіди, тому образ сусіда як найбільшого заздрісника є, очевидно, універсальним у європейському мовному просторі, напр.: англ. *An envious man grows lean with the fatness of his neighbour* (досл.: Заздрісна людина худне, коли сусід поправляється); нім. *Nach barn nei den gern* (досл.: Сусіди заздрять охоче); укр. *Сусід спати не дає – добре живе* [334; 314, с. 423; 306].

Зауважимо, що серед давніх греків не лише Арістотель займався проблемою заздрості. Так, Гіппократ вважав заздрість «скупченням чорної жовчі», «розладом у функціях тіла» [127]. Злісний характер заздрості досить виразно визнавався греками через протистояння її добру, хоча вони відзначали, що у більшості випадків заздрість має пасивний характер. Однак головний принцип заздрості, її «золоте правило»: «не бажай іншому того, що бажаєш собі», стало антитезою добродійної моралі. Утім, Гесіод, перший європейський мораліст, вважав, що заздрість буває позитивною й негативною [171, с. 114].

Сучасне етичне світобачення в розумінні заздрості успадковує раціоналістично-діалектичну традицію Давньої Греції. Філософи, мислителі,

етики нового часу продовжили розвиток поглядів на заздрість давніх греків. Тому Ф. Бекон, Б. Мандевіль, Р. Декарт, Б. Спіноза, І. Кант бачили в заздрості «диявольські» наміри (пор. висловлення Ф. Бекона: заздрість – це «особиста якість диявола» [218]), вважали її низькістю натури, огидним пороком та природною збоченістю. Вони відзначали, що заздрість є печаллю (сумом), перемішаною з ненавистю, яка знаходить задоволення в чужому нещасті, або печаллю (сумом), що прагне до руйнування щастя інших. Заздрість вважалася антиподом чесноти, «хворобою душі», поєднанням суму й гніву, ступінь вияву яких залежав від близькості або віддаленості предметів заздрості. Таке розуміння заздрості зафіксовано і в наївній картині світу носіїв англійської, німецької та української мов (пор. ФО англ.*Envy is the companion off elicity* (досл.: Заздрість – компаньйон щастя); нім. *Der Neid folgt dem Glück* (досл.: Заздрість іде слідом за щастям); *Jegrößer Glück ‚jegrößer Neid*(досл.: Чим більше щастя, тим більша заздрість); укр. *Чуже щастя спати не дає* [339, с. 113; 314, с. 423; 306], а також афоризм Ф. Ларошфуко: *Envy is araging madness that cannot dear the wealth or fortune of others* (досл.: Заздрість – це страшне божевілля, яке не може витерпіти багатства або щастя інших) [315]).

Т. Гоббс відзначав, що люди від природи володіють рівними здібностями, або лише трохи різняться, що створює у них рівність надій на досягнення мети. Тому, бажаючи володіти одним і тим же, люди стають ворогами, прагнуть знищити або підкорити один одного. До того ж, будь-яка людина добивається того, щоб її цінували так, як вона себе цінує. Наявність суперництва, недовір’я, прагнення слави і стають основними причинами для ворожості [43, с. 94–95]. Утім, вивчення соціально-етичних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* дає змогу стверджувати, що антиціннісні асоціації заздрості зі злодієм притаманні лише для ККС англійців, напр.: англ. *Envy is the bases to fall enemies* (досл.: Заздрість – основа всіх ворогів) [334].

Сторіччям пізніше І. Кант зазначив, що ця недоброзичливість між людьми не виражається відкрито у вигляді безпосереднього прагнення до зла, а має лише опосередкований, «побічно недобрий образ думок», який виражається досадою

через те, що чуже благополуччя затямлює власне. Досліджуючи механізми заздрості, І. Кант спирався на порівняння й оцінювання людьми один одного з двох позицій: порівняння себе з ідеєю досконалості та порівняння з іншими людьми (пор. висловлення Ф. Бекона, що «заздрість може виникнути лише тоді, коли двоє людей порівнюють одне одного» [259, с. 16]). Коли людина розвивала власні здібності, він називав це ревнощами змагання, коли ж індивід применшував досконаліть іншого, то це були недоброзичливі ревнощі, тому, на думку І. Канта, «потрібно удосконалюватися не тому, що інші випереджують нас, а тільки самим по собі» [69, с. 315–327].

Заздрити схильні люди, які не відчувають себе гідними, вважав Ф. Бекон, тобто виродки, євнухи, люди похилого віку, незаконнонароджені. Вони не в змозі допомогти власній біді, тому спрямовують свої зусилля на те, щоб нашкодити іншому. Особливо заздрісними, на його думку, є люди, які бажають досягти успіху в усьому відразу. Люди знатного роду також заздрять успіху, кар'єрі інших, бо відстані при цьому змінюються, відповідно, їм «здається, ніби вони самі йдуть назад, тільки тому, що інші пішли вперед» [30, с. 433]. Хоча Б. Мандевіль відмітив, що дійсно люди розумні заздрять менше, ніж дурні [111, с. 82]. Аналіз фактичного матеріалу виявив, що ця філософська думка ґрунтується на наївному уявленні про заздрість у носіїв зіставлюваних нами мов, напр.: нім. *Neid ist des Narren Leid* (досл.: Заздрість – це страждання дурня) – «заздрість – горе дурня» [314, с. 423]. До того ж, безпосередній зв'язок заздрості з рівнем освіти доведений експериментальним шляхом: виявилося, що чим більш освічена людина, тим менше вона схильна до заздрості щодо інших, оскільки з підвищенням рівня освіти зростає почуття власної гідності й самодостатності, переконання в здатності взяти життя у свої руки та досягти бажаного [234, с. 205–207].

Підступність заздрості відмічалася і в епоху Відродження. Так, Ф. Петрарка образно писав про заздрість як про підступний початок, який наближається до довірливої людини непомітно, «вправно встромлюючи жало» [135, с. 167]. Особлива непримиренність і огидність заздрості спрямована на особисті якості

заздрісника. Тут найгіршим видом заздрості є заздрість до розумової переваги іншого, оскільки в цьому випадку заздрісникові не залишається вже ніякої надії [187, с. 126].

Заздрісна людина може заперечувати основи суспільства. Через страх вона заздрить тим, хто поруч, а з цієї причини не реалізуються певні ідеї, гальмуються відкриття. Тому заздрість виконує стримувальну функцію в розвитку окремої особи [11, с. 23]. Індивід, що заздрить, розуміючи неможливість зрівнятися з суперником, переважати над ним, концентрує свої переживання на власних недоліках, упадаючи через це в пригнічений настрій, відчуває приниженість, безпорадність і безнадійність. Для «знеболення» свого приниження він не удосконалює себе, а прагне принизити суперника, вдаючись до злісного наклепу, пліток, спотворення його успіхів, применшення або навіть ігнорування його достоїнств, що говорить про стагнацію в розвитку особи. Влучно ці характеристики заздрості передає цитата із твору Драйдена [200, с. 32]:

Envy, that does with misery reside,
The joy and the revenge of ruin'd pride
(досл.: Заздрість, яка живе поруч з горем,
радість і помста зруйнованої гордості).

Прикметно, що класична художня література також дає нам багато трагічних прикладів заздрості з різних причин. Пригадаймо шекспірівського Отелло (Othello), полеглого жертвою заздрісника Яго (Iago), або Моцарта (Mozart), отруєного заздрісним Сальєрі (Salieri), а також Клаґґарта (Claggart) в Біллі Бадді (Billy Budd) та Юрайа Хіпа (Uriah Heep) в Девіді Копперфілді (David Copperfield), щоб переконатися у смертоносній підступності заздрості [222]. В «Іспанській заздрості» М. Унамуно описані драматичні переживання героя, заздрість якого отруїла йому все життя, відняла у нього здатність радіти, любити. В інших класичних творах, зокрема «Божественній комедії» А. Данте, «Фаусті» Й. В. Гете, «Втраченому раї» Дж. Мільтона, «Війні й мирі» Л. М. Толстого, також містяться неперевершені по силі, яскравості й точності опису обтяжливі переживання заздрості. У фільмі «Сім» (1995, директор Девід Фінчер) серійний убивця мотивом для своїх злочинів обирає кожен із семи смертних гріхів, останнім і найгіршим з яких стала заздрість.

Сучасні дослідники виокремлюють (див., напр.: Neid – Neidgefühle – Missgunst 2013) такі ситуації, що викликають найчастіше почуття заздрості:
1) коли ми вимагаємо від життя занадто високих очікувань, оскільки думаємо, що нам належить щастя, успіх тощо;
2) коли ми ідеалізуємо інших людей і занадто перебільшуємо те, чим вони володіють;
3) коли ми потрапили у життєву кризу;
4) коли ми маємо занадто низьке відчуття власної гідності;
5) коли ми не визнаємо наших успіхів, а зосереджуємо увагу на наших помилках і слабкостях.

Тому чим успішніша людина, чим більше здібностей вона виявляє, тим більше заздрості вона викликає на себе. Про це слушно сказав О. Уайлд: «Кількість наших заздрісників підтверджують наші здібності», а В. Бушу належить афоризм: *Neid ist die aufrichtigste Form der Anerkennung* (досл.: Заздрість є найщирішою формою визнання) (пор. афоризм В. Мокке: *Neid ist die ehrlichste Form der Bewunderung* (досл.: Заздрість – це найщиріша форма глибокої пошани) [264]). Цю думку В. Буша підримав відомий німецький шоумайстер Р. Лембке: *Mit leid bekommt man geschenkt*, *Neid muss man sichver dienen* (досл.: Співчуття отримують як подарунок, заздрість потрібно заробити) [265] (пор. із фразою Арнольда Шварценеґґера – культового сучасного американського актора, який знімається в кіно у ролі суперменів, багаторазового чемпіона з бодібілдингу, колишнього губернатора Каліфорнії: *You have to remember something: Everybody pities the weak; jealousy you have to earn*(досл.: Вам слід це запам’ятати: усі жаліють слабких, заздрість потрібно заробити) [72, с. 316]). Прикметно, що аналіз нашого фактичного матеріалу виявив у цьому зв’язку, з одного боку, кореляцію концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *УСПІХ*, а другого боку, – *ЗАЗДРІСТЬ* і *ЖАЛІСТЬ*, напр.: англ. *It is better when people are jealous of your success than sorry for you* (досл.: Краще, коли люди заздрять вашому успіху, ніж жаліють вас); *Better been vied than pitied* (досл.: Краще зазнати заздрощів, ніж жалості); нім. *Besser Neider als Mitleider* (досл.: Краще заздрісник, ніж той, хто співчуває); *Besser der Neiddes Feindes als das Mitleiddes Freundes* (досл.: Краще заздрість ворога, ніж співчуття друга); укр. *Краще викликати до себе заздрість*, *ніж*

жалість [333, с. 82; 314, с. 423; 306]. До того ж, для англійської лінгвокультури актуальними є концептозв'язки *ENVY* (заздрість) – *PRAISE* (хвала), *ENVY* (заздрість) – *CELEBRITY* (популярність) та *ENVY* (заздрість) – *FLATTERING* (лестощі), напр.: *Envy is a kind of praise* (досл.: Заздрість – це вид хвали); *The dog of envy barks at celebrity* (досл.: Собака заздрості гавкає на популярних людей); *Envy is the sincerest form of flattering* (досл.: Заздрість – це найщиріша форма лестощів) [330, с. 203; 334].

Викладені вище соціально-етичні характеристики заздрості дали змогу Р. Гаублю виокремити чотири її типи [236, с. 107]:

1) **недоброзичливо шкідлива заздрість**. Цей тип соціальної заздрості несе в собі попередження або навіть загрозу: заздрісник може завдати об'єкту заздрості, тобто тому, у кого більше власності, шкоди, якщо останній не доведе легітимності надбаної власності. Якщо ж об'єкту заздрості не вдається довести легітимність своєї власності, то він через страх прагне зменшити майнову нерівність, віддавши певну її частину. З цієї причини «недоброзичливо шкідлива» заздрість виконує позитивну соціальну функцію. Проте межа, де позитивна соціальна функція переходить у негативну, є дуже вузькою. Так, об'єкт заздрості може через заздрість інших приховувати розмір своєї власності або взагалі припинити прикладати зусилля для покращення свого добробуту та збільшення власності. Експерименти довели, що колективи, у яких панує «недоброзичливо шкідлива» заздрість, втрачають свою креативність і продуктивність [220]. Вони зупиняються у своєму розвитку, бо ніхто не хоче ризикувати, щоб не викликати на себе заздрість. Тому негативний вплив «недоброзичливо шкідливої» заздрості носить різноманітний характер: у робочому колективі вона перешкоджає креативності, породжує напругу та внутрішню замкненість співробітників, через що економічні втрати різних підприємств і установ, які спричиняє заздрість, є досить значними. Так, Дж. О'Нейлл, експерт у галузі туристичного менеджменту з Пеннського університету, виявив, що коли серед готельного персоналу поширена заздрість, то від цього страждають передусім клієнти [274]. «Недоброзичливо

шкідлива» заздрість є тією смисловою ланкою, яка поєднує концепти *ЗАЗДРІСТЬ* і *ВЛАДА*;

2) **депресивно болісна заздрість**. Існує дві причини, які викликають цей тип заздрості: з одного боку, вона з'являється, коли заздрісник вважає більший розмір власності об'єкта заздрості нелегітимним, бо останній не може довести її легітимність, однак заздріснику при цьому не вдається спонукати об'єкта заздрості до рівномірнішого розподілу власності, оскільки той на рівні свідомості не має страху за свою власність, а це означає, що він не боїться викликати на себе заздрість. «Депресивно болісною» ця заздрість є через те, що заздрісник вимушений змиритися з майновою дискримінацією, хоча він цього не хоче. З другого боку, «депресивно болісна» заздрість з'являється, коли заздрісник вважає більший розмір власності об'єкта заздрості легітимним, оскільки аргументи останнього щодо легітимності його власності є для заздрісника прийнятними, однак сам заздрісник не знає шляхів покращення свого добробуту та збільшення розмірів своєї власності, незважаючи на те, що він є для цього здатним і готовим. Ще більшою проблемою для заздрісника є той випадок, коли він знає шлях для свого майнового покращення і готовий іти цим шляхом, але мусить визнати, що в нього відсутні для цього відповідні здібності або не вистачає старання (пор. у цьому зв'язку афоризм П. Векка (PeterWeck): *Neid ist meisteine Nummer größer als der Fleiß* (досл.: Заздрість є часто на розмір більша, ніж старання) [264]). «Депресивно болісна» заздрість є смисловою ланкою, що поєднує концепти *ЗАЗДРІСТЬ* і *СОЛІДАРНІСТЬ*;

3) **обурювально справедлива заздрість**. Така заздрість базується на прихованому бажанні до прагнення більшої справедливості, оскільки з античних часів маємо ту ж картину: привілегійовані члени суспільства схильні до того, щоб представити бажання непривілегійованих як заздрість і, відповідно, визначити їх як нелегітимні, натомість непривілегійовані члени суспільства зацікавлені представити свої бажання як прагнення до більшої справедливості. Проте, на відміну від «недоброзичливо шкідливої заздрості», «обурювально справедлива» не попереджує та не загрожує, тобто не ґрунтується на страху, а робить спроби

вибудувати у суспільстві діалог щодо справедливого поділу майна. «Обурювально справедлива» заздрість є тією смисловою ланкою, яка поєднує концепти *ЗАЗДРІСТЬ* і *ПРАВО*;

4) **марнославно стимулювальна заздрість**. Якщо заздрісник готовий докласти зусиль, щоб, рівняючись на об'єкт заздрості, покращити свій майновий стан, то в такому випадку останній стає для першого деякою мірою навіть життєвим взірцем. Такий взірець є корисним, коли «марнославно стимулювальна» заздрість спонукає заздрісника до пошуку шляхів з метою накопичення тієї власності, яка вже є в об'єкта заздрості. Цей поширений вид заздрості вважається продуктивним і цілком позитивним [48, с. 29–30], оскільки така заздрість стимулює споживально-ринковий інтерес представників тієї чи іншої лінгвокультури, бо найновіша модель автомобіля, телевізор з найбільшим тонким екраном, екологічно найбезпечніша пральна машина, найкраща відсоткова ставка – усе це значно краще продається саме завдяки хоч найменшій часточці заздрості в суспільстві. «Марнославно стимулювальна» заздрість є смисловою ланкою, що поєднує концепти *ЗАЗДРІСТЬ і ПРАЦЯ*.

Схильність окремих представників лінгвокультури до того чи іншого типу заздрості залежить певною мірою від їхньої соціалізації. Так, «люди, які ростуть з постійним відчуттям, що вони отримують чого-небудь менше, є більш схильними до заздрості» [236, с. 66]. У цьому випадку заздрість може нівелювати відчуття власної гідності.

Ці чотири форми заздрості утворюють динамічну структуру: «недоброзичливо шкідлива» заздрість, наприклад, може в певному колективі трансформуватися в менш агресивну форму – «марнославно стимулювальну» заздрість. Це ж стосується і «депресивно болісної» заздрості, яка, щоб позбавитися болісної скутості в діях, заціпеніння в русі або розвитку заздрісника, легко переходить у «недоброзичливо шкідливу». «Обурювально справедлива» заздрість, у свою чергу, може також трансформуватися в «недоброзичливо шкідливу» в тому випадку, коли об'єкти заздрості тривалий час уникають дискусії щодо справедливого розподілу власності, а заздрісники втрачають терпіння для

продовження марної дискусії, тому вони починають сподіватися, що досягнуть успіху, якщо спробують нагнати на об'єктів заздрості страху.

Згадані вище соціальні типи заздрості знайшли своє вираження у наївній картині світу представників досліджуваних нами лінгвокультур у вигляді **персоніфікованих** метафор, оскільки заздрість в уявленні носіїв англійської, німецької та української мов постає як істота, що:

1) домагається лише того, що бачить. При цьому виключно в англійському лінгвосоціумі функціонує ФО *to look through green glasses* (досл.: дивитися через зелені окуляри) – «заздрити» [338, с. 593], хоча гостроокість заздрості зафіксована у фразеологіях усіх трьох зіставлюваних мов, напр.: англ. *Nothing sharpens the sight like envy* (досл.: Ніщо так не загострює зір, як заздрість); *Envy has smarting eyes* (досл.: У заздрості гострі очі); нім. *Der Neid hat scharfe Augen* (досл.: У заздрості гострий погляд) (Ф. Шиллер); укр. *Бачить чуже під лісом*, *а не бачить свого під носом*; *У заздрості на все великі очі* [331, с. 77; 338, с. 253, 831; 309, с. 476; 306]. Лінгвокультурологічні контрасти простежуємо щодо уявлення про заздрість як (1) істоту з жовтими або зеленими очима (лише англійські й українські ФО, напр.: англ. *green eye*(досл.: зелене око) – «заздрість / ревнивість»; укр. *очі мов жовтки* – «про заздрісні очі» [338, с. 593; 309, с. 477]), (2) істоту з недоброзичливим поглядом (лише українські ФО, напр.: *очіяк у попа* – «про заздрісні очі»; *очі завидющі* – «хтось дуже заздрісний, жадібний, ненаситний тощо» (пор. тут німецькі композити *neidscheel* (заздрісно косоокий) та *Scheelsucht* (хвороба косих очей)); *На чужий коровай очей не поривай*, *а свій дбай* [309, с. 476; 306]) та (3) сліпу істоту (лише англійські та німецькі ФО, напр.:англ. *Envy is blind* (досл.: заздрість сліпа); нім. *Blind vor Neidsein* (досл.: бути сліпим від заздрості) – «бути дуже заздрісним» [318, с. 378; 236, с. 116]). Слід зазначити у цьому зв'язку таке: аналіз фактичного матеріалу виявив той факт, що заздрість часто бачить усе не в об'єктивному ракурсі, а крізь призму своєї жадібної сутності, що засвідчують англійські та українські паремії, напр.: англ. *Another man's food tastes sweeter* (досл.: Їжа іншої людини смакує солодшою); *Grass is always greener on the other side of the fence* (досл.: Трава завжди зеленіша по той бік паркана); укр. *У чужих*

руках завше більший шматок; *На чужій ниві все ліпшая пшениця*; *Все чуже смачніш* [330, с. 617; 306]. **Свій-чужий.** Це означає, що заздрість породжується не об'єктивними відмінностями між людьми, а постає на ґрунті суб'єктивного сприйняття, яке має «особливу оптику заздрості», тобто заздрісна людина бачить лише те, що розпалює її заздрість. Саме через це «в усіх культурах вважається не просто хорошою манерою, а майже обов'язковим правилом поведінки ніколи не говорити іншим про свої переваги (свою вищість), нові придбання або талан, не згадуючи при цьому про невдачі, недоліки придбання чи відсутність чого-небудь» [200, с. 40];

2) росте та піднімається нагору (заздрість постійно зростає зі зростанням претензій на статок (наприклад, у дитячому віці об'єктом заздрості є, як правило, різноманітні іграшки, у підлітковому віці це вже одяг, велосипед і комп'ютер, у старших класах – зовнішній вигляд, хороші оцінки та перше кохання, у дорослому житті – автомобіль, будинок, човен або яхта тощо), а також піднімається (підвищується) разом зі службовим (кар'єрним) підвищенням). Аналіз нашого фактичного матеріалу, зокрема англійських паремій, виявив, що заздрість є постійною супутницею будь-якої вищості, напр.: *Things most excellent are ever most envied* (досл.: Вищі (кращі, найбільш відмінні) речі завжди викликають більше заздрості) (нагадаємо тут, що англійський прикметник *excellent* може передавати семантику вищості); *Envy shoots at the fairest mark* (досл.: Заздрість стріляє по найкращих мішенях) [318, с. 63; 333, с. 102]. **Багатство-бідність.** Прикметно, що в усіх трьох зіставлюваних лінгвокультурах існує уявлення про заздрість як істоту, яка прагне бути супутницею багатих (напр.:англ. *Nobody is envious of him that is poor or is in trouble* (досл.: Ніхто не заздрить тому, хто бідний або в біді); *Envy does not enter an empty house* (досл.: Заздрість не заходить до пустого будинку); нім. *Das ist ein Mann von schlechten Gaben*, *der keine Neider hat* (досл.: У того чоловіка немає заздрісників, хто має мізерний достаток); *Neid kriecht nicht in leere Scheuern* (досл.: Заздрість не повзе в пусту комору); *der Neid der Besitz losen* (досл.: заздрість незаможніх) – «заздрять лише ті, хто не має нічого»; укр. *Заздрість нікого ще не збагатила*; *Нехай заздрять гірше*, *щоб*

прибуло більше [331, с. 121; 338, с. 601; , с. 245; 314, с. 423; 321, с. 514; 306]) та успішних (напр.:англ.*It is better when people are jealous of your success than sorry for you*(досл.: Краще, коли люди заздрять вашому успіху, ніж жаліють вас); нім. *Besser Neider als Mitleider* (досл.: Краще заздрісник, ніж той, хто співчуває); *Der Neid ist der Schatten des Erfolgs* (досл.: Заздрість – це тінь успіху) (П. Сіріус); укр. *Краще викликати до себе заздрість*, *ніж жалість*; *Людям на заздрість, а нам на користь* [334; 314, с. 423; 306]). Слід згадати тут про деякі результати психолінгвістичних експериментів, за допомогою яких виявлено, що реакцію *заздрість* інформанти подають як на стимули *гроші* та *багатство*, так і на стимул *бідність* (пор. у цьому зв'язку німецьку паремію *Der Neid hat noch nieman dreichge macht* (досл.: Заздрість ще нікого не зробила багатим) [314, с. 423]). При цьому співвіднесеність із цими словами-стимулами є різною. Заздрість виникає у людини з приводу грошей і всіх благ, з якими вони пов'язані, *гроші* є каузатором почуття, а заздрість – наслідком. Люди, які володіють *багатством*, тобто *грошима* у великій кількості, викликають почуття заздрості, – є об'єктом заздрості. Люди ж, які не мають *багатства* (*бідні*), представляють суб'єкт заздрості. Бідні заздрять грошам багатих – саме так три зазначених стимули задають єдину реакцію [25, с. 76];

3) є дуже жадібною та ненаситною (заздрісник завжди прагне мати більше, ніж об'єкт заздрості; це змагальне прагнення перетворюється часто в ненаситну жадібність до збагачення). Аналіз нашого фактичного матеріалу засвідчив, що уявлення про заздрість як про ненажерливу істоту існує і в англійців, і в німців, і в українців, напр.: англ. *Envy eats nothing but its own heart* (досл.: Заздрість не їсть нічого, крім власного серця); нім. *der Neid frisstanjmdm* (досл.: заздрість пожирає кого-небудь) – «про дуже заздрісну людину»; укр. *заздрість зжирає кого-н.* – «хто-небудь переповнений заздрістю» [333, с. 103; 319, с. 665; 309, с. 282]. Однак уявлення про заздрість як про безмежно жадібну істоту є лише в англійців та в українців, напр.:англ. *An envious man is never content with what he has* (досл.: Заздрісна людина ніколи не задоволена тим, що має); *Envy and covetousness are never satisfied* (досл.: Заздрість і жадібність ніколи не задоволені) (пор. також ФО

Avarice is never satisfied (досл.: Жадібність (скупість) ніколи не задоволена [327, с. 14], яка передає, подібно до заздрості, семантику ненаситної жадібності; див. ще: *Poverty wants many things*, *but covetousness all*(досл.: Бідність хоче багато речей, проте жадібність – усі); *Poverty wants somethings*, *luxury many things, avarice all* (досл.: Бідність хоче небагато речей, розкіш – багато, жадібність – усі) [327, с. 321]); укр. *Очі завидющі*, *руки загребущі* (пор. англійську ФО *itching palm* (досл.: долоня, що свербить) – «жадібність, ненажерливість» [338, с. 610]); *Беруть завидки на чужі пожитки*; *Чує кіт у глечику молоко солодке*, *та морда коротка*; *Є в глечику молоко*, *та голова не влазить*; *Своє з'їв і на моє зазіхає* [318, с. 256; 327, с. 119; 338, с. 387; 306]. Прикметно, що антропосоматизм *an eye* (око), на відміну від української мови, може передавати в англійській мові також і семантику ревнивості, що має, власне, загальноєвропейські (міфологічні) витоки, напр.: *Argus-eyed* (досл.: очі, як у Аргуса) – «ревниво пильний» [338, с. 787]. Ця ФО, що походить із грецької міфології, побудована на такому когнітивному сценарії: Гера послала Аргуса, який мав сотню очей, стежити за Іо, яку вона дуже ревнувала до Зевса.

Відсутність у німців уявлення про заздрість як про безмежно жадібну істоту може ґрунтуватися на особливому ставленні німців до накопичення матеріальних статків, до ощадливого витрачання матеріальних благ, про що свідчить актуальність для німецької лінгвокультури концепту *SPARSAMKEIT* [116, с. 16, 24]. Навпаки, в українському мовному соціумі простежуємо дуже тісний зв'язок між концептами *ЗАЗДРІСТЬ і ЖАДІБНІСТЬ*, що доводять в українській фразеології численні паремії, у яких переплітається семантика заздрості й жадібності, напр.: *Що на людях видно, то й собі жадно*; *У заздрості на все великі очі*; *За двома зайцями не гонись, бо й одного не піймаєш*; *Собі на прибиль, другим на погибель*; *Зажерлива людина – усім ворог, а собі – найбільший*; *Наша невістка, що не дай, то тріска*; *Оці ще з'їм, та після ще сім, та ще полежу, та ще стільки змережу, подивлюсь на сволок, та ще сорок, а як не полегшає – значить, пороблено*; *Пес на сіні лежить – сам не їсть і другому не дає*; *І сам не гам, і другому не дам*! [306] (пор. у цьому зв'язку англійську ФО *Acovetous man is like a*

dog in a wheel – that roasts meat for others (досл.: Жадібна людина схожа на собаку в колесі, яка смажить м'ясо для інших) – «ні сам не гам, ні другому не дам» [338, с. 200], яка побудована на когнітивному сценарії XVII-го століття, коли собак саджали в колеса, прикріплені до рожна з м'ясом, щоб вони бігли й крутили у такий спосіб цей рожен, а також ФО *Covetous man is good to none but worst to himself* (досл.: Жадібна (від заздрості) людина ні для кого не хороша, але найгірша для себе); *Covetousness is always filling abottom less vesse l*(досл.: Жадібність (від заздрості) завжди заповнює бездонний посуд) [, с. 244]). У деяких таких пареміях затемнилася з часом внутрішня форма, деактуалізувавши семантику заздрості. Так, ФО *На чужий коровай очей не поривай, та собі дбай* спершу означала «не заздри іншому, сам женись». Проте після втрати другої частини ФО набула узагальнення і нині стосується будь-якої ситуації взаємин між людьми [109, с. 15].

Такий лінгвокультурологічно показовий зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ* в українській лінгвокультурі створює контраст до ще одного лінгвокультурно релевантного концептозв'язку. Мова йде про англійські концепти *ENVY* і *JEALOUSY*, де межа між заздрістю та ревнивістю зовсім нечітка (пор. англ. *The green-eyed monster*(досл.: зеленоокий монстр) – «заздрість / ревнивість»; *wear yellow hose / stockings / breeches*(досл.: одягти жовті рейтузи / панчохи / бріджи) – «бути заздрісним / ревнивим» [338, с. 58, 253, 593, 596, 831]). Так, навіть словники не подають інколи чіткої інформації щодо того, яку ж семантику передає та чи інша англійська ФО – заздрості чи ревнивості, напр.: *Jealous as three Bartel my dolls in a wicker basket* (досл.: заздрісний / ревнивий, як три Варфоломієві ляльки у плетеному кошику) – «дуже заздрісний / ревнивий» [338, с. 957]. У таких випадках слід, на наш погляд, здійснити лінгвокультурологічну інтерпретацію тієї чи іншої ФО, яка передбачає, між іншим, і демотивацію внутрішньої форми останньої. Установлення ознаки (сценарію), яка лягла в основу внутрішньої форми наведеної ФО, дає нам змогу стверджувати, що ця ФО передає семантику заздрості: Варфоломієвий ярмарок був головним ярмарком тканин у Лондоні; він проводився кожного року 24 серпня в день святого Варфоломія. Імовірно, товари на цьому ярмарку були якісними та дорогими, що й викликало заздрість з боку тих, хто не

мав таких товарів, до тих, хто міг дозволити собі таку розкіш. Часом етимолого-лінгвокультурологічний аналіз не дає можливості чітко встановити внутрішню форму ФО, як-от в англійській ФО *the devil looking over Lincoln* (досл.: диявол, який дивиться над Лінкольном) – «в'їдливий критик; заздрісна / ревнива людина» [338, с. 882]. Очевидно, тут іде мова про статую диявола на коледжі Лінкольна в Оксфорді, яка була демонтована 1731 року. Якщо так, то наведена ФО передає семантику, все ж таки, заздрості, а не ревності, бо ця семантика може базуватися на тому припущенні, що згаданий диявол міг заздрити шпилю собора Лінкольна, який був вище, ніж 520 футів.

Слід зауважити, що вище ми проаналізували основні критерії, за якими розмежовують емоції заздрості та ревнивості. Тут звернемося ще й до соціально-ціннісних критеріїв розмежування цих емоцій. Так, у наївній картині світу носіїв англійської, німецької та української мов ревнивість вважається «темною сестрою любові (кохання)», оскільки це почуття спрямовує свою як позитивну (пор. англ. ФО *keep a jealous eye on …* (досл.: тримати ревниве око на …) – «ревно оберігати, турбуватися про когось / щось» [, с. 254]), так і негативну енергію головним чином на тісні (інтимні) зв'язки між людьми (інтимний партнер, друзі, батьки і под.). Натомість заздрість має набагато ширше коло свого впливу, бо вона спрямовує свою переважно негативну енергію як на матеріальні блага (одяг, автомобіль, будинок, яхта тощо), так і на нематеріальні (наприклад, в об'єкта заздрості є інтимний партнер, а у заздрісника немає). Прикметно, що заздрість може спрямовуватися і на незнайомих людей (наприклад, можна заздрити зовнішньому вигляду незнайомої людини).

Утім, тісний зв'язок заздрості й ревнивості є актуальним не лише для англійської, а й для німецької та української лінгвокультур, бо поширеною є думка, що «ревнивість являє собою вид заздрості, коли мене люблять менше, ніж іншого. Ревнивість – це заздрість у любовних стосунках» [133, с. 23]. Тому ревнивість може бути заздрістю до якого-небудь суб'єкта (людини, групи) через те, що певний значущий, цінний для індивіда, що ревнує, об'єкт вступає з ним у відношення *Я – Ти* [62, с. 334]. З іншого боку, заздрість визначають як «ревнивість

соціального порівняння», яку розуміють як бажання до переваги (вищості) в якому-небудь відношенні [278, с. 781]. Аналіз нашого фактичного матеріалу, зокрема англійських паремій, виявив апріорну ненависть заздрості до будь-якої вищості, напр.: *Envy can abideno excelellency* (досл.: Заздрість не може витерпіти вищості) [318, с. 63].

Проте класики психоаналізу, зокрема М. Кляйн, тлумачать заздрість, на відміну від соціологів, як почуття гніву через те, що інша людина володіє та насолоджується об'єктом, якого домагається заздрісник, а імпульс заздрості спрямований на те, щоб заволодіти цим предметом або зіпсувати його. Більш того, заздрість передбачає відношення суб'єкта лише до однієї людини, беручи своє начало від найраніших виняткових відношень з матір'ю (первинний об'єкт заздрості – груди матері-годувальниці, а наступні форми заздрості зосереджуються вже на матері). Натомість ревнивість ґрунтується на заздрості, але включає вже відношення, у крайньому разі, до двох людей і пов'язана з небезпекою втрати любові [77, с. 12; 271]. Тому ревнивість можна визначити як почуття, що відображає страх через чию-небудь невірність, основу якого складають порушення прав власності, занижена самооцінка та обмежені права особистості, що знаходить вияв на рівні міжособистісних відношень в інтимно-особистісному й соціально-комунікативному контексті, та здатне спровокувати деструктивні дії [64, с. 11].

Як бачимо, обидві аналізовані емоції негативно впливають на почуття власної гідності людини, позбавляють її впевненності, проте їх можна чітко диференціювати за такими критеріями [24, с. 57]:

1) спрямованність (заздрість – бажаннямати чуже; ревнивість – зберегти своє);
2) кількісний склад учасників (заздрість – діада, ревнивість – тріада);
3) об'єкти контролю (заздрість – абстрактній матеріальні предмети; ревнивість – значущі люди);
4) сила спрямованої на зовніпристрасті (негативні вияви заздрості частіше стримуються);
5) ступінь близькості з об'єктом (заздрість – близькість за будь-яким критерієм; ревнивість – близькість у відношеннях зі значущою людиною).

Доведено, що у випадку таких емоцій, як заздрість лише мізерна частина людей поводиться раціонально. Відповідно, більшість людей заздрить без аргументованих підстав для цього. Заздрість у цьому випадку демонструє афективну силу, що влучно характеризує афоризм Ф. Ніцше [266, с. 218], який з'явився під заголовком «Руйнівник світу» («DerWeltvernichter») (нагадаємо, що заздрість у німецькій мові чоловічого роду): «Якщо заздрісник не в змозі отримати у власність те, чого він домагається, то він обурено вигукує: «Нехай увесь світ іде під три чорти!» Це мерзенне почуття є апогеєм заздрості, що ґрунтується на такій позиції: оскільки я чого-небудь не можу мати, то нехай цього не має і ввесь світ!» (пор. у цьому зв'язку англійську ФО-проклинання, якою передають стан ненависті заздрісників до інших людей: *Could drown you in as spoon ful of water!* (досл.: Щоб ти втонув у ложці води!) [338, с. 674]).

Показово, що в однакових ситуаціях, тобто при однакових умовах переділу власності, представники тієї чи іншої лінгвокультури демонструють різну схильність до заздрості [див. детально про схильність до заздрості: 286]. Можливо ця схильність безпосередньо корелює з певним життєвим досвідом індивіда, який стосується регуляції його самооцінки. Так, заздрість, точніше латентна заздрість, є головною ознакою нарцисичних розладів особистості [230] (серед дев'яти нарцисичних характеристик виокремлюють надзайнятість почуттям заздрості [197, с. 153]). Утім, це не означає, що заздрість є обов'язково психопатологічним феноменом, оскільки й серед «нормальних» членів певної спільноти є такі, які постійно відчувають, що з ними поводяться несправедливо порівняно з іншими [288].

З огляду на це заздрість є тим почуттям, однією з функцій якого є більш-менш справедливе регулювання майнових відносин у суспільстві. У цьому полягає чи не єдина суспільна цінність заздрості. Саме через це значна частина людей вихована так, щоб не демонструвати своїх талантів (здібностей), не виражати радість стосовно своєї компетенції або лише дуже тихо висловлюватися про своє нещастя, але в жодному разі не про своє щастя (пор. німецьку паремію *An Hass und Neid stirbt Heiter keit* (досл.: від ненависті й заздрості гине веселість

(радість)) [314, с. 423]). У такий спосіб люди прагнуть не викликати на себе заздрість. Щоб уникнути небезпечних наслідків заздрості з боку інших, Ф. Ніцше радив кожну вістку про успіх супроводжувати вісткою про невдачу. До того ж, про заздрість, яка безпосередньо пов'язана своєю етимологією з «лихим» оком або поглядом, у наївній картині світу представників європейського мовного простору існує уявлення як про постійну загрозу зурочення [192, с. 36–37]. Не дивно, що фразеологічні картини світу носіїв англійської, німецької та української мов представлені численними ФО, які об'єктивують зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ* та ОКО, напр.: англ. *Nothing sharpens the sight like envy* (досл.: Ніщо так не загострює зір, як заздрість); *Envy has smarting eyes* (досл.: У заздрості гострі очі); нім. *Der Neid hat scharfe Augen* (досл.: У заздрості гострий погляд) (Ф. Шиллер); укр. *Бачить чуже під лісом*, *а не бачить свого під носом*; *У заздрості на все великі очі* [339, с. 113; 338, с. 253, 831; 309, с. 476; 306].

Гендерні ознаки. Тут слід зауважити, що представники того чи іншого мовного соціуму відрізняються не лише за інтенсивністю вияву заздрості, але й за гендерним аспектом. Так, останні дослідження доводять, що 33 % респондентів уважають жінок заздріснішими за чоловіків (показово, що респондентами були переважно жінки: 46 % проти 20 % опитаних), при цьому чоловіки заздрять іншим частіше через успіх, гроші або чоловічу силу, натомість у жінок заздрість викликають передусім зовнішній вигляд і привабливість [264; 280, с. 55–56]. У цьому зв'язку німецький професор соціальної психології Р. Гаубль дослідив феномен заздрості за допомогою опитування 2500 чоловіків і жінок на території колишньої Східної та Західної Німеччинни. Згідно з результатами опитування жінки значно частіше за чоловіків зізнавалися, що вони впадають у смуток, коли бачать річ, яку вони дуже хочуть, у власності іншої. Чоловіків же у цьому випадку бере чорна досада [235].

Щодо соціологічних експериментів і моніторингів (опитувань) на тему заздрості, то тут слід згадати передусім опитування більше тисячі громадян Європи співробітниками інституту вивчення громадської думки Forsana замовлення популярного німецького журналу «Stern» [92; 280, с. 55–56]: 59

відсотків інформантів стверджували, що заздрять один одному лише білою заздрістю, проте дослідники дійшли висновку, що за цим криється «прихована заздрість»; 24 відсотки респондентів, причому переважно тих, кому за 50 років, переконували, що при жодних обставинах не переживають почуття заздрості; 33 відсотки опитаних вважали, що жінки більш заздрісні, ніж чоловіки, при цьому лише шість відсотків висловили думку, що найбільші заздрісники – чоловіки; лише сім відсотків зізналися, що відчувають розчарування або роздратування, коли в іншого щось виходить краще (2,4 % відчували у цій ситуації гнів (злість, лють) за даними експерименту Р. Гаубля [234, с. 208–210]). Однак детальніше опитування виявило, що 35 відсотків заздрять колегам, які заробляють більше; 30 відсотків – тим, хто отримав спадок і може не працювати; 20 відсотків – другу чи подрузі, які щасливі в сімейному житті; 15 відсотків – тим, хто легко знаходить нових друзів.

Заздрість як риса менталітету зіставлюваних мовних соціумів. Дискусія про те, яка ж нація є найбільш заздрісною, часто виникає у межах європейського мовно-культурного простору. Утім, серед зіставлюваних нами мовних спільнот лише німці останнім часом відкрито обговорюють актуальну для їхньої лінгвокультури проблему заздрості, про що свідчить ціла низка праць [217; 236; 249; 258; 292]. С. Неккель у цьому зв’язку зазначає, що «особливістю національного характеру німців є те, що вони постійно досліджуть свій національний характер […] Тому не дивно, що вже декілька років заздрість вважається «типово німецьким» (typisch deutsch) явищем» [263, с. 2]. Вважають, що Німеччина стала навіть «силовою станцією, яка генерує заздрість» (лінгвокультурологічно контрастним є специфічно німецький концепт *NEIDKRAFTWERK*) [280, с. 53]. Утім, 17-го січня 2007 року на німецькому телеканалі ARD був продемонстрований документальний фільм ««Заздрісний валух (кастрований баран)» – німецька заздрісна культура» (««Neid hammel» – Die deutsche Neid kultur»), у якому журналісти Тілос Кносп (Tilos Knops) і Кірстен Вашкау (Kirsten Waschkau), аналізуючи численні факти й порівнюючи передусім реалії Німеччини та США, зробили висновок, що заздрість у США є не менш

поширеним явищем. Відмінність полягає лише в тому, що німці є більш відкритими для дискусії про заздрість, натомість для американців згадування цієї огидної емоції є більш табуйованим [280, с. 53].

Кількісний аналіз нашого фактичного матеріалу підтверджує ці соціологічні висновки, оскільки в німецькій мові нараховуємо 278 ФО на позначення заздрості, в англійській – 262, в українській – 343. До того ж, ФО із семантикою заздрості побудовані у зіставлюваних мовах переважно на ізоморфному образно-метафоричному підґрунті, демонструючи більше подібних метафоричних моделей, ніж відмінних. Однак англійцям, як ми зазначали вище, притаманне приховування емоції заздрості, українці її соромляться (лише тут простежуємо зв'язок концептів *ЗАЗДРІСТЬ і СОРОМ*, напр.: *Заздрі очі не знають сорому* [306]), натомість німці обговорюють проблему заздрості відкрито. Отже, мова, очевидно, йде не про те, що заздрість є «типово німецькою» емоцією, а про те, що самі німці вважають себе нацією заздрісників [263, с. 3], оскільки, як показало дослідження, більшість німців вважають суспільство, у якому вони живуть, «суспільством заздрості»: лише 45 відсотків з 2500 опитаних уважають, що в сучасному суспільстві кожен винагороджується пропорційно своїм заслугам. Відповідно, такий специфічно німецький концепт, як *BESSER VERDIENER* (той, хто краще заробляє) отримав негативні смисли, оскільки успішніші представники німецької лінгвокультури мусять соромитися свого кращого рівня життя [273].

У згаданих вище дослідженнях з'ясовано, що східні й західні німці відрізняються не тільки місцем проживання, а й за типом переживання почуття заздрості (див. вище чотири типи заздрості за Р. Гаублем [234]: 1) недоброзичливо шкідлива заздрість; 2) депресивно болісна заздрість; 3) обурювально справедлива заздрість; 4) марнославно стимулювальна заздрість). Так, у старих федеральних землях (Західна Німеччина) переважає позитивний тип заздрості – «марнославно стимулювальна заздрість». Натомість у колишній НДР, по-перше, вищий відсоток тих, хто вважає, що він оточений заздрісниками, по-друге, тут переважає «обурювально справедлива заздрість»: серед східних німців поширене переконання, що вони отримують менше західних німців, хоча працюють стільки

ж. До того ж, на питання: «Чим для Вас є податок на багатство – 1) вираженням соціальної справедливості чи 2) виявом соціальної заздрості?», більшість західних німців обрали другий варіант, а переважна частина східних німців – перший.

Таким чином, зіставно-лінгвокультурологічний аналіз ціннісних складників концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* передбачав виявлення спільних і відмінних соціально-етичних ознак цих концептів, оскільки актуальність дослідження природи соціально-ціннісних або соціально-антиціннісних механізмів заздрості зумовлена тим, що у наш час посилюється вплив на життя людей соціально-економічних процесів, які ведуть до збільшення нерівності в суспільстві, що активізує заздрісне відношення як до окремої людини, так і до груп. Найчастіше заздрість розуміють як неприязне, вороже ставлення до успіхів, популярності, моральної переваги або домінувального становища іншої особи. Причини появи заздрості мають загальну підставу: наявність об'єктивних і суб'єктивних суперечностей взаємодії особи й суспільства. Фундаментальна суперечність у системі відносин, що приводить до заздрості, – це суперечність між очікуваними відносинами та відносинами з боку інших; суперечності між очікуваними відносинами й відносинами до самого себе; суперечності між відносинами до самого себе та іншого. Процеси порівняння та оцінювання себе із іншими провокують інфляцію власних достоїнств і гіперболізування переваг іншого, що підсилює незадоволеність реальним *Я*, збільшує відстань між *Я* та *іншим*, породжує «нестерпність» успіхів іншого.

Аналіз нашого фактичного матеріалу виявив, що концепт *ЗАЗДРІСТЬ*, як і інші емоційні концепти, належить до міжособистісної сфери людського існування, яка неминуче передбачає соціальний контекст – існування щонайменше двох осіб (як правило,ситуація заздрості включає суб'єкта заздрості (носія стану), об'єкта заздрості (стосовно кого вона виявляється) та предмет заздрості (те, що викликає заздрість)). Вивчення англійських, німецьких і українських ФО засвідчило тісний зв'язок концепту *ЗАЗДРІСТЬ* знизкою емоційних концептів (напр., *ВДЯЧНІСТЬ, ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ, ДОБРОЧЕСНІСТЬ, ЧЕСТЬ*), що дає змогу стверджувати про збіг у християнських культурах базових моральних цінностей і настанов

(наприклад, гордості протиставляється покора, обману – правдивість, гніву – прощення,жадібності– щедрість тощо). Ці цінності є універсальними, тому вони формують ту ланку у взаємовідносинах різних націй, яка їх об'єднує.

Зіставне дослідження кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з іншими етико-емоційними концептами дозволяє стверджувати, що заздрість – як і моральні почуття у цілому – характеризується надзвичайно складною природою. До того ж, заздрість, як, власне, і ревнивість, вирізняється ще й подвійним спрямуванням бажання, яке в ній міститься, оскільки аналіз нашого фактичного матеріалу засвідчив, що заздрість і ревнивість розрізняються в певних ситуаціях уживання лексичних показників, які їх передають, практично лише однією семантичною ознакою, яка легко нейтралізується, перетворюючи заздрість у ревнивість, а ревнивість у заздрість. Така складна природа заздрості вимагала врахування при вивченні соціально-етичних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* чотирьох її типів: 1) недоброзичливо шкідливої заздрості; 2) депресивно болісної заздрості; 3) обурювально справедливої заздрості; 4) марнославно стимулювальної заздрості.

3.4.3. Психоемоційні ознаки.

3.4.3.1 Задрість – емоція, почуття, риса характеру. Попри свою значущість, яку відіграє заздрість в емоційному світі людини, ця емоція тривалий час, на відміну від страху, почуття провини або сорому, глибоко не досліджувалася. Хоча нині цьому руйнувальному почуттю з його непередбачуваною силою до роздвоєння приділяють все більше уваги не лише психологи, які вивчають емоції, а й політики та економісти. Природа заздрості ускладнюється тим, що вона є комплексною емоцією (*mixed emotion* [224]). Її основними компонентами, на думку Р. Гаубля, є досада та лють, а також сум (смуток) [236, с. 87] (пор. сум, лють і ненависть у В. Каст [249] або захоплення та ресентимент [224, с. 899]; див. також про взаємозв'язок ненависті й заздрості: [18, с. 171]). Сум виникає через те, що хтось не володіє чимось, чого дуже хотілося б. Досада ж бере гору, бо заздрісник не може примиритися з тим,

що інший володіє точно тим, чого і йому дуже хотілося б. Зауважимо у цьому зв'язку, що аналіз нашого фактичного матеріалу, передусім паремій, засвідчив, що заздрість шукає не добра для себе, а зла для ближнього, оскільки «заздрісний хотів би бачити славного – безчесним, багатого – убогим, щасливого – нещасним. Заздрість приносить лише смуток і розруху» [126, с. 124].

З огляду на те, що існує і позитивний вид заздрості – змагальний, стимулювальний, тобто «біла заздрість», ця емоція може корелювати не лише з негативними емоціями, а й з позитивними. Серед останніх слід виокремити такі:

1) радість (напр., професійні успіхи);
2) задоволення (напр., відмінно складений іспит);
3) гордість (напр., певні досягнення в якій-небудь справі);
4) сильне враження (напр., значний вплив на інших людей [див. про це детальніше: 211]).

Зауважимо, що аналіз фактичного матеріалу не виявив у зіставлюваних мовах жодної ФО, яка об'єктивувала б позитивні смисли щодо кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з такими концептами, як *РАДІСТЬ*, *ЗАДОВОЛЕННЯ*, *ГОРДІСТЬ* тощо. Це пояснюється встановленою психологами й підтвердженою лінгвістами особливістю когніції: концептуалізації та категоризації піддається насамперед усе те, що є подразником для людського організму (психіки), тобто негативне. Відповідно, у мові номінується передусім усе те, що викликає негатив. Особливою мірою це стосується найобразнішої мовної царини – фразеології, яка є об'єктом нашого дослідження. Натомість тісний зв'язок заздрості з негативними емоціями широко представлений мовними одиницями, зокрема ФО. Серед таких емоцій слід згадати насамперед такі:

1) дискомфорт (незатишок) [див. про це детальніше: 223], який породжує неспокій, напр.: англ. *Envy has no holiday* / *Envy never has a holiday* (досл.: У заздрості немає відпустки / заздрість ніколи не має відпустки); нім. *Neid hart hat nicht Rast noch Ruh'* (досл.: Заздрісник не має ні відпочинку, ні спокою); укр. *Заздрість ніколи спокою не має* [, с. 306; 314, с. 423; 306];
2) сум, напр.: нім. *An Hass und Neid stirbt Heiterkeit* (досл.: Від ненависті й заздрості гине веселість (радість)) [314, с. 423];
3) почуття провини, яке породжує самокатування, самобичування напр.: англ. *Envy is destructive feeling*, *it harms the envier himself*, *it rusts his heart and soul*

(досл.: Заздрість – це руйнівне почуття, вона шкодить самому ж заздрісникові, вона іржою роз'їдає його серце й душу); *Envy eats nothing but its own heart* (досл.: Заздрість не їсть нічого, крім власного серця); нім. *Neid frissts eineneigenen Herrn* (досл.: Заздрість зжирає свого ж власного господаря); *Neid ist seineigener Henker* (досл.: Заздрість сама собі кат); укр. *Залізо іржа з'їдає*, *а заздрий від заздрощів погибає* [334; 338, с. 329; 314, с. 423; 306];

4) ненависть, напр.: англ. *Hatred blasts the crop on the land*, *envy the fish in the sea* (досл.: Ненависть знищує врожай на землі (полі), а заздрість – рибу в морі); нім. *Neid und Hass wohnen ineinem Fass* (досл.: Заздрість і ненависть живуть в одній бочці) [334; 314, с. 423]. Ненависть заздрісної людини може поширюватися і на неї (пор. нім. *Neid sich selbst schlägt* (досл.: Заздрість б'є саму себе) [321, с. 514]), оскільки заздрісник сприймає часто об'єкт заздрості як продовження самого себе [див. про це: 209];

5) злість (лють), напр.: англ. *Envy is what inclines up to speak evil of the virtuous rather than of the wicked* (досл.: Заздрість творить зло скоріше устами праведника, ніж грішника); нім. *mit Schlangen zungensprechen* (досл.: говорити змііними язиками) – «поширювати заздрісні плітки»; укр. *Злий плаче від заздрості*, *а добрий від жалю* [334; 236, с. 116; 306].

Показово, що заздрість як емоція може народжуватися та помирати, бо емоцією є нетривалий і неусталений стан, про що свідчать такі афоризми та паремії: англ. *When I look up on the tombs of the great*, *every motion of envy diesin me* (досл.: Коли я дивлюся на могили великих постатей, то в мені помирає будь-який мотив до заздрості) (Т. Гарді); *And fretful envy grins in vain*, / *The poison'd tooth to fasten* (досл.: Дарма роздратована заздрість щириться, зціпивши отруйні зуби) (Р. Бернс) (пор. також ревнивість, напр.: *Some Frenchmans aid that jealousy was born with love*, *but did not die with love* (досл.: Дехто з французів сказав, що ревнивість народилася з любов'ю, однак не померла з любов'ю) (А. Мердок)); нім. *Neid ist zu Hof geboren, im Kloster erzogen und im Spital begraben* (досл.: Заздрість при дворі народжена, у монастирі вихована та в лікарні (шпиталі) похоронена) [315; 314, с. 423].

Психологи стверджують, що заздрість як емоцію можна розглядати тільки в разі ситуативної її появи. Коли ж заздрість стійка стосовно якогось об'єкта, вона стає почуттям. Стійке ж почуття до об'єкта заздрості переростає, у свою чергу, у рису характера заздрісника. Однак аналіз визначень заздрості різними психологами свідчить про їх різноманітність і певну розмитість: по-перше, заздрість розглядається як почуття, у структурі якого є змагання та страждання, по-друге, – як соціально-психологічна риса особистості, що виражається незадоволенням, недоброзичливістю до успішних людей, по-третє, заздрість вважається виявом мотивації досягнення, якщо чиї-небудь реальні або уявні переваги сприймаються індивідом як загроза цінності власного *Я*, що супроводжується переживаннями та діями. Чорна заздрість, зокрема, вважається негативною емоцією лише у випадку ситуативної її появи, якщо ж вона стійка по відношенню до об'єкта, то така заздрість розглядається як емоційна настанова, тобто почуття [67, с. 319].

Зауважимо у цьому зв'язку, що емоція і почуття у наївній картині світу носіїв зіставлюваних у нашому дослідженні мов майже не диференціюються. Тому тут слід звернутися до наукової картини світу, зокрема постулатів психології, де емоція визначається як просте, безпосереднє переживання у певний момент, тоді як почуття – це складніше, постійне, усталене відношення, інколи воно є рисою особистості. Емоції властиві як людям, так і тваринам, а почуття – лише людині, оскільки емоції – первинні, почуття – вторинні, тобто почуття породжуються емоціями. Емоції й почуття відображають значущість та оцінку людиною різних ситуацій, тому однакові подразники можуть викликати несхожі реакції в різних людей, бо емоційні реакції зумовлені індивідуальними особливостями людини. Механізм виникнення емоцій і почуттів тісно пов'язаний з потребами та мотивами людини, оскільки природа емоцій зумовлена, з одного боку, потребами, а з другого, – особливостями ситуації. Відповідно, емоції й почуття не можуть виникати самі по собі, тобто без причини. Джерелом емоцій і почуттів є об'єктивна дійсність в її відношення із прямим і непрямим задоволенням потреб людини. Об'єктивні властивості предметів і явищ

навколишньої дійсності відображаються людиною на основі пізнавальних процесів: кожен об'єкт, що відображається, або подія викликають до себе певне ставлення людини залежно від того, як вони пов'язані з його потребами. Одні події є для людини індиферентними, інші – значущими, тобто можуть задовольнити деякі її потреби або перешкоджати цьому. Емоції, які виявляються у вигляді задоволення, називаються позитивними, а у вигляді незадоволення– негативними. До перших належать, наприклад, радість, захоплення, симпатія, до других – страх, гнів, ненависть [110; 136].

Заздрість належить, безперечно, до другого типу вияву емоцій, тобто негативного. При цьому емоційно-оцінні смисли концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* можуть ділитися на три групи**:** емоція, почуття, риса особистості. Кожна з названих іпостасей цих концептів може містити як негативні смисли (більшою мірою), так і позитивні [48, с. 48]. Ці смисли, власне, і розбудовують аналізовані концепти в англійській, німецькій та українській лінгвокультурах, формуючи не лише образно-метафоричний складник (див. вище), а й ціннісний, оскільки народження метафори пов'язане з концептуальною системою носіїв мови, а отже, із системою їх норм та оцінок [112, с. 89].

Саме через це одним із найскладніших об'єктів для осмислення і концептуалізації в мові є емоційні концепти. Емоції як найдавніша форма відображення дійсності, що позначає душевні переживання, хвилювання, почуття [199, с. 181], слугують певним критерієм позитивного чи негативного сприйняття зовнішнього світу та регулюють афективні процеси життєдіяльності, суттєво впливаючи на раціонально-логічні її вияви. Емоції є багатовимірними, бо вони торкаються почуттів і досвіду, фізіології поведінки, форми пізнання та концептуалізації, об'єднуючи різні явища: 1) емоційні реакції, які мають свій аналог у зовнішніх способах вираження; 2) емоційні стани, що пов'язані з внутрішнім емоційним переживанням, яке не має зовнішнього вияву.

Така природа емоцій безпосередньо впливає на вербалізацію емоційних концептів. Дж. Лакофф і М. Джонсон зазначають, зокрема, що мовні засоби вираження емоцій у більшості випадків є метафоричними, оскільки емоція найчастіше не маніфестується прямо, а осмислюється на основі образу деякої

іншої системи, уподібнюючись чому-небудь [98, с. 387–416]. Тому будь-яке образне вживання слова вже є емоційним, бо образність – це прагнення мовлення до підсилення наочності сприйняння, а сприйняття викликає не лише думку, але і почуття. Відповідно, метафори (також і порівняння) є джерелом емоційного враження з двох причин: по-перше, тому, що самі вони, як правило, бувають результатом емоційного ставлення до факту, що виражається; по-друге, тому що в них та чи інша ознака предмета або явища, який знаходить вираження у результаті образного обожнення з іншими, репрезентується у підсиленому вигляді, прямо впливаючи на почуття мовця та реципієнта [159, с. 26–27]. При цьому «спосіб інтерпретації людьми власних емоцій залежить певною мірою від лексичної сітки координат, яку дає їм рідна мова» [32, с. 505].

Метафоричне вираження емоцій ґрунтується і на тому факті, що внутрішній світ людини моделюється за зразком зовнішнього матеріального світу, тому основним джерелом психологічної лексики є лексика предметна, яка містить вторинні метафоричні смисли [10, с. 94–95]. Ця теза Н. Д. Арутюнової стосується, на нашу думку, не лише царини лексики, але і фразеології, підтвердженням чому слугує той факт, що дослідження образних ознак на основі фразеологічної об’єктивації концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* (див. вище) дало нам змогу виокремити чотири типи метафор, на яких базуються когнітивно-асоціативні (концептуальні) зв’язки цих концептів, – *антропометафори*, *зоометафори*, *натурфактні* та *артефактні* метафори.

Прикметно, що фразеологічна картина світу надає дещо іншу інформацію стосовно об’єктивації концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*. Так, аналіз мовної картини світу дозволяє науковцям стверджувати [10, с. 98], що поняття «заздрість», як і «ревнивість», можуть розбудовувати свої вторинні смисли на основі різних концептуальних метафор, зокрема концептометафори *КОНТЕЙНЕР* [253], де заздрість є наповнювачем посудини, яка репрезентує душу людини або людину вцілому, тому ця емоція уподібнюється текучому тілу, рідкій речовині, які людина може пити та виливати. Проте ФКС носіїв англійської мови не представлена жодною ФО із семантикою заздрості, яка розбудована на базі

концептометафори *КОНТЕЙНЕР*, хоча оказіонально, серед вільних словосполучень, таку семантику можна зустріти, напр.: *Black envy filled their hearts* (досл.: Їх серця наповнила чорна заздрість) [138, с. 234]. Лінгвокультурологічно показовим, як бачимо, є той факт, що у східнослов'янських народів, зокрема українського, заздрість наповнює душу, а в германських – серце, що ще раз засвідчує більшу емоційність східних слов'ян, порівняно з германцями, хоча жити заздрість може і в душі англійця, напр.: *Envy never dwells in noble soul* (досл.: Заздрість ніколи не живе у шляхетній душі) [334]. Це стосується, власне, і ФКС англійців, німців та українців, де натрапляємо лише на поодинокі ФО, побудовані на основі концептуальної метафори *КОНТЕЙНЕР*, напр.: англ. *It's nouse bursting with envy* (досл.: Немає користі від того, щоб лопнути від заздрості); нім. *vor Neid platzen* (досл.: лопатися від заздрості) – «бути дуже заздрісним». Тут маємо асоціацію з дуже переповненим посудом або контейнером, що переповнений повітрям (наприклад, кулька); укр. *заздрість переповнює кого-н.* – «про кого-н. дуже заздрісного» [326, с. 436; 309, с. 282] (пор. нім. *vor Eifer sucht platzen* (досл.: лопатися від ревнощів) – «бути дуже ревнивим»; укр. *ревнощі переповнюють кого-н.* – «про кого-н. дуже ревнивого» [326, с. 231; 309, с. 427]).

Як бачимо, тісна кореляція концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *РЕВНИВІСТЬ* у зіставлюваних лінгвокультурах, описана нами вище, бере своє начало ще на рівні емоцій. Це ж стосується і взаємозв'язку концептів *ЗАЗДРІСТЬ* і *ЖАДІБНІСТЬ*, особливо актуального для ККС англійців та українців, який також спирається на емоційні витоки, оскільки як заздрість, так і жадібність вважаються на глибинному рівні наслідком утрати психологічних опор, що оголює страх бідності й самотності [161]. Межа на цьому рівні між заздрістю та жадібністю є дуже тонкою, оскільки майже непомітною є та грань, коли здорові, раціональні потреби починають переростати в невротичні, коли природна жага (прагнення) розвитку трансформується в жадібність, а потреба в психологічній рівності перетворюється на заздрість. Заздрість, як і жадібність, – це ілюзія того, що матеріальне благо зробить людину щасливою та задоволеною, хоча підсвідомо кожен розуміє, що це самообман. Влучним у цьому зв'язку є вислів відомого американського афориста

К. Мейсона: *Failure makes us envious. Success makes us greedy* (досл.: Невдача робить нас заздрісними. Удача робить нас жадібними) [315].

Таким чином, зіставно-лінгвокультурологічний аналіз психоемоційних ознак, які активно формують ціннісні складники концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*, ґрунтується передусім на виявленні спільних і відмінних емоційно-оцінних смислівцих концептів. З огляду на те, що заздрість є складною, комплексною емоцією, емоційно-оцінні смисли згаданих концептів можуть ділитися на три групи: емоція, почуття, риса особистості. Кожна з названих іпостасей цих концептів може містити як негативні смисли (більшою мірою), так і позитивні. Ці смисли розбудовують концепти англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*, формуючи не лише образно-метафоричний складник, а й ціннісний, оскільки народження метафори пов'язане з концептуальною системою носіїв мови, а отже, із системою їх норм та оцінок. Лінгвокультурологічно специфічною тут є, наприклад, об'єктивація концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* за допомогою ФО, побудованих на основі концептометафори *КОНТЕЙНЕР*.

Прикметно, що аналіз фактичного матеріалу не виявив у зіставлюваних мовах жодної ФО, яка об'єктивувала б позитивні смисли щодо кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з такими концептами, як *РАДІСТЬ*, *ЗАДОВОЛЕННЯ*, *ГОРДІСТЬ* тощо. Це пояснюється особливістю когніції людини: концептуалізації та категоризації піддається насамперед усе те, що є подразником для людського організму (психіки), тобто негативне. Відповідно, у мові номінується передусім все те, що викликає негатив. Натомість тісний зв'язок заздрості з негативними емоціями (сум, злість та ін.) широко представлений у ФО зіставлюваних мов.

3.4.3.2 Психофізіологічні вияви заздрості. Колір заздрості. Вивчення емоцій «дає змогу дізнатися як про фізіологічні реакції організму, так і про те, як людина розуміє роботу своїх внутрішніх органів та їхній зв'язок з емоціями» [261, с. 26]. Щодо таких емоцій, як заздрість, то тут фізіологічні реакції організму простежуємо передусім на кольорі шкіри й очей, напр.: англ. *green with envy* (досл.: зелений від заздрощів) – «кого-н. заздрість їсть, зжирає, точить»; *black envy* (досл.: чорна заздрість) – «чорна заздрість»; *green eye* (досл.: зелене око) –

«заздрість / ревнивість»; *to look through green glasses* (досл.: дивитися через зелені окуляри) – «заздрити / ревнувати»; *the green-eyed monster*(досл.: зеленоокий монстр) – «заздрість / ревність» (В. Шекспір «Отелло»); нім. *der blasse / bleiche / gelbe / grüne / schwarze Neid* (досл.: бліда / жовта / зелена / чорна заздрість) – «чорна заздрість»; *blass / gelb / grün vor Neid werden* (досл.: стати блідим / жовтим / зеленим від заздрості) – «переповнитися заздрістю»; укр. *чорна заздрість* – «недоброзичлива заздрість»; *позеленіти від заздрощів* – «переповнитися заздрістю»; *очі мов жовтки* – «про заздрісні очі» [, с. 245; 138, с. 234; 338, с. 593; 304, т. 2, с. 75; 326, с. 436; 319, с. 665; 335, Bd. 2, с. 528, 590; 306; 26, с. 123; 309, с. 477].

Ми відмітили вище лінгвокультурологічні контрасти кольоропозначення заздрості в зіставлюваних мовах у царині фразеології. Утім, такі ФО демонструють більше ізоморфних характеристик, ніж контрастних: заздрість в уявленні англійців, німців та українців може бути не лише жовтою й зеленою, що має універсальне фізіологічне підґрунтя, яке описали ще античні лікарі – Гіппократ і Гален, звернувши увагу на інтенсивне виділення жовчі при негативних емоціях (при переживанні емоцій заздрості або ревнивості в людини інтенсивно виділяється жовч, що зумовлює пожовтіння шкіри та білків очей [49]), але й чорною та білою, що узгоджується не лише з негативним, руйнувальним впливом емоції «заздрість» на організм людини, а й позитивним, стимулювальним. Прикметно, що в німецькій МКС заздрість може бути ще й блідою. До того ж, у німців відсутні асоціації заздрості з жовтим або зеленим кольором очей.

Як бачимо, попри те, що жовтий і зелений кольори викликають виключно позитивні емоції в людини, оскільки ці кольори приносять щастя та спокій, у випадку з кольором обличчя й шкіри вони набувають абсолютно протилежного значення. У нормальної та фізично здорової людини обличчя, як правило, трішки рожеве, але жодним чином не жовтечи зелене. Будь-які відтінки шкіри, що є невідповідними нормі, сигналізують про порушення емоційного або фізичного стану особистості. Відповідно, зелений і жовтий кольори номінують не лише емоції заздрості та ревнивості, а й гніву, напр.: нім.*gelb vor Ärger / vor Neid*(досл.:

жовтий від гніву / заздрості) – «позеленілий відгніву / заздрості» [335, Bd. 2, с. 28; 309, с. 477] (пор. латинською мовою заздрість номінується лексемою *livor*, що перекладається як «синява», тому давні римляни говорили «посинів від заздрості»; у Китаї заздрість має червоний колір, тому її називають там «хворобою червоних очей»).

Лінгвокультурологічно показовим при цьому є той факт, що жовта й зелена номінація заздрості ширше представлена в англійській фразеологічній картині світу, де кольори заздрості репрезентують не лише антропосоматизми (пор. *green spit* (досл.: зелений плювок) – «злісне, заздрісне приниження» [338, с. 601]), але й артефакти, напр.: англ. *wear yellow hose / stockings / breeches* (досл.: одягти жовті рейтузи / панчохи / бріджи) – «бути заздрісним / ревнивим» [338, с. 58]. Натомість у німецькій фразеології знаходимо численні ФО, які номінують негативні емоції, зокрема й заздрість, де простежуємо наявність семантики вияву цих емоцій незалежно від волі людини. Так, німецькі ад'єктивні ФО мають у своїй структурі прикметник у ролі стрижневого слова, утворюючись на основі моделі Adj + Präp + S, де сполучною ланкою виступає прийменник із конотацією причини *vor*, яка імплікує людські почуття, що не залежать від волі особи, яка їх переживає, напр.: *gelbvor Ärger / vor Neid* (досл.: жовтий від гніву / заздрості) – «зелений від гніву / заздрості»; *schwarz / blau / grün / gelbvor Ärger* (досл.: чорний / синій / зелений від гніву) – «почорніти / посиніти / позеленіти / від гніву (люті)»; *blas svor Scham / Schreck* (досл.: блідий від сорому / переляку) – «блідий від сорому / переляку»; *bleich vom Hass / vor Wut* (досл.: блідий від ненависті / люті) – «блідий від ненависті / люті», *rotvor Zorn* (досл.: червоний від гніву) – «червоний від гніву» [309, с. 477; 319, с. 47, 665; 335, Bd. 2, с. 28, 49, 105]. Підтверджує це й актуалізація таких ФО, напр.: *Daerschrak die Königin und ward gelb und grünvor Neid* [340, с. 231]; *Der schöne Theodor erhielt von seiner Tangopartnerin [...] ein Zigarettenetui, das beinahe echt war. Er zeigte es stolz den anderen Primanern. Sie wurden hellgelb vor Neid* [341, с. 82].

Зауважимо, що таке поняття, як «біла заздрість», яке існує в усіх трьох зіставлюваних лінгвокультурах (напр.: англ. *white envy* (досл.: біла заздрість) –

«біла (доброзичлива) заздрість»; нім. *der weisse Neid* (досл.: біла заздрість) – «біла (доброзичлива) заздрість»; укр. *біла заздрість* – «доброзичлива заздрість» [301, с. 229; 323; 26, с. 123]), виникло, на нашу думку, як опозиція до поняття «чорна заздрість», бо фізіологічні реакції організму на цю емоцію є не такими чіткими, як у випадку з негативними емоціями.

З таким широким колірним діапазоном позначення заздрості в наївній картині світу носіїв різних мов пов'язана, ймовірно, кольорономінація заздрості і в науковій картині світу, оскільки кожен із шести типів заздрості, які виокремлюють психологи, має свій колір[131]:

1) об'єктом жовтої заздрості є матеріальний добробут;

2) червону заздрість називають соціальною: вона часто виявляється з боку представників старших поколінь, часто з боку батьків – до дітей, оскільки більшість літніх людей вважає, що саме їхніми руками були закладені основи благополуччя нащадків, а молоді занадто легко живеться;

3) рожева заздрість – це жіноча заздрість. Жіночі заздрощі, як вважають самі жінки, найжорстокіші та найбільш несправедливі. Такі заздрощі мають свою гендерну специфіку, оскільки, по-перше, жіночі заздрощі – це обов'язково плітки, бо плітки дають жінкам колосальне задоволення, будучи своєрідною психотерапією, інструментом підвищення самооцінки (пор. у цьому зв'язку німецьку ФО *mit Schlangen zungensprechen* (досл.: говорити зміїними язиками) – «поширювати заздрісні плітки» [236, с. 116]), по-друге, жіночі заздрощі виникають, як стверджують психологи, насамперед у боротьбі за увагу представників протилежної статі, оскільки кожна жінка мріє про те, щоб їй дістався найкращий екземпляр;

4) блакитні заздрощі – це заздрощі з чоловічим характером. Такі заздрощі виявляються у двох формах:1) чоловік заздрить більш успішному суперникові (і неважливо, у чому – бізнесі чи коханні). Такі заздрощі часто призводять до трагічних наслідків; 2) чоловік заздрить жінці;

5) біла заздрість – це заздрість-міф, заздрість-мрія. Тут ідеться про те, що заздрісник не відчуває до іншої людини ніякого роздратування, а лише хоче самостійно досягти того, чого вже домоглася ця людина. Якщо ж людина досить

розумна для того, щоб не виявляти свою заздрість неадекватними вчинками та єхидними репліками, то їй честь, хвала і «білий» німб;

6) чорна заздрість – це патологія. Якщо вона й не мати всіх людських бід, то передумова всіх кримінальних нахилів.

Показово, що аналіз нашого фактичного матеріалу не виявив у зіставлюваних мовах жодної ФО із семантикою червоної (батьківської), рожевої (жіночої) або блакитної (чоловічої) заздрості, яка об'єктивувала б концепти англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ*. Очевидно, це свідчить, усе ж таки, про різкі контрасти щодо категоризації та концептуалізації заздрості, з одного боку, у наївній, а з іншого, – у науковій картинах світу.

Неколірні фізіологічні реакції організму, мовна невербаліка, паракінетичні прояви на емоцію заздрості – збудження організму, сухі, згаслі очі, запалі щоки, навислі брови тощо – є не такими актуальними, про що свідчить аналіз фактичного матеріалу, де знаходимо лише ФО із семантикою заздрості як хвороби, напр.: англ. *An envious man grows lean with the fatness of his neighbor* (досл.: Заздрісна людина худне, коли сусід поправляється); *Love and envy make a man pine* (досл.: Кохання й заздрість висушують (вимучують) людину); укр. *Заздрий від чужого щастя сохне*; *Заздрість здоров'я їсть*; *Заздрість висушує*; *Людська заздрість – гірша, як слабість* [334; 338, с. 329; 306]. Очевидно, що така неактуальність семантики неколірних фізіологічних реакцій організму при об'єктивації концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* і укр. *ЗАЗДРІСТЬ* пов'язана з тим, що заздрість, як стверджують психологи [254, с. 97], належить до вторинних емоцій, тобто тих, які не супроводжуються певним виразом обличчя людини (первинними є сім емоцій: радість, здивування, гнів, огида, страх, сум і презирство).

Прикметно, що в англійській фразеології функціонує ФО, яка побудована на наївному уявленні, що заздрісні люди мають довгий ніс та довгі руки: *long-nosed* (досл.: довгоносий) – «заздрісний / ревнивий»; *Greedy folk have long arms* (досл.: Жадібні (від заздрості) люди мають довгі руки) [338, с. 596; 334]. Утім, антропосоматизми *an arm* (рука) та *a nose* (ніс) слугують в англійській мові для позначення не лише заздрісної, але й жадібної людини, напр.: *a man of along nose*

(досл.: людина з довгим носом) – «жадібна людина» [338, с. 596], що чітко демонструє тісний взаємозв'язок в англійській лінгвокультурі концептів *ENVY* та *GREEDINESS* (див. про це вище). Крім цього, антропосоматизм *a nose* (ніс) може формувати образно-мотиваційну базу англійських ФО зі значенням ревнивості, напр.: *make smb. noses well*(досл.: заставити набрякнути чий-небудь ніс) – «заставити кого-небудь ревнувати, підозрювати» [338, с. 631].

Таким чином, виявлення психофізіологічних смислів при зіставно-лінгвокультурологічному аналізі концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* дає змогу стверджувати, що такі смисли корелюють із ціннісним наповненням цих концептів лише на основі символіки кольорів. Встановлено, що лінгвокультурологічні контрасти кольоропозначення заздрості в зіставлюваних мовах демонструють у царині фразеології більше ізоморфних характеристик, ніж контрастних. При цьому виявлено, що неколірні фізіологічні реакції організму на емоцію заздрості – збудження організму, сухі, згаслі очі, запалі щоки, навислі брови тощо – є неактуальними.

3.4.3.3 Заздрість як психічна хвороба. Епіграфом до цього пункту нашого дисертаційного дослідження можуть стати слова, які приписують Антисфену: *Як іржа з'їдає залізо, так заздрісників – їх власна вдача*, оскільки нині безперечним є той факт, що заздрість робить людину хворою (пор. у цьому зв'язку німецьку паремію: *Was der Rost dem Eisen*, *das ist der Neid dem Menschen* (досл.: Що для заліза іржа, те для людини заздрість) [313]). Про тісний зв'язок між заздрістю і схильністю до депресії свідчать результати низки досліджень. До того ж, доведено, що заздрість викликає аутоімунні хвороби, безсоння, хвороби серця, онкологію та різні психічні хвороби (пор., напр., жадібність призводить до ожиріння, безсоння, холециститів, хронічних хвороб, гепатитів, вугрових висипів) [234, с. 212–213]. На початку захворювання заздрістю простежується пригніченість, загальна слабкість, порушення сну, роздратуваннята безпричинні зміни настрою [73], а це свідчить як про фізичний, так і про психічний вияви заздрості як хвороби. Показово, що ці вияви заздрості закарбувалися у мовній свідомості і англійців, і німців, і українців, напр.: 1) фізична хвороба: англ. *An*

envious man grows lean with the fatness of his neighbor (досл.: Заздрісна людина худне, коли сусід поправляється); *Love and envy make a man pine* (досл.: Кохання й заздрість висушують (вимучують) людину); укр. *Заздрий від чужого щастя сохне*; *Заздрість здоров'я їсть*; *Заздрість висушує*; *стояти кісткою в горлі* – «завадити кому-небудь; дуже занепокоїти когось; викликати заздрість у когось» [334; 338, с. 329; 306]; 2) психічна хвороба (муки, страждання, біль тощо): нім. *Wer neidet*, *der leidet* (досл.: Хто заздрить, той страждає); *Neid tut sich leid* (досл.: Заздрість сама собі створює страждання); *Einneidisch Herz hat Qualund Schmerz* (досл.: Заздрісне серце мучиться та болить); *Hass und Neid bringen viel Leid*(досл.: Ненависть і заздрість приносять багато страждання); *Neid macht Leid*(досл.: Заздрість спричинює страждання) [314, с. 423]. Як бачимо, для формування валоративних складників англійського концепту *ENVY* та українського *ЗАЗДРІСТЬ* релевантними є антиціннісні смисли заздрості як фізичної хвороби, натомість для німецького концепту *NEID* більш значущими є антиціннісні смисли заздрості як психічної хвороби.

Встановлено, що заздрість на короткий проміжок часу підвищує концентрацію організму та здатність до запам'ятовування, однак коли мова йде про тривалу дію цієї емоції на організм людини, то вона є абсолютно несприятливою. Так, досліди психолога С. Гілл із Техаського Християнського університету продемонстрували, що заздрісні учасники експерименту раніше за інших припиняли думати над розв'язанням важких задач-головоломок і отримували, відповідно, гірші результати [234; 235; 236].

Щодо заздрості як психічної хвороби, то тут слід зауважити, що вона виникає ще на незрілій стадії психоемоційного розвитку як глибоке приховане негативне відношення до значущого *Іншого*. Процес цей взаємний, тому прагнення знищити *Іншого* одночасно послаблює власне *Я* індивіда [277, с. 261]. Результатом згаданого процесу є уповільнення нормальних процесів інтеграції *Его*, яке проходить дві стадії або позиції: шизоїдно-паранойяльну й депресивну. Феномен заздрості домінує переважно у першій, шизоїдно-паранойяльній позиції. Ці позиції відображають відношення індивіда до самого себе, до іншого та

навколишнього світу, вони є усталеними та існують протягом усього життя людини [250, с. 176]. Таким чином, заздрість як деструктивна, руйнувальна хвороба, по-перше, перешкоджає встановленню у внутрішньому світі індивіда «хорошого» об'єкта як основи особистості, її ядра; по-друге, перешкоджає визріванню *Над-Я*, уповільнює та навіть призупиняє формування вищих моральних цінностей – совісті, моралі, вини; по-третє, сприяє фіксації патологічного *Над-Я*; по-четверте, фіксує примітивний захисний механізм – розщеплення, що провокує або надмірний розкол між *Я* та *Іншим*, або надмірне злиття *Я* та *Іншого*, призводячи до недиференційованості особистості. Тому заздрість, фіксуючи особистість у шизоїдно-паранойяльній позиції, створює умови для виникнення важких розладів особистості [11, с. 39]. Слід зауважити з огляду на викладене вище, що аналіз нашого фактичного матеріалу виявив в усіх трьох зіставлюваних мовах ФО, які передають семантику самознищувальної сутності заздрості, англ. *Envy is destructive feeling*, *it harms the envier himself*, *it rusts his heart and soul* (досл.: Заздрість – це руйнівне почуття, вона шкодить самому ж заздріснику, вона іржою роз'їдає його серце й душу); *Envy eats nothing but it sown heart* (досл.: Заздрість не їсть нічого, крім власного серця); *Envy shoots at others, and wounds herself* (досл.: Заздрощі цілять в інших, а ранять себе); нім. *Neid frisst seine igenen Herrn* (досл.: Заздрість зжирає свого ж власного господаря); *Neid ist seine igener Henker* (досл.: Заздрість сама собі кат); *Neid schlägt sich selbst* (досл.: Заздрість б'є саму себе); укр. *Залізо іржа з'їдає*, *а заздрий від заздрощів погибає* [333, с. 102; 338, с. 329; 314, с. 423; 306]. У мовній свідомості англійців зафіксоване уявлення про заздрість як про гострий з обох боків меч, оскільки цей меч одним боком рубає об'єкта заздрості, а іншим – самого заздрісника, напр.: англ. *Envy is at wo-edgeds word* (досл.: Заздрість – гострий з обох боків меч) [338, с. 329]. Прикметно, що концептозв'язок *ЗАЗДРІСТЬ* і *ЗБРОЯ* є актуальним саме для англійської лінгвокультури, напр.: *Envy shoots at others and wounds itself* (досл.: Заздрість стріляє в інших і ранить себе) [, с. 306].

Заздрість вважається патологічною хворобою психіки, оскільки в заздрісних людей успіхи й досягнення інших завжди викликають страх і майже рефлекторне

прагнення захищатися, використовуючи найнепристойніші прийоми й способи, впливаючи на найнижчі якості людської свідомості. Тому, власне, заздрість і є одним із найстрашніших людських пороків. За максималізмом у вимогах до інших, але не до себе, завжди стоять моральна й психологічна обмеженість, професійна й особиста неспроможність, прагнення до компенсації власної внутрішньої пустоти та природної неповноцінності, бо коли про інших думаєш погано, то і власна нікчемність не така помітна (прикметно, що лише у англійській лінгвокультурі простежується зв'язок між концептами *ENVY* (заздрість) та INFERIORITY *(неповноцінність): He who envies admits his inferiority (досл.: Той, хто заздрить, визнає свою неповноцінність)* [334]). Іншими словами, принижуючи інших, у своїх очах стаєш вищим і більш значущим. Тому заздрість, яка мучить людину, породжує страждання та хвороби [128], перетворюючись на «страшну душевну хворобу, з якою мають боротися більшість людей» [282, с. 54].

Слід зазначити у цьому зв'язку, що всі комплексні емоції, одним із компонентів яких є гнів, злість або лють, у тому числі й заздрість, провокують низку тяжких хвороб їхнього власника. Усе це відбувається передусім через злість, яка виявляє тенденцію до накопичення в людині, спричиняючи різні патологічні стани й хвороби, зокрема хвороби серця. Відомо, що емоції є виявом біохімічних змін, які відбуваються в організмі, а дисгармонія у міжособистісних стосунках відображає внутрішню дисгармонію. Так, дослідження, проведені в університетах Durham і Kolumbus, засвідчили, що у виникненні серцевих хвороб значну роль відіграє агресивність, злісна ворожість (тут слід зауважити, що в наївній картині світу, зокрема німців, існує усталена асоціація заздрості з агресивністю, напр.: *Durch Eigensinn und Neident steht der meiste Streit* (досл.: Через упертість і заздрість виникає більшість суперечок) [314, с. 423]). Лікарі знаходять прямий зв'язок між хронічною озлобленістю та розвитком атеросклерозу: коли людина злиться, то фіксується підвищення холестеролу, зростає кількість серцевих скорочень до 200 ударів на хвилину й більше, підвищується артеріальний тиск та зсілість крові, що сприяє виникненню інфаркта й інсульта. Встановлено також, що злість завдає шкоди здоров'ю значно більшої, ніж паління та ожиріння.

Згідно з висновками науковців, люди, не здатні керувати своїми емоціями, стримати свою злість, мають на 60 відсотків більше шансів померти у більш ранньому віці, ніж ті, хто схильний до компромісів, до шанобливого ставлення до опонентів. Виявлено, що артерії людей з хронічною озлобленістю, які інтенсивно омиваються гормонами стресу, значно більшою мірою зазнають патологічних змін, що призводять до розвитку серцево-судинних захворювань. Відомий данський лікар, професор Й. Бекман, який вивчав вплив психологічних чинників на імунну систему, встановив, що таке негативне ставлення до навколишніх, як злопам'ятність і нездатність прощати, нестабільність і агресивність удвічі знижують опірність організму до сезонних хвороб (застуда, грип тощо). Під час нападу злості м'язи пілоричного відділу шлунка дуже скорочуються, відбуваються спастичні скорочення шлунка, що дається взнаки гострою абдомінальною біллю. При частій повторюваності цих явищ може розвинутися шлунково-кишкова патологія [128] (пор. афоризм Й. Моша: *Neid ist eine Krankheit, beider die Magensäure den Platz des Hirn was ser sein nimmt* (досл.: Заздрість – це хвороба, при якій шлункова кислота займає місце мозкової рідини) [264].

Підтверджують патологічну природу заздрості й нейрофізіологи, які дослідили мозок заздрісників, зокрема французькі вчені з Національного інституту охорони здоров'я та медичних досліджень (INSERM) [92]. Так, аналіз даних томографії виявив чіткі порушення роботи мозку в патологічних заздрісників, оскільки в них зафіксована незвичайно підвищена активність дзеркальних нейронів у тім'яній долі та у премоторній корі, а також сильний сплеск у ділянці префронтальної кори й смугастого тіла, які призначені вирішувати, чи варто витрачати сили та час на певний об'єкт. Дзеркальні нейрони активуються у тому випадку, коли людині потрібно щось повторити, «віддзеркалити» (вважають, наприклад, що вивчення іноземної мови відбувається за їх активної участі). Нині науковці встановили, що дзеркальні нейрони пов'язані також і з системою оцінки мозку, тобто дзеркальні нейрони стимулюють оцінку об'єктів і явищ навколо людини іншими нейронами – «ціннісними». При цьому мозкове «дзеркало» працює саме за принципом повтору, наслідування сигналам,

звукам, жестам. Прикметно, що в заздрісників між цими двома мозковими системами існує найдзвичайно міцний, майже патологічний зв'язок.

Показовими у цьому сенсі є і висновки, зроблені австрійським психологом, фахівцему галузі психосоматики В. Грубером, який провіввеликедослідження на тему: «Які емоції винні в наших хворобах?» [68]. З цією метою В. Грубер п'ять років спостерігав за життям двох тисяч добровольців різного віку й соціального стану, вивчав їх медичні картки та психологічні питальники. У результаті вчений назвав п'ять найдеструктивніших почуттів:

1)заздрість;
2)ревнивість;
3)самокатування;
4)жадібність;
5)жалість до себе.

Як бачимо, заздрість стоїть серед найдеструктивніших почуттів на першому місці. Стосується це передусім чорної заздрості, яку В. Грубер називає повільною отрутою для серця: у заздрісників у 2,5 раза частіше трапляється інфаркт, ніж у тих, хто вміє радіти чужим успіхам (у М.В. Піменової знаходимо навіть словосполучення *заздрісне серце* [138, с. 192]).

Лінгвокультурологічний контраст при наповненні ціннісного складника негативними смислами заздрості як хвороби простежуємо на прикладі англійського концепту *ENVY*, оскільки лише в англомовній фразеології функціонує низка паремій на кшталт *If envy were a fever, all man kind would be ill* (досл.: Якби заздрість була лихоманкою, то все людство було б хворим); *If envy were a rash*, *the whole town would be ill* (досл.: Якби заздрість була висипом, то все місто було б хворим) [339, с. 44; 334].

Таким чином, аналіз нашого фактичного матеріалу виявив, що ціннісні складники концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* активно формують антиціннісні смисли заздрості як фізичної та психічної хвороби. Встановлено при цьому, що англійський концепт *ENVY* та український *ЗАЗДРІСТЬ* об'єктивують переважно ФО із семантикою заздрості як фізичної хвороби, натомість німецький концепт *NEID* – ФО із семантикою заздрості як психічної хвороби. Виявлено, що заздрість, як і всі комплексні емоції, одним із компонентів яких є гнів, злість або лють, провокує низку тяжких хвороб їхнього власника: депресію, аутоімунні

хвороби, безсоння, хвороби серця, онкологію та різні психічні хвороби (роздратування, безпричинні перепади настрою тощо).

Висновки до розділу 3

1. Шкала актуальності благ (матеріальних і нематеріальних), на які спрямовується заздрість у тій чи іншій мовній спільноті, безпосередньо віддзеркалює їхню ціннісну шкалу. Тому формування концептів брит. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* у зіставлюваних лінгвокультурах тісно пов'язана з ціннісними пріоритетами та настановами останніх. Це дає підстави стверджувати, що найперспективнішим для лінгвокультурологічного дослідження є вивчення саме ціннісного (валоративного) складника згаданих концептів.
2. На основі зіставно-лінгвокультурологічного аналізу етико-релігійних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* крізь призму їхньої фразеологічної об'єктивації встановлено, що диференціація ціннісних і антиціннісних ознак цих концептів бере свій початок від Давньої Греції, бо саме давні греки почали диференціювати «білу» (змагальну) та «чорну» (руйнівну) заздрість. Цей підхід давніх греків до проблеми заздрості заперечує євангельська моральна доктрина, де всяке прагнення до суперництва вважається аморальним, а заздрість визначається важким гріхом, найзгубнішою пристрастю. Встановлено, що найбільшою мірою антиціннісні етико-релігійні ознаки актуалізуються при розбудові німецького концепту *NEID*.
3. Вивчення ціннісних складників концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* передбачало виявлення спільних і відмінних соціально-етичних ознак цих концептів, бо актуальність дослідження природи соціально-ціннісних і соціально-антиціннісних механізмів заздрості зумовлена посиленням впливу на життя людей соціально-економічних процесів, які ведуть до збільшення нерівності в суспільстві, що й активізує суспільну та індивідуальну заздрість. Причини появи заздрості мають загальну підставу: наявність об'єктивних і суб'єктивних суперечностей взаємодії особи й суспільства.

4. Аналіз фактичного матеріалу виявив, що концепти англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* належать до міжособистісної сфери людського існування, яка неминуче передбачає соціальний контекст, оскільки ситуація заздрості включає суб'єкта заздрості, об'єкта заздрості та предмет заздрості. Вивчення англійських, німецьких і українських ФО засвідчило тісний зв'язок концепту *ЗАЗДРІСТЬ* знизкою емоційних концептів (напр., *ВДЯЧНІСТЬ*, *ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ*, *ДОБРОЧЕСНІСТЬ*, *ЧЕСТЬ*), що дає змогу стверджувати про збіг у християнських культурах базових моральних цінностей і настанов. Ці цінності є універсальними, тому вони формують ту ланку у взаємовідносинах різних націй, яка їх об'єднує.

5. На основі зіставного дослідження кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з іншими етико-емоційними концептами встановлено, що заздрість характеризується надзвичайно складною природою, оскільки вона вирізняється подвійним спрямуванням бажання, яке в ній міститься. Таку ж складну природу має і ревнивість. Виявлено, що заздрість і ревнивість розрізняються в певних ситуаціях уживання лексичних показників, які їх передають, лише однією семантичною ознакою, яка легко нейтралізується. Аналіз соціально-етичних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* здійснено крізь призму чотирьох типів заздрості: 1) недоброзичливо шкідливої заздрості; 2) депресивно болісної заздрості; 3) обурювально справедливої заздрості; 4) марнославно стимулювальної заздрості.

6. Зіставно-лінгвокультурологічний аналіз психоемоційних ознак концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* довів, що вони активно формують ціннісні складники останніх, демонструючи спільні й відмінні емоційно-оцінні смислицих концептів. З огляду на те, що заздрість є комплексною емоцією, емоційно-оцінні смисли зіставлюваних концептів ділятьсяна три групи: емоція, почуття, риса особистості. Кожна з цих смислових груп концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* містить як негативні смисли (більшою мірою), так і позитивні. Ці смисли розбудовують аналізовані концепти, формуючи не лише образно-метафоричний складник, а й ціннісний, оскільки народження метафори пов'язане з концептуальною системою носіїв мови, тобто із системою їх норм та

оцінок. Встановлено, що лінгвокультурологічно специфічною є об'єктивація концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* за допомогою ФО, побудованих на основі концептометафори *КОНТЕЙНЕР*.

7. Аналіз фактичного матеріалу не виявив у зіставлюваних мовах жодної ФО, яка об'єктивувала б позитивні смисли щодо кореляції концепту *ЗАЗДРІСТЬ* з такими концептами, як *РАДІСТЬ*, *ЗАДОВОЛЕННЯ*, *ГОРДІСТЬ* тощо. Це пояснюється особливістю когніції людини: концептуалізації та категоризації піддається насамперед усе негативне, тобто те, що є подразником для людського організму (психіки). Тому в мові номінується передусім усе те, що викликає негатив. Натомість тісний зв'язок заздрості з негативними емоціями (сум, злість та ін.) широко представлений у ФО зіставлюваних мов.

8. На основі встановлення психофізіологічних смислів при зіставно-лінгвокультурологічному аналізі концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* доведено, що такі смисли корелюють із ціннісним наповненням цих концептів лише на основі символіки кольорів. Встановлено, що лінгвокультурологічні контрасти кольоропозначення заздрості в зіставлюваних мовах демонструють у царині фразеології більше ізоморфних характеристик, ніж контрастних. При цьому виявлено, що неколірні фізіологічні реакції організму на емоцію заздрості є неактуальними.

9. У пропонованому дисертаційному дослідженні доведено, що ціннісні складники концептів англ. *ENVY*, нім. *NEID* та укр. *ЗАЗДРІСТЬ* активно формують антиціннісні смисли заздрості як фізичної та психічної хвороби. Встановлено, що англійський концепт *ENVY* та український *ЗАЗДРІСТЬ* об'єктивують переважно ФО із семантикою заздрості як фізичної хвороби, натомість німецький концепт *NEID* – ФО із семантикою заздрості як психічної хвороби. Виявлено, що заздрість провокує низку тяжких хвороб їхнього власника: депресію, аутоімунні хвороби, безсоння, хвороби серця, онкологію та різні психічні хвороби (роздратування, безпричинні перепади настрою тощо).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Заздрість становить непараметричний емотивно-ціннісний мовний концепт, який відіграє провідну роль у становленні та регулюванні соціально-культурних відносин у будь-якому лінгвосоціумі, зокрема й через семіотичний зв'язок з протиставленням своє-чуже (як присвоєння чужих благ, здобутків, суперництво) та категоризацією сфери негативних емоцій. Він постає багатовимірним і поліфункціональним, амбівалентним, в якому синкретично поєднано, поняттєвий, образно-метафоричний і валоративний складники, а також систему цінностей і антицінностей, сакральне і профанне, матеріальне і духовне, наявні в певній лінгвокультурі стереотипи і когнітивні сценарії.
2. Філософські, психологічні, культурологічні, морально-етичні, релігійні, соціальні й ритуальні витоки заздрості слугують тими епістемологічними і когнітивними підвалинами, на які спирається мовна об'єктивація концептосфери заздрості і суміжних понять в межах відповідних концептополів. Засвідчено, що провідною епістемологічною і ментальною ознакою заздрості є її агресивний і руйнувальний вплив на особистість, яка має різний ступінь прояву, інтенсивності. Заздрісне ставлення до іншого переживається, осмислюється як сукупність негативних станів (досади, відчаю, суму, безсилля, злості, гніву) та тісно переплетене з такими смислами, як ревність, жадібність, ненависть, ворожість, презирство, невдоволеність, недоброзичливість. На цьому підґрунті виявлено фізичні та ментальні субконцепти заздрості. В межах останніх виокремлюються такі її прояви, як 1) недоброзичливо-шкідлива заздрість, 2) депресивно-хвороблива заздрість; 3) обурювально-справедлива заздрість; 4) марнославно стимулювальна заздрість, 5) самознищувальна заздрість, 6) заздрість як умістище і рухома субстанція.
3. З'ясовано, що концептуалізація заздрості тісно корелює з характеристикою людських здібностей, уподобань, вад інших негативних емоцій й часто представлена синонімічно замінними фразеологічними й паремійними варіантами одиниць (тілесні метафори душі й інших умістищ, метафора контейнера, пустоти і наповнення умістища, соціального низу, метафора кольору,

сфера досвіду і т.ін), виявляючи тісний зв'язок з іншими абстрактними, етичними та філософськими поняттями (правда, сумління, встид тощо).

4. На рівні аналізу словникових дефініцій та виявлення набору поняттєвих ознак, представлених в текстових реалізаціях концептуальних утворень *ENVY*/NEID/*ЗАЗДРІСТЬ* простежуються такі розбіжності у їхньому семантичному наповненні: відчуття антагонізму суб'єкта заздрості стосовно того, хто володіє чим-небудь, жадібність до речей, які приносять задоволення іншому, жага до поділу майна іншого і те, що її викликає - в англійській мові, незадоволення, яке відчуває хто-небудь, коли він не може собі дозволити або не має того, що має інший, недоброзичливість - в німецькій, почуття роздратування, досади, викликане якоюсь перевагою, добробутом іншого, пристрасне бажання мати що-небудь, досягти того, що є в іншого - в українській.

5. На основі виявлення етико-релігійної маркованості ключових фразем в розгляданих концептосферах з'ясовано, що розмежування ціннісних і антиціннісних ознак цих концептів бере свій початок з Давньої Греції, бо саме давні греки розрізняли «білу» (змагальну) та «чорну» (руйнівну) заздрість. Заздрість і ревнивість позначені як зеленим, так і жовтим кольором, позаяк у мовній картині світу давніх германців ці два кольори первісно не розрізнялись. Найбільшою мірою антиціннісні етико-релігійні ознаки актуалізуються при розбудові німецького корелята *NEID*.

6. Зв'язок текстових реалізацій базових вербалізаторів *ENVY*/*NEID*/*ЗАЗДРІСТЬ* і суміжних понять з негативними емоціями (сум, злість, тривога, ненависть та ін.) широко представлений у фразеологічних одиницях зіставлюваних мов і виявляється в ментально-психічних, тілесно-соматичних метафоричних моделях, здебільшого поєднаних із такими когнітивними доменами, як деструкція об'єкта, його руйнування, породжуюче-породжуване, фізична чи психічна хвороба, біль, страждання; натомість соціальні прояви заздрості в основному корелюють з ідеєю багатства/бідності, порожнього/повного, присвоєння матеріальних благ чи цінностей, зокрема й морально-етичними і релігійними поняттями. В численних контекстах заздрість антропоморфізується і постає як жива істота, що може каузувати фізичний вплив на об'єкт, нищити його,

вбивати, гризти і т.ін., артефактні та зооморфні метафори, як і метафоричні локуси (умістища) представлені значно рідше.

7. Продемонстровано, що ціннісні складники *ENVY*/*NEID*/*ЗАЗДРІСТЬ* активно формують антиціннісні смисли заздрості як фізичної та психічної хвороби. З'ясовано, що українські фразеологічні контектси заздрості об'єктивують її як фізичну хворобу, натомість німецькі - як психічну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдразакова Е. Н. Сопоставительный когнитивный и лингвокультурологический анализ русских, болгарских и английских анекдотов : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Е.Н. Абдразакова. — Тюмень, 2007. — 28 с.
2. Адлер А. Зрозуміти природу людини / Пер. Е. О. Пипіна. СПб.: Академічний проект, — 1997. — 256 с.
3. Александрова Р. І. Заздрість та моральна символіка // Вест. Моск. Ін-та. Сер. 7. Філософія. — 2002. № 1. — С. 66–81
4. Алефиренко Н. Ф. Картина мира и этнокультурная специфика слова / Н.Ф. Алефиренко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. — 4. — 2009. — С. 6–9.
5. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: [учебное пособие] / Алефиренко Н.Ф. — М: Флинта: Наука, 2005. — 416 с.
6. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография. Избранные труды. Т. II / Ю.Д. Апресян. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. — 766 с.
7. Аристотель. Збірник в 4-х томах. Т. 4. М.: АН СССР. Інститут філософії. — М. : Мысль, 1983. — Т. 4. — 830 с.
8. Аристотель. Риторика / Аристотель // Античные риторики; [пер. Н. Платоновой]. — М.: Изд-во МГУ, 1978. — С. 15–164.
9. Арнольд О. О цветах нашей жизни / О. Арнольд // Крестьянка. — 2000. — №2. — С.20–21.
10. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 896 с.
11. Архангельская Л. С. Зависть в структуре отношения субъектов, испытывающих трудности общения: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Людмила Сергеевна Архангельская. — Ростов на Дону, 2004. — 222 с.
12. Архангельская Л. С.Зависть: психологические истоки : монография / ЛюдмилаСергеевнаАрхангельская. — М.: Изд-во Российского гос. социального ун-та, 2008. — 96 с.
13. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов-Алексеев // Русская словесность: [антология]. — М.: Academia, 1997. — С. 267–279.

14. Асмолов А. Г. По ту сторону сознания: методологические проблемы неклассической психологии / А.Г. Асмолов. — М.: Смысл, 2002. — 480 с.
15. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М: Изд-во «Советская энциклопедия», 1966. — 605 с.
16. Багмут Й. Українські прислів'я та приказки : Дожовтневий період [упоряд. Й. Багмут та ін.]. — К. : Держлітвидав УРСР, 1963. — 791 с.
17. Байбурин А. К. Этнические аспекты изучения стереотипных форм поведения и традиционная культура / А. К. Байбурин // Советская этнография. — М.: Наука, 1985. — № 2. — С. 36–45.
18. Балашова Е. Ю. Любовь и ненависть / Е.Ю. Балашова // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — Волгоград: Парадигма, 2005. — Т. 1. — С. 150–174.
19. Баранов А. Н., Добровольский Д.О. Лео Вайсгербер в когнитивной переспективе // Изв. АН СССР. Сер. Литературта и язык. Т. 49. — М.: 1990. — № 5. — С. 451-458.
20. Бартминьский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике [пер. с польск.] / Е. Бартминьский. — М.: Индрик, 2005. — 528 с.
21. Белова О. В. Этнические стереотипы по данным языка и народной культуры славян: автореф. дис ... докт. филол. наук : 10.02.02 / О. В. Белова. — М., 2006. — 28 с.
22. Белова А. Д. Лексическая семантика и межкультурные стереотипы / А. Д. Белова // Языковые и концептуальные картины мира: сб. науч. трудов. — М., 2002. — Вып. 7. — С. 43–54.
23. Бенеш Г. Психологія : dtv-Atlas : довідник / Г. Бенеш. — К. : Знання, 2007. — 510 с.
24. Бескова Т. В. Зависть и ревность: критерии сходства и различия понятий/ Т.В. Бескова // Интегративный поход к психологи человека и соціальному взаимодействию людей : материалы II Всероссийск. науч.-практ. (заочн.) конф., (Санкт-Петербург, 2–4 апреля 2012 года) / Российск. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. — СПб. : Издательская группа СВИВТ, 2012. — С. 52–58.
25. Бескоровайная И. Г. Ассоциативный эксперимент как способ реконструкции фрагментов языкового сознания / И.Г. Бескоровайная // Вопросы психолингвистики. — 2004. — № 2. — С. 73–77.

26. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності / Іван Дмитрович Бех; [навч. посібн.]. — К.: «Академвидав», 2009. — 248с.
27. Бойченко І. В. Філософія історії. підруч. для вищ. шк. / І. В. Бойченко. — Х.: Прапор, 2006. — 656 с.
28. Большая советская энциклопедия: В 31 т. / [гл. ред. А.М.Прохоров]. – М.: Советская энциклопедия. — Т.19. — С. 131–132.
29. Брутян Г. А. Гипотеза Сепира-Уорфа / Г. А. Брутян. – Ереван : Луйс, 1967. — 167 с.
30. Бэкон Ф. Опыты, или наставления нравственные и политические / Ф. Бэкон // Сочинения в 2-х т. — Т. 2. — М.: «Мысль», 1978. — 575 с.
31. Вайсгербер Й. Л. Родной язык и формирование Духа / Вайсгербер Йоханн Лео. — М., 2004. — 232 с.
32. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. — М.: Языки русской культуры, 1999. — 780 с.
33. Вежбицкая А. Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека / А. Вежбицкая // Вопросы языкознания. — №6. — 2000. — С. 33–38.
34. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов/ Анна Вежбицкая. — М.: Языки славянской культуры, 2001. — 290 с.
35. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / Анна Вежбицкая : сб. статей ; [пер. с англ. Шмелева А.Д.]. — М. : Языки славянской культуры, 2001. — 272 с.
36. Воркачев С. Г. Зависть и ревность: к семантическому представлению моральных чувств в естественном языке / С.Г. Воркачев // Известия АН. Серия литературы и языка. — 1998. — Т. 57, № 3. — С. 39–45.
37. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов «любовь» и «счастье» (русско-английские параллели): монография / Сергей Григорьевич Воркачев. — Волгоград: Перемена, 2003. — 164 с.
38. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт: монография / Сергей Григорьевич Воркачев. — М.: ИТДК «ГНОЗИС», 2004. — 192 с.
39. Воробьёв В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьёв. М.: Российский ун-т дружбы народов, 1997. — 332 с.

40. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / Всеволодова М. В., Владимирский Е. Ю. —М.: Русский язык, 1982. — 262 с.

41. Герас Ю. А. Когнитивно-лингвистические характеристики группы английских лингвокультурных концептов «Желание» / Ю.А. Герас // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. — 2008. — № 80. — С. 47–54.

42. Гнатенко П. І. Український національний характер: монографія / Петро Іванович Гнатенко. — К.: ДОК–К, 1997. — 115 с.

43. Гоббс Т. Сочинение в 2-х томах. Т. 2 / Сост., ред., авт. примеч. В.В. Соколов. Пер. с лат. и англ. — М.: Мысль, 1991. — 731 с.

44. Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці : автореф. дис. канд. філософ. наук : 09.00.04 / Н. Б. Годзь; Харківський нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. — Харків, 2004. — 16 с.

45. Голикова Т. А. Стереотип как этнически и культурологически обусловленный компонент менталитета / Т. А. Голикова // Мир языка и межкультурная коммуникация: материалы междунар. науч.-практ. конф., (16-17 мая 2001 г.). — Барнаул : Изд-во БГПУ, 2001. — Ч. 1. — С. 80–87.

46. Горбунова М. Ю. Языковое выражение этнической и гендерной предвзятости в английском и русском языках: лингвопрагматический аспект : дис. канд. филол. наук : 10.02.02 / М. Ю. Горбунова. — Краснодар, 2008. — 174 с.

47. Горожанкина Е. М. Языковая концептуализация вертикального пространства : На материале английского и русского языков : дисс. канд. филол. наук : 10.02.19 / Горожанкина Елена Михайловна. — Кемерово, 2003. — 171 с.

48. Григоренко Н. В. Концепт «ENVY» и его языковая репрезентация в современном английском языке : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / НатальяВикторовнаГригоренко. — Белгород, 2008. — 156 с.

49. Груза Н. Тайны цвета / Н. Груза // Наука и религия. — 1998. — № 7. — С. 20–22.

50. Гудина О. А. Языковая реализация концепта «Грех» в англоязычной и русскоязычной культурах / О.А. Гудина // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. — 2010. — № 6. — С. 137–140.
51. Гузій Т. М. Міфологічна картина світу давніх германців в системі простору та часі / Т.М. Гузій // Наукові записки НаУОА. Серія: Філологічна. — 42. — 2014. — С. 55–57.
52. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. — М.: Прогресс, 1984. — 397 с.
53. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. — М.,1985. — С. 400.
54. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилёв. — М. : Индрик, 1994. — 683 с.
55. Гуревич А. Я. Средневековой мир: культура безмолствующего большинства / А. Я. Гуревич. — М.: Искусство, 1990. — 396 с.
56. Гусова В. А. Зависть как социальный феномен: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / В.А. Гусова. — М., 2006. — 24 с.
57. Гутнер Г. Б. Философия языка. Язык и интеллектуальная интуиция / Г. Б. Гутнер. – М. : Изд-во УРАО, 2001. — 60 с.
58. Декарт Р. Сочинение в 2-х томах: Пер. с лат. и франц. Т. 1. — М.: Мысль, 1989. — 654 с.
59. Денисова С. П. Картина світу та суміжні поняття в зіставних дослідженнях / С. П. Денисова // Проблеми зіставної семантики. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2005. — Вип. 7. — С. 9–15.
60. Джеймс У. Психология / У. Джеймс ;[под ред. Л.А. Петровской]. — М. : Педагогика, 1991. — 367 с.
61. Друзина Н. В. Фундаментальные глаголы бытия и обладания. Функциональный и когнитивный аспекты: дис. …доктора филол. наук : 10.02.19 / Наталия Владимировна Друзина. — Саратов, 2005. — 352 с.
62. Ерофеева К. Л. Зависть: философский аспект проблемы / К.Л. Ерофеева // Личность. Культура. Общество. — 2008. — Вып. 1 (40). — С. 328–335.
63. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.

64. Журавлева С. В. Феномен ревности: этико-философский анализ: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 09.00.05 «Этика» /С.В. Журавлева. — Саранск, 2009. — 18 с.
65. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А.А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И.А. Стернина. — Воронеж: ВГУ, 2001. — С. 36–44.
66. Зализняк А. А. Ключевые идеи русской языковой картины мира / А.А. Зализняк, И.Б. Левонтина, А.Д. Шмелев : сб. статей. — М.: Языки славянской культуры, 2005. — 544 с.
67. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. — СПб.: Питер, 2002. — 752 с.
68. Ионова Е. Зависть разрушает сердце, а жадность ведет... к запорам? Ученые назвали 5 чувств, которые заставляют нас болеть [Електронний ресурс] / Е. Ионова. — Режим доступу : http://murmansk.kp.ru/daily/24462.3/622739/
69. Кант И. Из «Лекций по этике» (1780–1782 гг.) / И. Кант // Этическая мысль: научно-публицистические чтения / отв. ред. А.А. Гусейнов. — М.: Политиздат, 1988. — С. 299–333.
70. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В.И. Карасик, Г.Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И.А. Стернина. — Воронеж : ВДУ, 2001.— С.75–80.
71. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
72. Карасик В. И. Языковые ключи / Владимир Ильич Карасик. — Волгоград : Парадигма, 2007. — 520 с.
73. Каренина А. Зависть как заразная болезнь [Електронний ресурс] / А. Каренина. — Режим доступу: http://www.proza.ru/2002/09/26–45
74. Кассирер Э. Опыт о человеке. Введение в философию человеческой культуры / Э. Кассирер. — Спб.: Петрополис, 1997. — 850 с.
75. Кернберг О. Ф. Тяжелые личностные расстройства: Стратегии психотерапии / О.Ф. Кернберг; [пер. с англ. М.И. Завалова]. — М.: Независ. фирма «Класс», 2000. — 464 с.
76. Клинченко Т. Етнічний довідник: поняття та терміни [Електронний ресурс] / Тетяна Клинченко. — Режим доступу : http://www.socd.univ.Kiev.ua/fulltext.html. — (15.03.04). — Назва з екрану.

77. Кляйн М.Зависть и благодарность. Исследование бессознательных источников / М. Кляйн ; [пер. с англ. А.Ф. Ускова]. — СПб.: Б.С.К, 1997. — 93 с.

78. Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури: Монографія / О. С. Колесник. — Чернігів: РВВ ЧНПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2011. — 312 с.

79. Колесов В. В. Концепт культуры: образ — понятие — символ / В.В. Колесов // Вестник СПб. ун-та. — 1992. — Вып. 3 (№ 16). — С. 30–40. — (Сер. 2: История, языкознание, литературоведение).

80. Колиева И. Г. Концепты GLÜCK и СЧАСТЬЕ в немецком и русском языковом сознании / И.Г. Колиева // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. — 2007. — Т. 13, № 4. — С. 107–110.

81. Коненко В. І. Мова у контексті культури / В.І Кононеко. — Київ Івано-Франківськ, «Плай», 2008. — 389 с.

82. Кононова И. В. Структура и языковая репрезентация британской национальной морально-этической концептосферы (в синхронии и диахронии): автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И.В. Кононова. — СПб., 2010. — 40 с.

83. Концепт БОЛЬ в типологическом освещении; [ред. В.М. Брицин, Е.В. Рахилина, Т.И. Резникова, Г.М. Яворская]. — К.: Видавн.Дім Д. Бураго, 2009. — 424 с.

84. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія: мікроконцептосфера *СВЯТКИ* в українському мовному просторі: [монографія] / Тетяна Анатоліївна Космеда, Наталя Володимирівна Плотнікова. — Львів: ПАІС, 2010. — 408с.

85. Коцюба З. Г. Універсальне і національне в паремійних фондах мов європейського ареалу (лінгвокультурологічний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15»Загальне мовознавство» / З.Г. Коцюба. — К., 2010. — 35 с.

86. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах: монография / Николай Алексеевич Красавский. — Волгоград : Перемена, 2001. — 495 с.

87. Красных В. В. Основи психо-лингвистики и теории коммукикации. — М., 2001. — С.137.
88. Кронгауз М. А. Семантика: ученик для вузов / М.А. Кронгауз. — М.: Российский государственный гуманитарный ун-тет, 2001. — 399 с.
89. Крысин Л. П. Этностереотипы в современном языковом сознании: к постановке проблемы / Л. П. Крысин // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. — 542 с.
90. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. — М.: Институт языкознания РАН, 1997. — 326 с.
91. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы) // Изв. АН. Сер. Лит. и яз., 1997. — Т. 56. №3. — С. 22–31.
92. Кузина С. Зависть — это не грех, а болезнь мозга [Електронний ресурс] / С. Кузина. — Режим доступу : http://www.kp.ru/daily/25901/2859253/
93. Кузнецова Д. А. Концепт «Зависть» и языковая личность А.Б. Мариенгофа / Д.А. Кузнецова // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. — 2006. — № 4. — С. 40–43.
94. Купіна Я. В. Термін концепт як базова термінологічна одиниця когнітивної лінгвістики й лінгвокультурологоії / Я.В. Купіна. — Наукові записки НаУОА. Серія: філологічна. — 42. — 2014. — С. 86–87.
95. Куттер П. Любовь, ненависть, зависть, ревность. Психоанализ страстей / П. Куттер; [пер. с нем. С. Панкова]. — СПб.: Б.С.К., 1998. — 120 с.
96. Лагута О. Н. Концепт «Успех» в русском языковом сознании / О.Н. Лагута, Е.В. Лукашевич, Н.А. Лукьянова // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия : История, Филология. — 2006. — Т. 5, № 2. — С. 47–61.
97. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая семантика. — М.: Прогресс, 1981. — Вып. 10. — С. 350–368.
98. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф,М. Джонсон // Теорияметафоры : сб. науч. трудов. — М.: Прогресс, 1990. — С. 387–415.
99. Ларошфуко Ф. Суждения и афоризмы / Ф. Ларошфуко, Б. Паскаль, Ж. Лабрюйер; [сост., предисл., прим. Н.А. Жирмунской]. — М.: Политиздат, 1990. — 384 с.

100. Лассан Э. О связях между концептами в рамках концептосферы (от дома к судьбе и далее) [Електронний ресурс] / Э. Лассан. — Режим доступу: http://ling.x-artstudio.de/st16.html

101. Левицкий В. В. Семасиология / В.В. Левицкий. — Винница: НОВА КНЫГА, 2006. — 512 с.

102. Левицький В. В. Основи германістики / В.В. Левицький. — Вінниця: Нова Книга, 2006. — 528 с.

103. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : монографія / Олена Петрівна Левченко. — Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. — 352 с.

104. Липпман У. Общественное мнение / У. Липпман. — М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. — 384 с.

105. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка // Русская словесность: [антология] / Д.С. Лихачев . — М.: Academia, 1997. — С. 280 — 296.

106. Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3-х т. / Ю. М. Лотман. — Таллин : Александра, 1992 — Т. 1. — 1992. — 479 с.

107. Лубський В. І. Релігієзнавство / В. І. Лубський. — К.: ОЦ «Академія», 2000. — 408 с.

108. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода / С.Х. Ляпин // Концепты. Научные труды Центрконцепта. — Архангельск: Изд-во Поморского гос. ун-та, 1997. — Вып. 1. — С. 11–35.

109. Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народознавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01»Українська мова» / О.А. Майборода. — Х., 2002. — 21 с.

110. Макарова И. В. Психология : Краткий курс лекций / И.В. Макарова. — М. : Юрайт-Издат, 2004. — 234 с.

111. Мандевиль Б. Басня о пчелах или Пороки частных лиц — блага для общества / Б. Мандевиль. — М. : Наука, 2000. — 291 с.

112. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / В. А. Маслова. — М. : Изд. центр «Академия», 2001. — 208 с.

113. Маслова В. А. Языковая картина мира и культура / В. А. Маслова // Когнитивная лингвистика конца XX века: материалы Международной научной конференции. — Минск : Изд-во МГЛУ, 1997. — Ч. 1. — С. 59–64.

114. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / Валентина Абрамовна Маслова; [учебн. пособ.]. — Минск : ТетраСистемс, 2004. — 256 с.

115. Матіяш І. М. Динаміка семантичної структури лексеми *family* в контексті еволюції британської мовної картини світу / І.М. Матіяш // Наукові записки НаУОА. Серія: філологічна. — 42. — 2014. — С. 108–111.

116. Медведева Т. С. Ключевые концепты немецкой лингвокультуры: монография / Т.С. Медведева, М.В. Опарин, Д.И. Медведева; под ред. Т.И. Зелениной. — Ижевск: Изд-во «Удмуртский университет», 2011. — 160 с.

117. Мельник Я. Г. Субъективность как языковая категория / Я.Г. Мельник. — Ивано-Франковск, 1997. — 128 с.

118. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.17»Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / К. І. Мізін. — К., 2012. — 32 с.

119. Моисеев М. В. Сопоставительная лингвокультурология английского и русского языков / М.В. Моисеев, Н.Г. Гичева; [учебн. пособ.]. — Омск: Изд-во Омск. гос. ун-та, 2009. — 186 с.

120. Морковкин В. В. Язык как проводник и носитель знания / В. В. Морковкин, А. В. Морковкина // Русский язык за рубежом. — 1997. — № 1–2. — С. 44–53.

121. Морозенко М. Біла заздрість [Електронний ресурс] / М. Морозенко. — Режим доступу: http://moroz123456m.io.ua/s89027/bila_zazdrist

122. Муздыбаев К. Завистливость личности / К. Муздыбаев // Психологический журнал. — 2002. — Т. 23, №6. — С. 38–50.

123. Муздыбаев К. Психология зависти / К. Муздыбаев // Психологический журнал. — 1997. — Т. 18, № 6. — С. 3–12.

124. Мясищев В. Н. Психология отношений. Избранные психологические труды / В.Н. Мясищев ; [под ред. А.А. Бодалева ;вступ. стат. А.А. Бодалева]. — М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 1998. — 368 с.

125. Некрасова А. Е. Дискурсивный анализ высказываний, отражающих стереотипы взаимовосприятия англичан и французов (на материале качественной британской и французской прессы): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.02 / А. Е. Некрасова. — М., 2009. — 28 с.

126. Несветайлова И. В. Паремиологическое представление концептов «Зависть» и «Ревность» в английском и русском языках / И.В. Несветайлова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. — 2009. — № 3. — С. 123–128.

127. Несветайлова И. В.»Зависть» и «ревность» как эмоциональные концепты русской и английской лингвокультур : дис. … канд. филол. наук : 10.02.20 / Ирина Валентиновна Несветайлова. — Армавир, 2010. — 215 с.

128. Нисензон Б. Зависть и злость приводят к болезни [Електронний ресурс] / Б. Нисензон. — Режим доступу : http://polezny-sovety.narod.ru/article-zavist.html

129. Ніколаєнко Л. І. Лексикографічна інтерпретація заздрості та ревнощів в українській, російській і польській мовах / Л.І. Ніколаєнко // Edukacja obojęzyczna dla przyszłości. — Białystok, 2008. — S. 305–311.

130. Номис М. Українські приказки, прислів’я і таке інше / М. Номис [збірн. О. В. Марковича та ін.]. — К. : Либідь, 1993. — 765 с.

131. Обухов Я. Л. Символика цвета [Електронний ресурс] / Я. Л. Обухов. — Режим доступу : http://padaread.com/?book=14287

132. Огнева Е. А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста / Е. А. Огнева. — М.: Эдитус, 2013. — 282 с.

133. Орлов Ю. М. Стыд. Зависть / Ю.М. Орлов. — М.: Слайдинг, 2005. — 89 с.

134. Панченко Н. Н. Средства объективации концепта «обман» (на материале английского и русского языков: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Н.Н. Панченко. — Волгоград, 1999. — 23 с.

135. Петрарка Ф. Избранное. Автобиографическая проза. Сонеты / Ф. Петрарка. — М.: Художественная литература, 1974. — 443 с.

136. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / А.В. Петровский, М.Г. Ярошевский. — М.: Инфра-М, 1998. — 525 с.

137. Пименова М. В. К вопросу о методике концептуальных исследований(на примере концепта *звезда*) / М.В. Пименова // Проблемы концептуализации действительности и моделирования языковой картины мира: сб. науч. трудов / сост., отв. ред. Т.В. Симашко. — М.; Архангельск : Поморский гос. ун-т, 2009. — Вып. 4. — С. 140–153.

138. Пименова М. В. Концепт *сердце*: Образ. Понятие. Символ: монография/ Марина Владимировна Пименова. — Кемерово: КемГУ, 2007. — 500с.

139. Пименова М. В. Методология концептуальных исследований/ М.В. Пименова // Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. — Волгоград: Парадигма, 2005. — Т. 1. — С. 15–19.

140. Пименова М. В. Предисловие / М.В. Пименова // Введение в когнитивную лингвистику; [под ред. М.В. Пименовой; 4-е изд.]. — Кемерово: ИПК «Графика», 2004. — 210 с.

141. Плав'юк В. С. Приповідки або українська народня філософія / В. С. Плав'юк. — Едмонтон : Асоціація Українських Піонерів Альберти, 1988. — 354 с.

142. Погожая С. Н. Вербализация концепта «Восхищение» в современном английском языке : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С.Н. Погожая. — Белгород, 2011. — 22 с.

143. Попов О. В. Концепты эмоций в русском, английском и испанском языках / О.В. Попов// Вестник Воронежского государственного университета. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. — 2007. — № 1. — С. 74–80.

144. Попова З. Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира. — Воронеж: Изд-во «Истоки», 2002. — 59 с.

145. Попова З. Д. Введение в когнитивную лингвистику / З.Д. Попова, И.А. Стернин, В.И. Карасик, А.А. Кретов, Е.А. Пименов, М.В. Пименова; [учеб. пособ. ; 2-е изд., испр. и доп. ; отв. ред. М.В. Пименова]. — Кемерово: КемГУ, 2009. — 146 с.

146. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. — Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. — 191 с.

147. Поршнев Б. Ф. Противопоставление как компонент этнического самосознания / Б. Ф. Поршнев. — М., 1973. — 267 с.

148. Потапова А. В. Языковые этнические стереотипы и их представление в белорусской, русской и польской лексикографии XIX века : дис ... канд. филол. наук : 10.02.02 / А. В. Потапова. — Минск, 2005. — 151с.

149. Потебня А. А. Мысль и язык / А.А. Потебня. — К. : Синто, 1993. — 192 с.

150. Принципы построения картины мира и способы ее вербального осуществления / Проблемы исторического языкознания и ментальности. — Вып. 1. — Русский язык: Ментальность и грамматика. — Красноярск: Мысль, 1998. — 107 с.

151. Приходько А. М. Концепт як об'єкт зіставного мовознавства / Анатолій Миколайович Приходько // Мова. Людина. Світ: [зб. наук. ст. (до 70-річчя М. Кочергана)] / відп. ред. докт. філол. наук, проф. О.О. Тараненко. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — С. 212 — 220.

152. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. — Запоріжжя: Прем'єр, 2008. — 332 с.

153. Пятигорский А. М. Мифологические размышления. Лекции по феноменологии мифа / А. М. Пятигорский. — Москва: Языки русской культуры, 1996. — 134 с.

154. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст — соціум — культура — мовна особистість : монографія / Тетяна Вадимівна Радзієвська. — К. : Інформ.-аналіт. агентство, 2010. — 491 с.

155. Радзієвська Т. В. *Сумління* і *совість* крізь призму української мови / Т.В. Радзієвська // Мовознавство. — 1999. — № 1. — С. 31–39.

156. Ревность, зависть, жадность [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://psylist.net/pedagog/00307.htm

157. Русакова И. Б. Концепты «СЧАСТЬЕ» — «НЕСЧАСТЬЕ» в лингвокультурном содержании русских пословиц : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И.Б. Русакова. — М., 2007. — 24 с.

158. Савенкова Л. Б. Русская паремиология: семантический и лингвокультурологический аспекты / Людмила Борисовна Савенкова. — Ростов н / Д : Изд-во Ростовского ун-та, 2002. — 240 с.
159. Савченко А. Н. Речь и образное мышление / А.Н. Савченко // Вопросы языкознания. — 1980. — № 2. — С. 26–27.
160. Садохин А. П., Грушевицкая Т. Г. Этнология / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. — М.: Издательский центр «Академия», 2000. — 304 с.
161. Саторин И. Зависть и жадность [Електронний ресурс] / И. Саторин. — Режим доступу : http://progressman.ru/2009/10/bu/
162. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасиология: [монография] / Е.А. Селиванова. — К.: Фитосоциоцентр, 2000. — 248 с.
163. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: [підручник] / Селіванова О.О. — Полтава: Довкілля. — К., 2008. — 712 с.
164. Семашко Т. Ф. Національний стереотип — посередник між сприйняттям, мисленням, мовою та культурою / С.Ф. Семашко. — Наукові записки НаУОА. Серія: філологічна. — 42. — 2014. — С. 145–148.
165. Семухина Е. А. Концепт «грех» в национальных языковых картинахмира : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.А. Семухина. — Саратов, 2008. — 21 с.
166. Семухина Е. А. Фреймовая структура концепта «Грех»(на материале русских и французских фразеологизмов)/ Е.А. Семухина // Гуманитарныеисследования. — 2008. — № 2. — С. 48–54.
167. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; [общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика]. — М.: Прогресс, Универс, 1993. — 656 с. (Филологи мира).
168. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / Марія Василівна Скаб. — Чернівці : Рута, 2008. — 560 с.
169. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Слышкин Г.Г. — М.: Academia, 2000. — 128 с.
170. Смук О. Особливості когнітивної складової заздрощів у ранньому юнацькому віці / О. Смук // Психологія і суспільство : щокв. укр. теорет.-методол. соціогуманіт. часопис. — 2012. — № 3. — С. 123–127.

171. Согомонов А. Ю. Феноменология зависти в древней Греции / А.Ю. Согомонов // Этическая мысль : науч.-публицист. чтения / отв. ред. А.А. Гусейнов. — М. : Политиздат, 1990. — С. 77–102.

172. Соколовська Ж. П. Картина світу та ієрархія сем / Соколовська Ж.П. // Мовознавство. — 2002. — № 6. — С. 87–91.

173. Соловьёва Л. Н. Древние германцы и их языки / Л. Н. Соловьёва // Введение в германскую филологию. — М. :Высшая школа, 1980. — С. 7–27.

174. Старко В. Ф. Концепт ГРА: [монографія] / Старко В/Ф. — Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2007. — 204 с.

175. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры / Степанов Ю.С. — Изд.3-е, испр. и доп. — М. : Академический Проект, 2004. — 992 с.

176. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. науч. тр. / под ред. И.А. Стернина.— Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. — С. 58–65.

177. Стефанский Е. Е. Концепты «Зависть» и «Ревность» в русской, польской и ческой лингвокультурах / Е.Е. Стефанский // Русский язык в центре Европы 9. — Банска Бистрица : Ассоциация русистов Словакии, 2006. — С. 14–21.

178. Стефанский Е. Е. Эмоциональные концепты как фрагмент мифологической и современной языковых картин мира (на материале концептов, обозначающих негативные эмоции в русской, польской и чешской лингвокультурах): автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» /Е.Е. Стефанский. — Волгоград, 2009. — 42 с.

179. Сусов А. А. Размышления о концептах / А.А. Сусов, И.П. Сусов // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. — Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2006. — Вип. 726. — С. 14–20.

180. Таранець В. Г. Трипільський субстрат: Походження давньоєвропейських мов : монографія / Валентин Григорович Таранець. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. — 276 с.

181. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Под ред. А.А. Уфимцевой. — М.: Наука, 1986. — 143 с. — Библиогр.: с. 136–143.

182. Телия В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мировидения к миропониманию) // Славянское языкознание. XI Междунар. съезд славистов. — М., 1993. — С. 302–306.

183. Толстой Н. И. Этнолингвистика в кругу гуманитарных наук / Н. И. Толстой // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : антология. — М. : Akademia, 1997. — С. 306–315.

184. Троць О. В. Вербалізація концепту ДОЛЯ у давньогерманських мовах : етнокультурний аспект**:** дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / Олена Володимирівна Троць; КНЛУ. — К., 2008. — 200 с.

185. Уорф. Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск 1. — М.: Иностранная литература, 1960. — С. 145−178.

186. Фаулз Дж. Аристос: Философская эссеистика / Дж. Фаулз ; [пер. с англ. Н. Роговской]. — СПб.: «Симпозиум», 2003. — 284 с.

187. Филдинг Г. Фарсы / Г. Филдинг; [пер. с англ. Р. Померанцевой, Ю. Кагарлицкого]. — М. : Искусство, 1980. — 198 с.

188. Французско-русский словарь / В .Г. Гак, К. А. Ганшина;2-е изд., стереотип. — М.: Русскийязык, Медиа, 2005. — 1160 с.

189. Фрейд З. Основные принципы психоанализа / З. Фрейд ;[пер. с нем., англ]. — М.: «Рефл-бук»; К.: «Ваклер», 1998. — 288 с.

190. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. — М.: АСТ-ЛТД, 1998. — 670 с.

191. Херлин П. Ошибочные действия. Энциклопедия глубинной психологии / П. Херлин ; [пер. с нем. ;общ. ред. А.М. Боковикова]. — Т. 1: Зигмунд Фрейд: жизнь, работа, наследие. — М.: ЗАО МГ Менеджмент, 1998. — 800 с.

192. Христофорова О. Б. Дискурс о колдовстве и локальные фольклорные традиции : семантика, прагматика, социальные функции : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.01.09 «Фольклористика» / О.Б. Христофорова. — М., 2010. — 46 с.

193. Черкасова И. П. Ангел/ И.П. Черкасова //Антология концептов; [под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина]. — Волгоград: Парадигма, 2006. — Т.3. — С. 151–167.

194. Чернейко Л. О. Имя СУДЬБА как объект концептуального и ассоциативного анализа / Л. О. Чернейко, В. А. Долинский // Вестник Московского университета. Филология. — 1996. — № 6. — С. 20–41.

195. Чесноков И. И. Месть как эмоциональный поведенческий концепт (опыт когнитивно-коммуникативного описания в контексте русской лингвокультуры) : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19»Теория языка» /И.И. Чесноков. — Волгоград, 2009. — 44 с.

196. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000). — Екатеринбург: Изд-во Уральск. гос. пед. ун-та, 2001. — 238 с.

197. Шамшикова О. А. Операционализация понятия «Нарциссизм» в пределах психической нормы / О.А. Шамшикова, Н.М. Клепикова // Мир науки, культуры, образования. — 2011. — № 3. — С. 151–158.

198. Шаповалова Л. В. Концепт «ПРИСТРАСТЬ» у мовній картині світу Франсуа Деларошфуко / Л.В. Шаповалова // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов» : зб. наук. праць. — Харків: Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2012. — Вип. 60, № 1003. — С. 60–68.

199. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. — Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. — 190 с.

200. Шёк Г. Зависть : теория социального поведения / Гельмут Шёк ; [пер. с англ. В. Кошкина ; под ред. Ю Кузнецова]. — М. : ИРИСЭН, 2008. — 544 с.

201. Щербатых Ю. Семь смертных грехов, или Психология порока для верующих и неверующих / Ю.В. Щербатых. — М. : АСТ, 2010. — 480 с.

202. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; [пер.с англ. ;общ. ред.и предисл. А.В. Толстых]. — М.: Прогресс, 1996. — 344 с.

203. Язык и культура: 3-я международная конференция: доклады и тезисы. — Выпуск 2. — Киев, 1994. — 181 с.

204. Яковлева Е. С. Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени и восприятия) : монография / Е. С. Яковлева. — М. : Гнозис, 1994. — 344 с. (Язык. Семиотика. Культура).

205. Ясіновська О. Концептуалізація заздрості у християнській культурній парадигмі / О. Ясіновська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2011. — Вип. 52. — С. 65–78.

206. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. IV. F – G [ed. by Dr. James A.H. Murray]. — Oxford: The Clarendon Press, 1901. — 1178 p.

207. Adler A. Understanding Human Nature/ Alfred Adler. — Oxford : Oneworld, 1992. — 240 p.

208. Andrushenko O. Introduction to Germanic Linguistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.academia.edu. — 181 с.

209. Aron A. Close Relationships as IncludingOther the Self / A. Aron, E.N. Aron, M. Tudor, G. Nelson //Journal of Personality and Social Psychology. — 1991. — V. 60 (2). — P. 241–253.

210. Bacal H.A. Theories of Object Relations: Bridges to Self Psychology / H.A. Bacal, K.M. Newman. — NY: Columbia University Press, 1990. — 300 p.

211. Batson C. D. How Social an Animal?: The Human Capacity for Caring / C.D. Batson // American Psychologist. — 1990. — V. 45. — P. 336–346.

212. Bloom P. Language and Space / Paul Bloom, Mary Peterson, Lynn Nadel, and Merrill Garrett (eds.) // Language, speech and communication series. — Cambridge ; Mass. ; London : MIT Press, 1999. — 597 p.

213. Bowerman M. Learning how to structure space for language : a crosslinguistic perspective / Melissa Bowerman // [Language and Space / Paul Bloom, Mary Peterson, Lynn Nadel, and Merrill Garrett (eds.)]. — Cambridge ; Mass. : MIT Press, 1996. — P. 385–436.

214. Bühler K. Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache / Karl Bühler. — Jena : Gustav Fischer, 1992. — 434 s.

215. Caper R. Immaterial Facts. Freud's Discovery Psychic Reality and Klein's Development of His Work / R. Caper. — Northvale ; New Jersey ; L. : Jason Aronson Inc., 1988. — 266 p.
216. Daswani C. J. Adverbials of Time and Location in English: A Study in Generative Semantics / Chander J. — Ithaca, N.Y. & London : Cornell University Press, 1969. — 364 p.
217. Decher F. DasgelbeMonster. NeidalsphilosophischesProblem / Friedhelm Decher. — Springe : zuKlampen, 2005. — 192 S.
218. Donnelly D. The Essays of Francis Bacon: Of ENVY [Електронний ресурс] / D. Donnelly. — Режим доступу: http://ourworld.compuserve.com/homepages/mike_donnelly/lottwo.htm#*ENVY*
219. Downs R. M. Kognitive Karten : Die Welt in unseren Köpfen / Roger M. Downs, David Stea. — Stuttgart : UTB, 1982. — 392 s.
220. Duffy M.K. The Salieri Syndrome:Consequences of *ENVY* in Groups / M.K. Duffy, J.D. Shaw // Small Group Research. — 2000. — V. 31(1). — P. 3–23.
221. *ENVY* — White or Black? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://profitseo.com/*ENVY*-white-or-black/
222. Epstein J. *ENVY* : The Seven Deadly Sins / Joseph Epstein. — NY : Oxford University Press, 2006. — 109 p.
223. Exline J. J. The Perils of Outperformance: Sensitivity aboutBeing the Target of a Threatening Upward Comparison / J.J. Exline, M. Lobel. — Psychological Bulletin. — 1999. — V. 125(3). — P. 307–337.
224. Fiske S.T. A Model of (Often Mixed)Stereotype Content: Competence and Warmth Respectively Follow From PerceivedStatus and Competition / S.T. Fiske, A.J.C. Cuddy, P. Glick, J. Xu //Journal of Personality and Social Psychology. — 2002. — V. 82 (6). — P. 878–902.
225. Fodor J. The Language of Thought / Jerry A. Fodor. — New York : Crowell, 1975. — 214 p.
226. Fromm E. Anatomie der menschlichen Destruktivität / Erich Fromm. – Reinbek bei Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1985. — 569 S.
227. Gomez L. An Introduction to Object Relations / L. Gomez. — L. : Free Association Books, 1997. — 220 p.

228. Greenberg J. R. Object Relations in Psychoanalytic Theory / J.R. Greenberg, S.A. Mitchell. — Cambridge : Harvard University Press, 1983. — 437 p.

229. Gumperz J. J. Rethinking Linguistic Relativity / John J. Gumperz, Stephen C. Levinson. — Cambridge : Cambridge University Press, 1996. — 488 p.

230. Habimana E. *ENVY* Manifestations and Personality Disorders / E. Habimana, L. Masse // European Psychiatry. — 2000. — V. 15 (Supplement 1). — P. 15–21.

231. Haidt J. The Emotional Dog and Its Rational Tail : A SocialIntuitionist Approach to Moral Judgement / J. Haidt // Psychological Review. — 2001. — V. 108. — P. 814–834.

232. Haidt J. The Moral Emotions / J. Haidt // Handbook of AffectiveSciences / ed. by R.J. Davidson, K.R. Scherer, H.H. Goldsmith. — Oxford : UK (Oxford University Press), 2003. — P. 852–870.

233. Haubl R. Formen und Maskeraden des Neides / R. Haubl // Österreichisches Jahrbuch für Gruppenanalyse. Bd. 2 : Affekte in therapeutischen Gruppen / hrsg. W.M. Roth, J. Shaked. — Wien: Facultas wuv Universitätsverlag, 2008. — S. 11–24.

234. Haubl R. Neid und Neidbewältigung in Deutschland. Ergebnisse einer repräsentativen Fragebogenuntersuchung / R. Haubl, E. Brähler // «Denk' ich an Deutschland …». Sozialpsychologische Reflexionen / hrsg. U. Bahrke. — Frankfurt / M.: Brandes & Apsel, 2010a. — S. 199–213.

235. Haubl R. Neid und soziale Gerechtigkeit — Westdeutsche und Ostdeutsche im Vergleich / R. Haubl, E. Brähler // 20 Jahre deutsche Einheit — Facetten einer geteilten Wirklichkeit / hrsg.E. Brähler, I. Mohr. — Gießen : Psychosozial-Verlag, 2010b. — S. 246–260.

236. Haubl R. Neidisch sind immer nur die anderen. Über die Unfähigkeit, zufrieden zu sein / Rolf Haubl. — München : C.H. Beck, 2001. — 220 S.

237. Haubl R. Von der Todsünde zum kreativen Potential. Über destruktiven und konstruktiven Neid / R. Haubl. — Jahrbuch für Gruppenanalyse. — 1999. — Bd. 4. — S. 17–43.

238. Hill S. *ENVY* and Positional Bias in the Evolutionary Psychology of Management / S.E. Hill, D.M. Buss // Managerial and Decision Economics. — 2006. — V. 27. — P. 131–143.

239. Hill S. Evolution and Subjective Well-being / S.E. Hill, D.M. Buss // The Science of Subjective Well-being / eds. M. Eid, R.J. Larsen. — NY: Guilford Press, 2008a. — P. 62–79.

240. Hill S.The Evolutionary Psychology of *ENVY*/ S.E. Hill, D.M. Buss // *ENVY* : Theory and Research / ed.R.H. Smith. — NY: Oxford University Press, 2008b. — P. 60–70.

241. Horney K. The Neurotic Personality of Our Time/ Karen Horney. — N.Y. : Norton, 1994. — 256 p.

242. Jackendoff R. Semantics and cognition / R. Jackendoff. — Cambridge : The MIT Press, 1993. — 283 p.

243. Jackendoff R. The architecture of the linguistic-spatial interface / Ray Jackendoff // [Language and Space / Paul Bloom, Mary Peterson, Lynn Nadel, and Merrill Garrett (eds.)]. — Cambridge ; Mass. : MIT Press, 1996. — P. 1–30.

244. Jackendoff R. Semantics and Cognition / Ray S. Jackendoff. — Cambridge ; Mass. : MIT Press, 1983. — 283 p.

245. Johnson, S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. — London, 1828

246. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. — Dublin: printed by W. G. Jones, 1768

247. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. — London, 1792

248. Jung C.G. Über die Psychologie des Unbewussten/ Carl Gustav Jung. – Zürich ; Stuttgart: Rascher, 1966. —148 p.

249. Kast V. Neid und Eifersucht : Die Herausforderung durch unangenehme Gefühle / Verena Kast. — München : Deutscher Taschentuch Verlag, 2006. — 224 S.

250. Klein M. Notes on Some Schizoid Mechanisms. Developments in Psycho-Analysis / Melanie Klein.— L. : Hogarth Press, 1952. — 342 p.

251. Klein W. Überallundnirgendwo: Subjektiveundobjektive Momenteinder Raumreferenz / WolfgangKlein // ZeitschriftfürLiteraturwissenschaft und Linguistik. — B. 78. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1990. — S. 9 42.

252. Kutter P. Liebe, Hass, Neid, Eifersucht: Eine Psychoanalyse der Leidenschaften / Peter Kutter. — Göttingen:Vandenhoeck & Ruprecht, 1998. — 109 S.

253. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. — Chicago: The University of Chicago Press, 1980. — 320 p.

254. Lelord F. Die Macht der Emotionen und wie sie unseren Alltag bestimmen / F. Lelord, C. Andre. — München: Piper, 2008. — 128 p.

255. Levinson S. C. Frames of reference and Moulyneux's question : Crosslinguistic evidence / Stephen C. Levinson // [Language and Space / Paul Bloom, Mary Peterson, Lynn Nadel, and Merrill Garrett (eds.)]. — Cambridge ; Mass. : MIT Press, 1996. — P. 109–170.

256. Levinson S. Language and Cognition : The cognitive consequences of spatial description in Guugu Yimithirr / Stephen C. Levinson. — 1997. Journal of Linguistic Antropology 7 (1) — P. 98–131.

257. Levinson S. C. Space in Language and Cognition: Explorations in Cognitive Diversity / Stephen C. Levinson // Language, Culture and Cognition, v. 5. — Cambridge [u. a.] : Cambridge Univ. Press, 2003. — 389 p.

258. Lippke O. AnatomiedesNeides / Olaf Lippke. — Duisburg : WiKu, 2006. — 229 S.

259. Lippke O. Neid kriecht nicht in leere Scheunen : Über den Zusammenhang von Neid und Ausdrucksverstärkung zu sozialen Beziehungen / Olaf Lippke. — Regensburg : Roderer, 1996. — 40 S.

260. Łucarz S. Siedem Grzechów głównych [Електронний ресурс] / S. Łucarz; [перекл. о. О. Кривобочок]. — Режим доступу : http://oleh-sj.com/DC/Holovnihrihy.html

261. Mikołajczuk A. Objawy emocji gniewu utrwalonew polskich metaforach potocznych / A. Mikołajczuk // PoradnikJęzykowy. — Warszawa: WydawnictwaUniwersytetuWarszawskiego, 1994. — Nr 7. — S. 20–27.

262. Miller G. Language and Perception / George Armitage Miller, Philip Nicholas Johnson-Laird. — Cambridge : Cambridge University Press, 1976. — 760 p.

263. Neckel S. Deutschlands gelbe Galle. Eine kleine Wissenssoziologie des teutonischen Neides/ S. Neckel // Die Neidgesellschaft : Kursbuch, H. 143 / hrsg. K.M. Michel, I. Karsunke, T. Spengler. — Berlin : Rowohlt Verlag GmbH, 2001. — S. 2–10.

264. Neid — das gelbe Gefühl [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.juppidu.de/juppidu/interessantes/neid.html

265. Neid — Neidgefühle — Missgunst [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lebenshilfe-abc.de/neid.html

266. Nietzsche F. Morgenröte. Gedanken übermoralische Vorurteile / FriedrichNietzsche. — Stuttgart : Kröner, 1964. — 324 S.

267. Ninivaggi F. J. *ENVY*. Theory: Perspectives on the Psychology of *ENVY* / FrankJohnNinivaggi. — Lanham ; Boulder ; N.Y. ; Toronto ; Plymouth: Rowman & Littlefield, 2010. — 392 p.

268. Nuyts J. Language and Conceptualization / Jan Nuyts, Eric Pederson (eds.). — Cambridge: Cambridge University Press, 1997. — 281 p.

269. Otto J.H. Emotionspsychologie / J.H. Otto, H.A. Euler, H. Mandl. — Weinheim: PVU, 2000. — 468 S.

270. Panasenko N. Interrelations between Literary Time and Space in Prosaic Texts [Електроннийресурс]. — Режим доступу: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Ferencik2/index.html// Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic World. International conference proceedings. April 22-23, 2009 / Milan Ferenčík, Juraj Horváth (eds.). — Prešov: Institute of British and American Studies, Faculty of Arts, University of Prešov; Slovak Association for the Study of English.–Metodicko-Pedagogické centrum,. — p. 69-82.

271. Parrott W. G. Distinguishing the Experiences of *ENVY* andJealousy / W.G. Parrott, R.H. Smith. — Journal of Personality and Social Psychology. – 1993. — V. 64 (6). — P. 906–920.

272. Pederson E. Semantic typology and spatial conceptualization / Pederson Eric, Eve Danziger, Stephen C. Levinson [et al]. — 1998. Language (74) — P. 557 — 589.

273. Posé U. D. DieGeschichtedesNeides [Електронний ресурс] / Ulf D. Posé. — Режим доступу: http://www.perspektive-blau.de/artikel/0505a/0505a.htm

274. Psychologie: Was soll der Neid? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.apotheken-umschau.de/Psyche/Psychologie-Was-soll-der-Neid-169905

275. Rattner J. Charakterstudien : Angst-Neid-Eifersucht-Trauer-Lüge undHochstapelei-Schüchternheit und Scham-Arbeitsfähigkeit-Humor-Besonnenheit-Vornehmheit / J. Rattner. — Jahrbuch für Verstehende Tiefenpsychologie und Kulturanalyse. –1998 / 99. — Bd. 18 /19. — S. 34–58.

276. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / L. Röhrich. — Freiburg; Basel ; Wien : Herder, 2001. — Bd. 1 — 348 S., Bd. 2 — 734 S., Bd. 3 — 1106 S., Bd. 4 — 1502 S., Bd. 5 — 1910 S.

277. Rosenfeld H. Primitive Object Relationships and Mechanisms / H. Rosenfeld // The International Journal of Psycho-Analysis. — L. : The Institute of Psycho-Analysis, 1983. — V.64, Part 3. — P. 261–267.

278. Salovey P. Some Antecedents and Consequences of Social-comparison Jealousy / P. Salovey, J. Rodin // Journal of Personality and Social Psychology. — 1984. — V. 47. — P. 780–792.

279. Salovey P. The Psychology of Jealousy and *ENVY* / PeterSalovey. — N.Y.: GuilfordPress, 1991. — 293 p.

280. Schluessler F.-M. Neid als Faktor interaktiven Handelns / F.-M. Schluessler: Abschlussarbeitzur Erlangungdes Magister Artiuman derJohann-Wolfgang-Goethe Universität. — Frankfurt / Main : Johann-Wolfgang-Goethe Universität, 2008. — 88 S.

281. Schoeck H. Der Neid. Eine Theorie der Gesellschaft / Helmut Schoeck. — Freiburg ; München : Karl Alber, 1966. — 431 S.

282. Schröder J. Neid. Das Gefühl im Hinterhalt / J. Schröder. — GEO. – 2003. — № 7.— S. 52–72.

283. Schwarz M. Einführung in die Kognitive Linguistik / Monika Schwarz. — Tübingen : Franke Verlag, 1992. — 163 s.

284. Schweizer H. Sprache und Raum. Psychologische und linguistische Aspekte der Aneignung und Verarbeitung von Räumlichkeit / Harro Schweizer. — Stuttgart : Metzler, 1985. — 294 s.

285. Seiler F. Deutsche Sprichwörterkunde / F. Seiler. — München: Beck, 1922. — 175 S.

286. Smith R. H. Dispositional *ENVY* / R.H. Smith, W.G. Parrot, E.F. Diener, R.H. Hoyle, S. HeeKim // Personality and SocialPsychology. — 1999.— Bulletin 25 (8). — P. 1007–1020.
287. Smith R. H. ENVY: Theory and research / Richard H. Smith. — N.Y.: OxfordUniversity Press, 2008. — 356 p.
288. Smith R. H. Subjective Injustice and Inferiority as Predictors of Hostile and Depressive Feelings in *ENVY* / R.H. Smith // Personality and Social Psychology. — 1994. — Bulletin 20 (6). — P. 705–711.
289. The Concise Oxford Dictionary of Current English [adapt. by H.W. Fowler, F.G. Fowler]. — Oxford: The Clarendon Press, 1919. — 1064 p.
290. Ulich D. Psychologie der Emotionen / D. Ulich, P. Mayring. — Stuttgart: Kohlhammer, 1992. — 212 S.
291. Vater H. Einführung in die Raum-Linguistik / Heinz Vater // Kölner linguistische Arbeiten — Germanistik ; 24. — 2.ed. — Hürth-Efferen : Gabel, 1991. — 107 S.
292. Vogel S. Neid / Stephan Vogel. — Regensburg: Roderer, 1992. — 76 S.
293. Vogel S. Neid : Das unmögliche Gefühl/ S. Vogel. — Psychologie Heute. — 1993,Oktober. — S. 30–34.
294. Walcot P. *ENVY* and the Greeks. A Study of Human Behaviour / P. Walcot. — Warminster, England: Aris & Phillips, 1978. — 120 p.
295. Westhues K. The *ENVY* of Excellence: Administrative Mobbing of High-Achieving Professors / Kenneth Westhues. — Lewiston ; N.Y. : Edwin Mellen Press, 2004. — 355 p.
296. Wierzbicka A. Semantyka. Jednostkielementarneiuniwersalne / A. Wierzbicka. — Lublin : WydawnictwoUniwersytetuM. Curie-Skłodowskiej, 2006. — 535 s.
297. Wunderlich D. Raum, Zeit und das Lexikon / Sprache und Raum. Psychologische und linguistische Aspekte de Aneignung und Verarbeitung von Räumlichkeit. Ein Arbeitsbuch für Lehren und Forschung // Harro Schweizer (Hrsg). — Stuttgart : Metzler, 1985. — S. 66—89.
298. Wunderlich D. Sprache und Raum / Dieter Wunderlich // Studium Linguistik. — B. 12. — Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1982. — S. 1–9.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СЛОВНИКІВ І ДОВІДНИКІВ

299. АУСФ Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник / К.Т. Баранцев. — К. : Т-во «Знання», 2005. — 1056 с.

300. ЕСУМ Етимологічний словник української мови : У 7 т. / [редкол. О.С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. — Т. 2. — К. : Наук. думка, 2006. –570 с.

301. Квеселевич Д.И. Русско-английский фразеологический словарь / Д.И. Квеселевич. — 2-е изд., стереотип. — М. : РЯ, 2000. — 705 с.

302. КСДЯ Краткий словарь древнерусского языка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://old-ru.ru/old.html

303. КСКТ Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. — М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. — 245 с.

304. НУФС Німецько-український фразеологічний словник / [укл. В.І. Гаврись, О.П. Пророченко]. –У 2 т. — К.: Рад. школа, 1981. — Т. 1. — 416с.; Т. 2. — 382 с.

305. Полюга Л.М. Словник синонімів української мови / Л.М. Полюга ; [2-е вид.]. — К. : Довіра, 2006. — 477 с.

306. ППЗ Приказки та прислів’я про заздрість [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://vislovi.org.ua/prikazki-temi/73-zazdrist.html

307. СЛЯ Словарь латинского языка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.booksbooksbooks.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=583:201

308. СУМ Словник української мови : У 11 т. / [редкол. І.К. Білодід (голов. ред.) та ін.]. — Т. 2. — К. : Наук. думка, 1971. –550 с. ; Т. 8. — К. : Наук. думка, 1977. — 928 с.

309. СФУМ Словник фразеологізмів української мови / [уклад. В.М. Білоноженко та ін.]. — К. : Наукова думка, 2003. — 1104 с.

310. УПтП Українські прислів’я та приказки [уклад. С. В. Мишанич та ін.]. — К. : Дніпро, 1984. — 389 с.

311. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. — Т.2. / М. Фасмер ; [пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева]. — 2-е изд., стереотип. — М. : Прогресс, 1986. — 672 с.

312. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : В 2 т. / П.Я. Черных ; [3-е изд., стереотип.]. — М. : Рус. яз., 1999. — Т. 2. — 560 с.

313. Aphorismen : Spott, Neid und Missgunst. — Режим доступу : http://www.sprueche-universum.de/Aphorismen_12/Spott%252C-Neid-und-Missgunst

314. Beyer H. Sprichwörterlexikon: Sprichwörter u. sprichwörtl. Ausdrücke aus dt. Sammlungen vom 16. Jh. bis zur Gegenwart / H. Beyer, A. Beyer;[2., unveränd. Aufl.]. — Leipzig: Bibliographisches Institut, 1985. — 712 S.

315. BNC British National Corpus [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.natcorp.ox.ac.uk/

316. Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego / W. Boryś. — Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2006. — 861 s.

317. Brückner A. Słownik etymologicznyj ęzyka polskiego /A. Brückner. — Warszawa : WiedzaPowszechna, 1974. — 805 s.

318. DAP Dictionary of American Proverbs by Wolfgang Mieder. — NY ; Oxford: Oxford University Press, 1992. — 720 p.

319. DKW Der kleine Wahrig. Wörterbuch der deutschen Sprache / [neu hrsg. von Dr. R. Wahrig-Burfeind mit einem «Lexikon der deutschen Sprachlehre»]. — Gütersloh: Berstelsmann Lexikon Verlag GmbH, 1997. — 1152 S.

320. Duden 1989. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 10 Bänden / [hrsg. von G. Drosdowski].— Mannheim ; Leipzig ; Wien ;Zürich : Dudenverlag, 1997. — Bd. 8. : Sinn- und sachverwandte Wörter. — 858 S.

321. Duden 1992. Der Duden : in 12 Bänden ; das Standardwerk zur deutschen Sprache / [hrsg. von G. Drosdowski]. — Mannheim; Leipzig ; Wien ;Zürich : Dudenverlag, 1992. — Bd. 11. : Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. — 865 S.

322. Duden 1997. Der Duden : in 12 Bänden ; das Standardwerk zur deutschen Sprache / [hrsg. von G. Drosdowski ; 2., völlig neu bearb. u. erw. Aufl.]. — Mannheim ; Wien ;Zürich : Dudenverlag, 1989. — Bd. 7. : Etymologie. — 842 S.

323. Emotions forschung : Depression oder Ehrgeiz // FOCUS Online [Електронний ресурс]. — Режим доступу :

http://www.focus.de/wissen/mensch/emotionsforschung/folgen-von-neid_aid_24426.html

324. FDF The Free Dictionary by Farlex[Електронний ресурс]. — Режим доступу:http://www.thefreedictionary.com

325. Kempf Z. Zawiść izazdrość / Z. Kempf // JęzykPolski. — 1981. — № 3–5. — S. 175–179.

326. LR Lexikon der Redensarten : Herkunft und Bedeutung deutscher Redewendungen / [hrsg. von K. Müller]. — München : Bassermann, 2005. — 781 S.

327. Margulis A.Russian-English Dictionary of Proverbs and Sayings/ A. Margulis, A. Kholodnaya. — Jefferson, NC : McFarland & Company, 2008. — 495 p.

328. New Roget's Thesaurus and Webster's Dictionary. — Miami : P.S.I. & Associates, 1992. — 512 p.

329. NWD New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. — Danbury : Lexicon Publications, 1993. — 1216 p.

330. ODEP The Oxford Dictionary of English Proverbs by J. Wilson. — Oxford : Calendon Press, 1970. — 930 p.

331. ODP Oxford Dictionary of Proverbs. — Oxford: Oxford University Press, 2004. — 375 p.

332. OED Online Etymological Dictionary / D. Harper, D. McCormack [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.etymonline.com/index.php?l=j&p=2&allowed_in_frame=0

333. PDP The Penguin Dictionary of Proverbs by R. Fergusson. — L. : Penguin Books, 2000. — 411 p.

334. Proverbs [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bible.cc/proverbs/14-30.htm

335. RL Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / [hrsg. vonL. Röhrich]. — Freiburg ; Basel ; Wien : Herder, 2001. — Bd. 1.— 348 S., Bd. 2. — 734S., Bd. 3.— 1106 S., Bd. 4.— 1502 S., Bd. 5.— 1910 S.

336. Sławski F. UwagidoartykułuZ. Kempfa/ F. Sławski // JęzykPolski. — 1981. — № 3–5. — S. 179.

337. SW Synonymwörterbuch / [hrsg. vonH. Görner, G. Kempcke; 2., unverändert. Aufl.]. — Leipzig : VEBBi bliographisches Institut, 1974. — 643 S.

338. Wilkinson P.R. Thesaurus of Traditional English Metaphors /P.R. Wilkinson. — 2. edit. — L. & N.Y. : Routledge, 2002. — 2009 p.

339. OT The Oxford Thesaurus by L. Urdary. — Oxford: University Press, 1997. — 1078 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

340. Grimm Br. Kinder- und Hausmärchen / Br. Grimm. — Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1964. — 787 S.

341. Kästner E. Das fliegende Klassenzimmer / E. Kästner ; [1. Auflage]. — Stuttgart: Perthes, 1933. — 128 S.